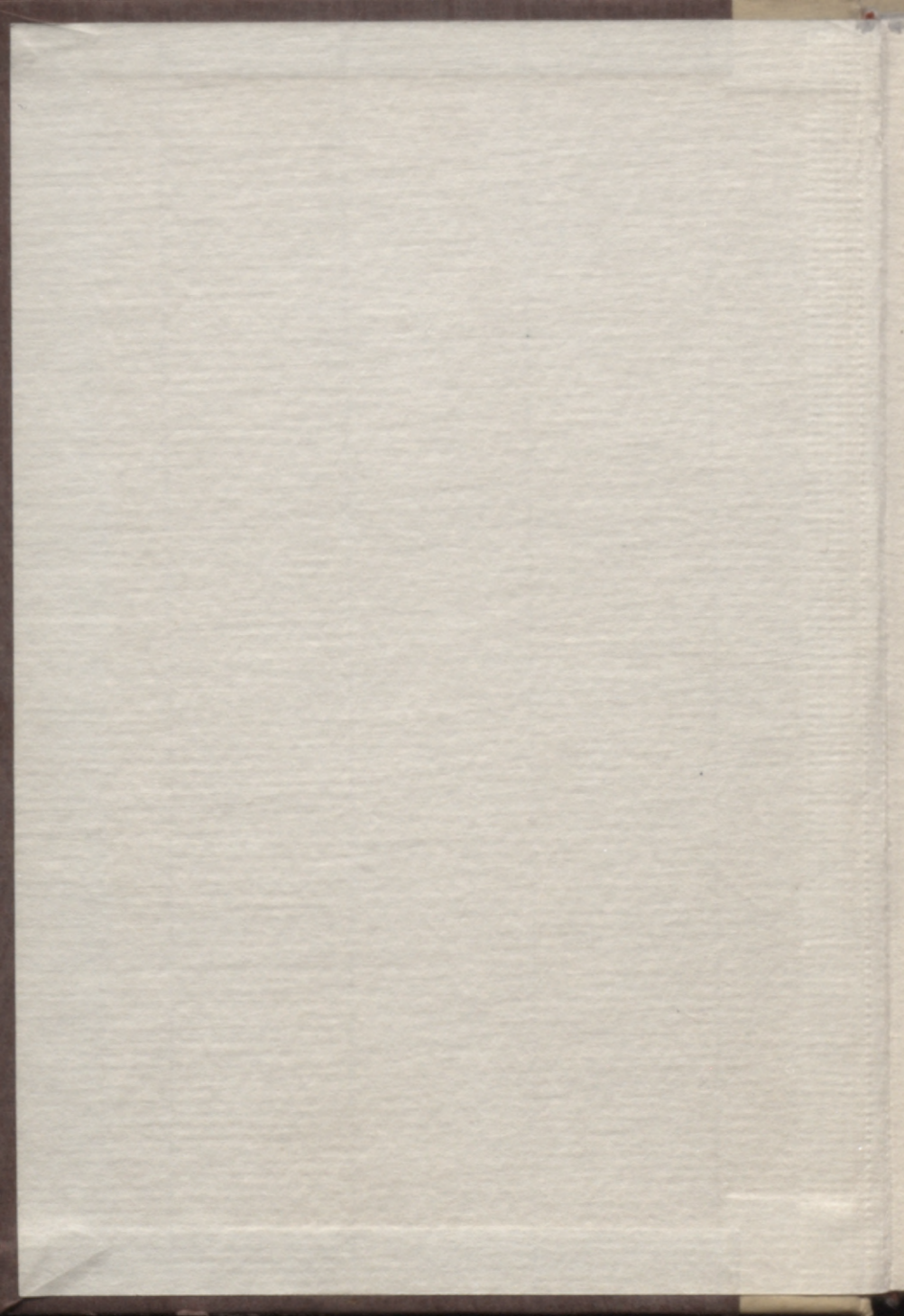

90-3
L266

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

W. C. BROWN & SONS, BOSTON

Upsalas latviesu^v

BIBLIOTEKA

No 395.

A. A. Hresku ziedojuums
Upsalos kolleģiān bibliotēkai
1959.

Prof. Dr. Pauls Jurevičs
DZIVE UN LIKTENIS

Upsalas latviesu

BIBLIOTEKA

No 395.

THE UNIVERSITY OF TEXAS
AT AUSTIN

THE UNIVERSITY OF TEXAS
AT AUSTIN
LIBRARY

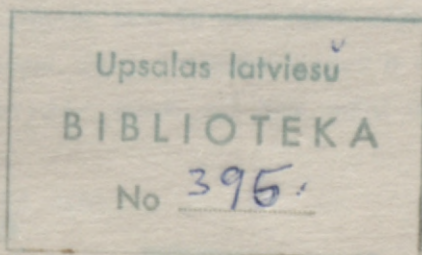
L $\frac{90-3}{266}$

L
9

Prof. Dr. PAULS JUREVIČS

DZĪVE
UN
LIKTENIS

*Refleksijas par latvisko
eksistenci*

IMANTA
KOPENHAGENA
MCMLV

Ojāra Jēgena
iekārtojums un sējuma
mets

0308126504

V. Lāče Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

520 - 4969

PRIEKSVĀRDI

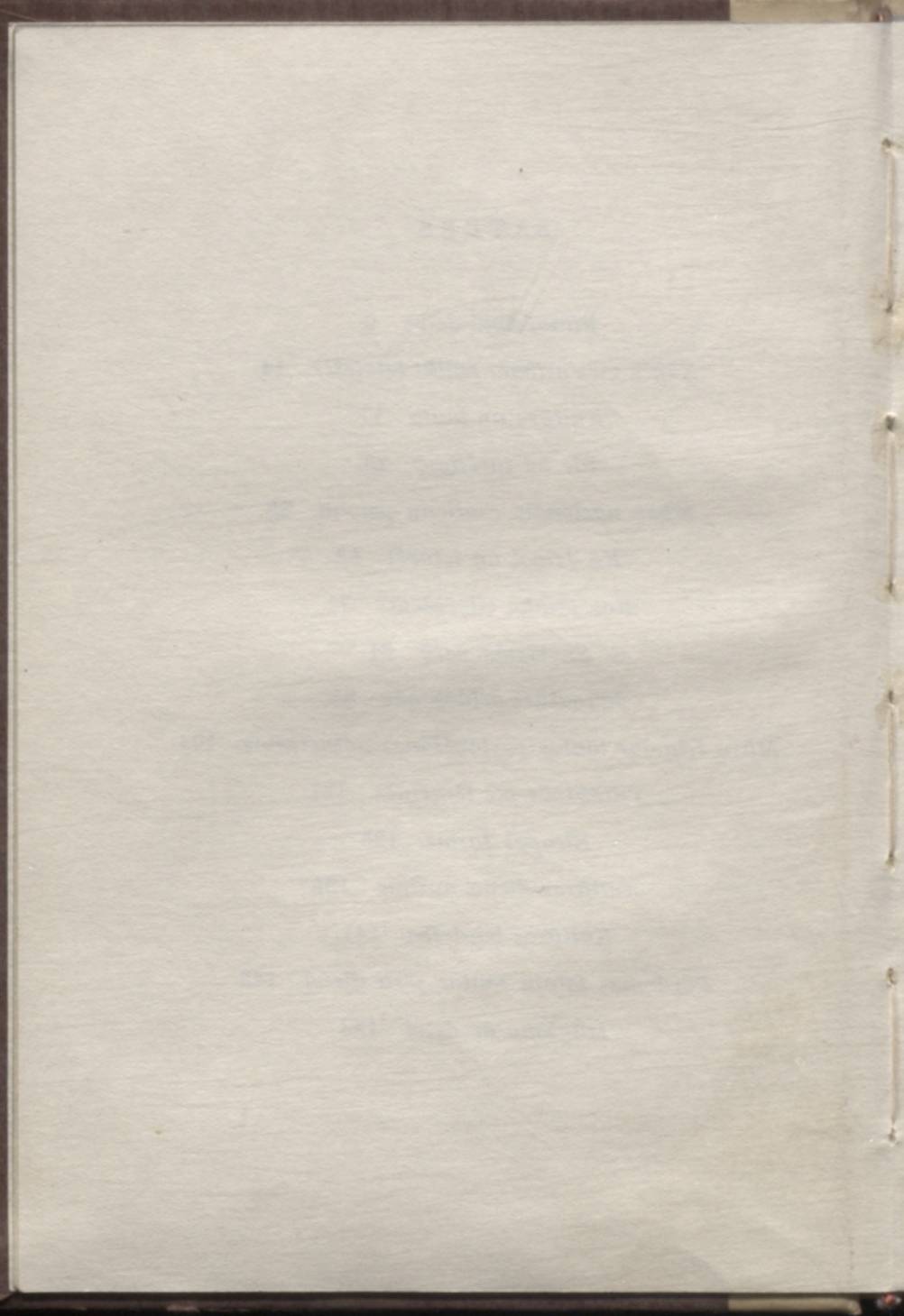
Cilvēku dzīve mūsu laikmetā ir apdraudēta. Ne tikvien ar kara briesmām, bet vēl vairāk ar dzīves jēgas zaudēšanu apstākļos, kādos nonākusi modernā kultūra. It sevišķi tā ir apdraudēta trimdiniekiem, kas, būdami izrauti no tautas vides un izolēti, ļoti viegli var zaudēt apziņu par to, kas ir īsti vērtīgs un kas nav tāds. Šai grāmatīņā sniegtā izlase no maniem pēdējo gadu publicējumiem ir domāta kā ierosinājums pārdomām par mūsdienu īstām un neīstām vērtībām un kā mēģinājums palīdzēt tiem, kas šaubās un meklē, nākt pie atziņām, kas, kā man šķiet, izšķir mūsu cilvēcisko likteni. Jo, ja arī mūsu dzīve ir apdraudēta, mūsu liktenis tomēr vēl lielā mērā ir mūsu izlemšanā.

Austrālijā, 1955.

P. J.

S A T U R S

<i>Pilnvērtīgā dzīve</i>	9
<i>Kāpēc mēs gribam palikt latvieši?</i>	14
<i>Kultūra un tauta</i>	17
<i>Pie kā turēties?</i>	23
<i>Mūsu nacionālo centienu pamati</i>	28
<i>Kā dzīvot un izturēt</i>	58
<i>Kas jāsaka cilvēkiem?</i>	71
<i>Snobisma varā</i>	81
<i>Jaunatnes veidošanās</i>	85
<i>Mūsu trimdas tautas pastāvēšanas nosacījums</i>	104
<i>Turēšanās pie tēvzemes</i>	121
<i>Eiropas šarms</i>	126
<i>Kultūras dienu nozīme</i>	135
<i>Kultūras bardzība</i>	141
<i>Pārdomas latvju tautas sēru dienā</i>	148
<i>Izligšana ar dzīvi</i>	153

PILNVĒRTIGĀ DZĪVE

Var teikt, ka, ja cilvēka dzīvei vispār ir kāda jēga, tad tā var būt tikai tāda, kuŗas atrašana un papildīšana nav vis tikai kādu sevišķi mācītu vīru privilēģija, bet kas principā pieejama un realizējama arī visvientiesīgākajam cilvēkam. Dzīves jēga, kas būtu pieejama tikai kādai privilēģētai šaurai ļaužu šķirai, nozīmētu, ka milzīgā cilvēku vairuma dzīvei nav nekādas jēgas, nozīmētu tātad, ka vispār nekam tādas nav.

Cilvēka dzīves jēga tātad varētu būt tikai tāda, kas cilvēkā zināmā mērā ielikta, tā sakot, jau no pašas dabas. Lai ieskatītu, kāda šī jēga varētu būt, jāņem cilvēki, kas dzīvo pēc iespējas dabai vistuvāko dzīvi. Mēs tanī varam atrast trīs vērā ņemamus momentus. Dabisko cilvēku pie dzīves saista, pirmkārt, viņa paša elementāro individuālo tieksmju apmierināšana, tādu, kā ēšanas, dzeršanas, erotikas, rotaļas, mākslas, konstruktīvas darbības.

DZIVE UN LIKTENIS

Tomēr šo individuālo tieksmju apmierināšana ir vēl tikai maza daļa no viņa dzīves. Dabiskais cilvēks sevi kā individu īsti labi nemaz neapzinās: viņš dzīvo pilnīgi iesaistīts savas cilts dzīvē kā daļa no tās, un viņa dzīves galvenais saturs ir pildīt visu, ko šīs saistības prasa, — to visu viņš uzņem kā pašu par sevi saprotamu, pat ja tam jāupurē sevi: dzīve ārpus šīs saistības ar saviem asinsradiniekiem tam būtu bezjēdzīga, tā būtu bites dzīve ārpus bišu saimes. Tātad otrs moments, kas noteic dabiskā cilvēka dzīves jēgu, ir saistība ar cilti.

Bet arī tas vēl nav viss. Cilts dzīve savukārt pilnīgi iesaistīta pārdabīgā garu un dievu pasaules dzīvē. Dabas cilvēkam ir spilgta izjūta, ka visa pasaule ir pilna garu resp. garīgu spēku, kas to valda un vada, un ka cilvēkiem jādzīvo saskaņā ar tiem, pildot viņu noliktos, kaut arī nesaprotamos kosmiskos uzdevumus. Viņa uzskati šai ziņā savā konkrētā izpausmē no mūsu viedokļa, bez šaubām, ir naīvi un nekritiski, tomēr savā būtībā tie vienmēr izteic kādu permanentu un nenoliedzamu pusi pasaules struktūrā.

Dzīvošana šiem trim dabiskās cilvēku dzīves uzdevumiem, proti, — sev, savai ciltij un dievišķīgai pasaulei, tad arī konstituē pilnīgo dzīves jēgu, un dabas cilvēku tad arī nekad nedomā doma par dzīves tukšumu un bezjēdzību. Gluži līdzīgu pilnīgās dzīves struktūru vērojam vēl arī tagad tanīs kultūras tautu slāņos, kas dzīvo tuvu dabai, tātad it sevišķi zemniekos: tie dzīvo gan savām interesēm, bet reizē arī kopībai, un tiem ir arī nojauta par pasaules dievišķīgo

PILNVĒRTIGĀ DZĪVE

kārtību: baznīca te vēl stipri ietekmē dzīvi. Šie cilvēki tad arī visās zemēs ir krietnākie un garīgi veselīgākie mūsu laikmeta cilvēki: to dzīve vienmēr ir saturīga, jēgas pilna, un viņu dvēselēm nekad nav jāreibst tukšuma bezdibeņa priekšā.

Dabisko cilts saišu izjukšana, sablīvēšanās lielpilsētās, kur cilvēki cits citam sveši; apdullinošais modernās kultūras baudu piedāvājums, praktiskā saprāta pāraugšana pāri dziļākā prāta klusākiem paudumiem, — viss tas ir izjaucis pirmatnējās cilvēku struktūras daudzpusību un viņa dabas dažādo daļu harmoniju un pareizo sakārtojumu. Pakļaudamies skatļākiem modernās lielpilsētas dzīves aicinājumiem, naīvi visur tiekdamiem pēc spīdīgākām un šķietami tiešākām vērtībām, cilvēks nomācis savas dabas daudzpusību, amputējis sev tieši savas visdziļākās tieksmes un pārvērtis sevi par kroplīgu būtni, kas vairs lec tikai uz savas vienīgās personisko interešu kājas. Un tad saprotams, ka, tiklīdz pirmās alkas apmierinātas vai cietušas neveiksmi, cilvēka priekšā atveras tukšības bezdibenis un viņa dzīve ieogrūst tanī. Daļa franču tautas, kas nodevusi sevi aprēķinājošā intelekta kalpībā, nonākusi pie vienīgi personisko, tīri egoistīgo interešu kulta, un ar to radījusi visai valstij chaosa un sairuma draudus. Turpretim instinktiem bagātie vācieši Hitlera laikā metās vienīgi uz ciltisko saistību izkopšanu, aizmirsdami kā individuālās, tā dievišķās pasaules cieņu, un tagad maksā par to bargu soda naudu.

Tā izrādās, ka, ja dabiskā stāvoklī cilvēkam dzīves

DZIVE UN LIKTENIS

jēga garantēta, tad kultūras apstākļos tā lielā mērā apdraudēta. Te tad atklājas, ka šis jēgas atjaunošana tiem, kam dabiska izjūta par to zudusi, prasa jau lielāku gudrību. Tiešām, labā un ļaunā atziņas ābolam ir savāda īpašība; tā pirmais kumoss vienmēr ir indīgs: šis ābols ir jāapēd līdz pēdējai sēkliņai, vienīgi tad ir cerība, ka ēdējā izveidosies arī glābēja pretinde. Kad pirmā dabiskā nevainīgā harmonija zaudēta, tad tā restaurējama tikai ar dziļākas refleksijas un prāta izkropšanas palīdzību.

Visām šīm pārdomām mums, latviešiem, nav tikai teorētiska nozīme, bet ar tām saistās mūsu dzīvības jautājums. Maz starp mums tādu, kas būtu saglabājuši pirmo neaptumšoto dzīves skatījumu, vairums tieši ir tādu, kas nokoduši tikai pirmo indīgo gudrības ābola kumosu, bet to, kas tikuši tālāk, nav daudz. Kamēr bijām Eiropā fiziskais tuvums nometnēs palīdzēja uzturēt vēl dzīvu apziņu par tautas locekļu saistību. Tagad, izklīstot pa visām pasaules malām, apziņa par šīm saitēm kļūst apdraudēta. Sevišķi bīstami var kļūt lielpilsētas kultūras vizuļi, kas var viegli apreibināt naivās dvēseles, likt aizmirst visas dabiskās saistības un pārvērst cilvēku par izolētu, vienīgi personiskām interesēm pievērstu īpatni, — kā to, piem., attēlo Poruks savā *Puteklītī*. Tur viņš tad arī rādījis, ka tas var sagādāt tikai vilšanos un dzīves jēgas zaudējumu.

Bet kā paturēt saistību, kad esi viens pats aizmests kādā pasaules malā tālu no savas tautas? Tas nav neiespējami: Fiziskā šķirtība tam nav kavēklis, jo

PILNVĒRTĪGĀ DZĪVE

visas saistības vienmēr ir garīga rakstura — tās izteicas domu un jūtu ievirzē, rūpēs. Tāpat svešās zemes nevar aizkavēt vispār padziļināt sevi un uzturēt dzīvas arī tās saites, kas cilvēku iekļauj kosma dzīvē: tādā kārtā dzīves jēga var tikt saglabāta arī visgrūtākos apstākļos. Visrupjākā kļūda ir pazemot sevi vienīgi par fizisku būtni, kas spēj atzīt par vērtību vienīgi to, ko var apēst vai iebāzt kabatā. Cilvēka būtību galu galā tomēr veido gars, un tā izpaušanās veids ir dzīvo sakaru aptveršana un uzturēšana gan ar cilvēcisko, gan pārcilvēcisko reālītāti: tikai šo sakaru apzināšanās un dzīvošana tajos padara cilvēku par pilnīgi esošu būtni un tās dzīvi par jēdzīgu un pilnvērtīgu.

KĀPĒC MĒS GRIBAM PALIKT LATVIEŠI?

Latviešu cilvēkam, kas nav vingrinājies diskusijās par šādiem tematiem, pirmajā brīdī, varbūt, nebūtu tik viegli atbildēt uz mūsu virsrakstā izteikto jautājumu. Bet apdomājies viņš droši vien teiktu: es gribu palikt latvietis vienkārši tāpēc, ka es tāds esmu un tāds ir bijis arī mans tēvs un tēva tēvs u. t. t. Es jūtos saistīts ar latviešu tautu un zemi un izjūtu kā pazemojumu, kā savu dzīvības tiesību aizkārumu, ja kāds spiestu vai pat tikai vedinātu mani atteikties no latvietības. Ar šādu atbildi arī tiešām būtu izteikts viss galvenais, — tā, droši vien, domāja un juta arī Kr. Valdemārs, kad tas pirms gandrīz 100 gadiem pieļika pie durvīm savu vizītkarti ar izaicinošo pierakstījumu: *latvietis*. Tālākais temata padziļinājums veicams, vienkārši tikai skaidrojot šo atbildi.

Mēs gribam būt latvieši tāpēc, ka mēs tādi esam. Ar to pateikts viss svarīgākais. Mēs esam latvieši, tas nozīmē, ka latvietība ietveras mūsu esmē, tā ir daļa no

KĀPĒC MĒS GRIBAM PALIKT LATVIEŠI?

mums, un, zaudējot to, mēs zaudējam sevi pašu. Kas reiz patiesi bijis kādas tautas loceklis, tas nevar no tās atteikties, jo ar to tas zaudē savu personību, savu es, bet no tā neviens nevar labprāt atteikties.

Te tad spilgti atklājas, ka saistība pie tautības ir pilnā mērā garīgas esmes lieta: tā visa dibinās jūtās, domās, ideālos, tā izteicas iztēlē, atmiņās, cerībās, sajūsmās, izmisumos, gribas lēmumos. Tiešām, lielāko daļu no mūsu garīgās esmes veido saturi, kas atkarīgi no mūsu piederības pie mūsu tautas. Tāpēc tautības zaudēšana vienmēr nozīmē garīgās dzīves sašaurināšanos un panīkšanu. Savas tautības atstājēju, renegātu garīgais liktenis ir bēdīgs. Tā kā kļūt par citas tautas locekļiem tie nevar, jo tautībā var tikai piedzimt un izaugt, tad tie neizbēgami kļūst par garīgi tukšiem un mazvērtīgiem cilvēkiem. Tautības zaudēšana, nozīmēdama garīgas bagātības avotu zaudējumu, vienmēr rada garīgu nabadzību. Sevišķi tad zūd mākslinieciskās radīšanas spējas, jo tās prasa bagātu iekšēju dzīvi, bet tādas nav savu tautību zaudējušiem garīgiem kastrātiem.

Ja tāda garīga nozīme ir tautībai jau normālos apstākļos, tad vēl nesalīdzināmi lielāka tā ir šinī brīdī. Tā tagad saistās ar visu cilvēciskās dzīves dziļāko kodolu, proti, ar tās ētisko kodolu, un tā liek cilvēkam parādīt, kas īsti viņš ir. Atstāt, aizmirst savu tautu, pārbēgt citā nometnē tieši tai brīdī, kad tauta pārdzīvo savas vēstures grūtāko brīdi, ir sava veida nodevība, ir augstu morālo vērtību nievājums, ir sevis degradēšana elementāras dabas parādības līmenī, kas seko

DZIVE UN LIKTENIS

vienīgi visprimitīvākām savas fiziskās būtes uzturēšanas un veicināšanas dziņām. Paliekot, turpretim, uzticīgs sev un savai tautai arī visgrūtākos brīžos, cilvēks bezgala kāpina un intensīvizē savu esmi un tās vērtību. Vēl vairāk, — pašreizējos apstākļos garīgā rosme, kas pievērsta mūsu tautības aizstāvēšanai, tiecas pacelties jau reliģiskā sfairā un tā pieskarties tieši mūžīgās esmes avotiem. Tiešām, mūsu tautiskā saistība liek mums visā spilgtumā pārdzīvot un piepildīt arī dziļākās kristīgās mācības prasības: mīlestību pret tuvākiem, apspiestiem un vajātiem, pienācīgu mu būt labāk vajāto nekā vajātāju vai arī kaut tikai vienaldzīgo vērotāju pusē.

Mūsu latvietības uzturēšana un tās nenodošana, pie kā ikviens īsts latvietis turas jau instinktīvi, tādā kārtā var likt mums ne tikai saglabāt mūsu garīgo esmi, bet vēl bezgalīgi kāpināt un padziļināt to. Mūsu kā tautas liktenis tāvad lielā mērā būs atkarīgs no mūsu vispārīgās spējas uz garīgo dzīvi, no tā, cik es un to iemīlējuši un cik patiesi spējam būt padevīgi arī tās bargākām prasībām.

Tagad tiešām tie laiki ir gaŗām, kad varēja turēties pie savas tautas materiāla aprēķina dēļ. Tagad materiāls aprēķins pa laikam velk prom no tās. Vienīgi cieņa pret garīgo dzīvi un tanī noenkurotām augstākām vērtībām, galu galā tāvad cieņa pret sevi kā pret ītu personību, kā pret morālo vērtību nesēju, var likt zšķirties iet citu nekā vulgāro »izdevīgāko« ceļu. Uzticība latvietībai tagad reizē atklāj, cik vispār kādam ir cieņas pret paša garīgo es un visām tām vērtībām, kas konstituē to.

KULTŪRA UN TAUTA

Lai noskaidrotu kultūras nozīmi, var lietot piemēru, ko parasti lieto citā sakarā, bet kas derīgs arī šinī gadījumā. Ja kaut kur Afrikas džungļos kāds nēģeris nejauši atrastu, piem., nošu lapu no kādas Bēthovena sonātas, tad viņam tā būtu tikai plāns izraibināts priekšmets, līdzīgs kādai koka tāsei. Ja nēģeris bijis saskarē ar eiropiešiem, tad viņš zinās, ka tas ir papīrs. Ja atradējs būtu kāds baltais farmeris, tad tas droši vien zinātu arī, ka tās ir notis. Ja tas būtu mūziķis, viņš atklātu, ka tā ir Bēthovena sonāta, kas spēj radīt dziļu pārdzīvojumu.

Šīs dažādās vienas un tās pašas lietas izpratnes atklāj dažādās iespējamās kultūras pakāpes: zemākā pakāpē lietā tiek redzēta vienīgi tās fiziskā puse: tā nav nekas cits, kā tikai tas iespaids, ko tā dara uz mūsu jutekļiem, — augstākā pakāpē tā atklājas kā saistīta ar bagātu garīgu saturu un kā nozīmības pilna. Tā, gluži līdzīgi, kad savā laikā nekultūrālie

DZIVE UN LIKTENIS

krievu zaldāti ir lauzušies iekšā rietumu kultūras joslās, tie vienmēr rēgulāri ir daudzījuši un dedzinājuši, piem., klavieres, gleznas, bibliotēkas, jo viņi šais lietās redzēja tikai kurināmo materiālu. Tikai kultūra var dot spēju apjaust lietās vairāk nekā tikai to, ko tieši acs redz un rokas tausta, dot spēju apjaust garīgo dzīvi, kas potenciāli slēpjas vismaz zināmās materiālās lietās.

Te tad gan atklājas arī vēl tālākie kultūras nosacījumi. Jābūt faktoriem, kas ieliek lietās garīgu saturu un, otrkārt, jābūt vēl arī tādiem, kas dara iespējamu to saskatīšanu un atklāšanu. Minētie piemēri rāda, ka garīgās vērtības materiālās lietās spēj ielikt it sevišķi mākslinieki: tie ir mūziķi un tie ir dzejnieki, kas panāk, ka izraibināts papīrs nav tikai papīrs, bet sapratējam ir brīnišķīgu garīgu pasaulu atklājējs. Tas ir gleznotājs, kas panāk, ka raibās krāsu pikas ir vairāk kā krāsu pikas, ir gan pasaules skaistuma, gan dziļuma izteicējas.

Bet ja māksla tādā kārtā ir spilgtākais paraugs, ka cilvēks padara pasauli bagātāku, ienesdams tanī jaunu dziļuma dimensiju, proti nozīmības pilnu garīgu pasauli, kas izpaužas kā domās, tā jūtās, tad tā nepavisam nav ne vienīgā, ne pat galvenā kultūras radītāja. Kultūra ne sākas, nedz beidzas ar mākslu. Tā ir visur, kur cilvēks iet pāri kailām jutekliskām dotībām, visur, kur tas »kultivē« resp. apgaro tās. Visas lietas, kas, pateicoties cilvēkam, nes sevī kādu jēgu, kādu nozīmību, un līdz ar to ir garīgās dzīves izpausmes, — ir arī kultūras veidojumi un tiem ir kultūrāla vērtība.

KULTŪRA UN TAUTA

Bet kādas lietas tad nu nes šādu jēgu, kādas tad izpauž garīgo dzīvi? — Patiesībā visas, kuŗām cilvēks pieskaŗas, jo visam, kam cilvēks pielicis savas pūles, visam tam viņš devis arī kaut ko no sava gara un no savas dvēseles. Tāpēc, piem., ir tik bezgala ierosinoši un satraucoši staigāt pa vecām Eiropas pilsētām, vērot viņu savdabīgās ieliņas to līkumos, kuŗus vienmēr noteikuši kādi cilvēcīgi apstākļi, vērot māju architektūru, ornamentiku, kas katrā savā detaļā pauž kādu domu, kādu nolūku, katrā ziņā kaut ko jēgturīgu. Un jau ar to vien, ka dažas lietas ir bijušas vismaz mēmas zināmu cilvēcīgu notikumu liecinieces, tās ar to kļūst nozīmīgas, saistās ar zināmiem saturiem, simbolizē tos. Ja mūs iepriecina mūsu tautiskie tērpi, tad it sevišķi tāpēc, ka mēs zinām, kādos apstākļos tie radušies, ar kādu rūpību un mīlestību tie darināti, kādos apstākļos un notikumos tie valkāti, un tā tie kļūst par kaut ko vairāk nekā tikai par saskanīgu krāsainu drēbju kombināciju, bet pilni dziļāka satura, kas mūs saviļņo.

Te atklājas tā svarīgā kultūras iezīme, ka kultūra vienmēr ir saistīta ar vēsturi: kultūra rodas laika dimensijā. Tā ir tas, ko cilvēks, uznirstot laikā un plūstot tam līdzī un tad pazūdēt tanī, atstāj aiz sevis kā savas pēdas, atstāj kā zināmu pārveidojumu pasaulē (nevien tikai materiālajā, bet arī citu cilvēku dvēselēs), kā pielikumu tanī, kā kaut ko jaunu, un, proti, par tik, par cik tas ir bijis garīga būtne — būtne ar domām, jūtām, nodomiem. Nepārtraukti saņemot šādus mantojumus, cilvēce garīgi aug. Ja atsevišķi cilvēki būtu spiesti paši vienmēr sākt visu no gala, tad

DZĪVE UN LIKTENIS

tie vienmēr paliktu tikai »mežoni«, pareizāk — dzīvnieki. Ja tie paceļas pāri kustonībai un mežonībai, tad tikai tāpēc, ka vecākās paaudzes ir papildinājušas redzamo pasauli ar kādu neredzamu reālītāti, proti, — ar visu, ko tie savā dzīvē domājuši un gribējuši, — un tas tad ir tas, ko sauc par kultūru.

Bet tā vēl ir tikai lietas viena puse. Nepietiek, ka pagājušās paaudzes atstāj pasaulē savas garīgās dzīves pēdas, tās nogulsņejumus un simbolus: jāspēj arī tos atšifrēt un saprast to valodu, — citiem vārdiem, kultūrā ir jāievada, un jābūt cilvēkiem, kas to dara. Tās, vispirms, ir skolas, kas to oficiāli uzņemas, bet tas ir daudz par maz. Kultūru nevar iemācīties, tanī jāieaug: kultūra jau īsti pastāv vērtību atziņā, bet vērtības nevar uzņemt vienīgi ar prātu, — tās jāizjūt, tās jāpārdzīvo. Bet tad nepietiek ar mācīšanos skolās, — arī ja tās būtu visaugstākās. Ja kultūra nozīmē bezjēdzīgās pasaules piepildīšanu ar garīgu saturu un jēgu, tad tā sākas jau tūlīņ ar cilvēka dzīves pirmajām dienām, — kad māte tam dzied pirmo šūpuļa dziesmu vai pasniedz tam pirmās spēļu mantiņas. Tādus pielikumus lietām, kā »labs«, »ļauns«, »skaists«, »neglīts« — visus tos cilvēks iegūst ģimenes un tautas kopdzīvē. No tā, cik ģimene un tauta tam būs devusi, tad arī atkarāsies tas, vai viņš būs piekalts un piesiets īsajā juteklisko dotību pavadā, vai dzīvos kā dzīvnieks vienīgi divdimensionālajā ārējo iespaidu un dziņu pasaulē, jeb redzēs arī kādu dziļuma dimensiju, redzēs tanī garīgu rosmi un dzīvi un liks tieši to augstāk par visu. Kultūras pamati tātad var būt tikai nacionāli un

KULTŪRA UN TAUTA

tādi tie vienmēr un visur ir bijuši. Internacionālas kultūras vēl nekad nav bijis, un nevar labi iedomāties, kā tā varētu rasties. Uz nacionālas kultūras pamata gan var tālāk pacelties visiem cilvēkiem kopēju vērtību atklāšana un atzišana, bet tas ir iespējams tikai, ja jau vispār ir kādi nacionāli kultūras pamati, un arī jaunie ieguvumi vienmēr neizbēgami iegūs savu nacionālo harmonizāciju, — jeb tie paliks bez saknēm un cilvēkiem nenozīmīgi.

Visas šīs refleksijas var apstiprināt novērojumi svešās zemēs. Zīmīgi, ka t. s. jaunās zemēs, kas vai nu lielo attālumu vai citu iemeslu pēc kļuvušas atrautas no senču kultūrālā mantojuma, valda liels kultūras seklums. Te reizēm tieši duras acīs, ka cilvēkiem pasaule nav nekas cits, kā tikai juteklisko dotību kops, — tiem nav nojautas par visu to, ko daudzi simti agrāko cilvēku paaudžu »pielikuši klāt« šiem iespaidiem, kā tos vērtējuši, kā jutuši un domājuši par tiem, ko atklājuši tanīs. Tie neko par to nezina, pasaule tiem ir sekla kā lēzens šķīvis, bez garīgas rezonances, — tā ir tikai skatāmais un tveramais. Bet līdz ar to rodas liela dzīves tukšības izjūta, ko nevar aizpildīt ne mirdzošais ārējais komforts, nedz visātrākās un modernākās mašīnas uz zemes vai gaisā, nedz trakošana visāda veida sacīkstēs (kas ir viena no spilgtākām izpausmēm sevī piepildīt gribošam dzīves tukšumam). Ir veselās nācijas, kas šo dzīves dziļuma resp. kultūras trūkumu grib pārvarēt ar bagātīgu apreibināšanos alkoholā, — meklējot tanī »dziļuma pārdzīvojuma« surrogātu. Novērojumi rāda, ka latviešiem svešās zemēs

DZIVE UN LIKTENIS

ir tikai 2 iespējas: vai nu noslīdēt pilnīgi primitīvu cilvēku pakāpē, kas dzīvo vienīgi, mētājoties no vienas »šiverēšanās« uz otru, jeb palikt saistītiem — kaut vai tikai ar grāmatu, avīzi vai vēstulēm — ar to garīgo dzīvi, kas vēl pulsē mūsu trimdas kopā un uztur vēl mūsos pilnu cilvēcību. Bez tās mēs neizbēgami degradējamies primitīvu dabas būtnu pakāpē.

PIE KĀ TURĒTIES?

Neskaitāmi un milzīgi ir zaudējumi, ko pēdējais karš un tam sekojošie gadi nesuši cilvēkiem. Vairums no tiem presē bieži minēti, turpretim tas, kas, varbūt, ir viens no smagākiem un ar vistālākām sekām, samērā retāk. Tas ir ideālu, ticības, dzīves jēgas un mērķu zaudējums lielā cilvēku daļā. Daudzas lietas, ko agrāk uzlūkoja kā augstākos ideālus un kas tiešām daudziem tādi arī bija, kā patriotisms, brīvība, taisnīgums, cilvēku mīlestība, personas cieņa, godīgums, patiesīgums, vārda turēšana, nemelošana u. t. t. — viss tas, šķiet, tagad ir samīts dubļos, apgānīts un iznīcināts. Šo ideālu vietā daudzos gadījumos tagad ir briesmīgs tukšums.

Viss tas attiecas it sevišķi arī uz mums, latviešiem, jo tieši mēs, kas esam visvairāk zaudējuši gan materiālā, gan fiziskā ziņā, esam arī, nelaimīgā kārtā, vislielākie zaudētāji šo garīgo vērtību ziņā. Lielai daļai no mums, it sevišķi jaunatnei bija zīmīgs gaišs ideālisms:

DZIVE UN LIKTENIS

mēs skaidri zinājām, ka mūsu lieta ir laba un taisna, ka mēs kā ārējās attiecībās pret citām tautām, tā savā iekšējā dzīvē visumā darām tieši to, ko visvairāk atzītie cilvēces skolotāji ir mācījuši kā labu un pareizu, un līdz ar to tad domājām, ka arī pārējā pasaule tikpat patiesi tic šiem ideāliem un rīkojas saskaņā ar tiem. Notikumu gaita, diemžēl, rādīja, ka mēs bijām vīlušies.

Tas daudziem no mums sagādājis briesmīgu morālistisku triecienu, daudziem zeme ir sākusi grīloties un pamati zust zem kājām. Tāpēc ir vērts aukstasinīgi pārbaudīt situāciju un noskaidrot, vai tiešām mums šodien vairs nav nekā, pie kā turēties, nekā, uz kā balstīt savu dzīvi un ar ko dot tai kādu dziļāku jēgu?

Pirmais un arī izšķirīgais jautājums, kas te jānoskaidro, ir: vai ideāli, kuŗiem mēs kalpojām, bija labi un tā vērts, lai tiem ziedotu savus spēkus, jeb tie bija nevērtīgi, aplami un pat, varbūt, ļauni? Atstājot pie malas reliģisko viedokli un atbildot no tīri pasaulīga viedokļa, būs gan jāsaka, kā mūsu ideāli varēja izturēt katru kritiku. Mēs negribējām nekā cita, kā kopt un daiļot savu dzīvi, vest gaismā mūsu gadu simteņiem ilgi vārdzināto tautu, likt tajā valdīt taisnībai un cilvēcībai, attīstīt un izkopt visus tās radīšanas spēkus, padarīt to par vērtīgu kultūras faktoru starp citām tautām. Tam tad, protams, kā neatvairāms priekšnosacījums bija tās patstāvība, tās tiesība pašai lemt par savu dzīvi un tās kārtošanu.

Bet kas tagad mainījies? Kads varētu būt iemesls noliegt šos ideālus? Vai tie būtu neizpildāmi, nereālizē-

PIE KĀ TURĒTIES?

jami? Vispirms vajadzētu piezīmēt, ka ideālu vērtību vispār nemēro pēc to vieglākas vai grūtākas sasniedzamības, un tas neizšķir, vai tiem ir vai nav jāseko. Bez tam mūsu ideāls ir jau bijis reiz *piepildīts*, tas ir bijis īstenība, tātad principiāli tas pilnīgi iespējams.

Bet varbūt apstākļi tagad tā mainījušies, ka nav cerību, ka tas varētu atkal kļūt reālitate? Šāds uzskats varētu gan būt viss kas, bet tikai ne kaut kas pietiekami ar prātu pamatojams un pierādāms: tas būtu tikai tukšs apgalvojums, ja tas nāk no mūsu vidus, ko diktē pagurums un mazdūšība un, iespējams, arī nepilnīga simpatija pret mūsu nacionālo ideālu. Arī pilnīgi neieinteresēti cilvēki, kas visu vēro tikai ar prātu, atzīst, ka mūsu cerības ir visai pamatotas.

Bet varbūt mūsu ideālu vērtību mazina tieši tas, ka ne visa pasaule tā domā un ne visi to atzīst? Tieši tas daudzos rada tragēdiju, ka tie redz, kā citi šo ideālu bieži min kājām, vai ir pilnīgi pret to vienaldzīgi un negrib kustināt ne pirksta tā dēļ. Tāpat dažreiz satriec arī tas, ka redz, ka starp mums pašiem dažiem augsti ideāli gan ir uz lūpām, bet praksē tie dara gluži ko citu un pat pretēju. Te jāievēro patiesība: ideāla vērtību nenoteic tā piekritēju un atbalstītāju skaits.

Mums tātad nav nekāda lietišķa pamata atmett reiz atzītos un pieņemtos ideālus, bet gan ir visi iemesli arī turpmāk turēties pie tā, ko jau reizi bijām ar visu sirdi atzinuši par labu: tukšums mūsu sirdīs būtu pilnīgi neattaisnojams.

Liktenis ir gribējis, lai mēs būtu latvieši, un pat ja mēs gribētu, mēs nevarētu kļūt citi. Mums ir tikai iz-

DZIVE UN LIKTENIS

vēle — vai nu būt latviešiem, vai vispār zaudēt sevi, kļūt nullēm, noslīdēt stādveidīgas tīri fizioloģiskas dzīves pakāpē.

Pie kā mums jāturas un kas mums jādara, tādad ir pilnīgi skaidrs. Jāturas pie atziņām, kuŗas mums katram apstiprina mūsu sirdsbalss un kuŗu vērtību un īstenību ir pierādījuši arī jau desmitiem tūkstošu latviešu, nolikdami savas galvas gan kuŗa laukā, gan briesmīgos trimdas apstākļos ziemeļu zemēs: atsacīties no mūsu tautas ideāliem būtu smaga nodevība pret šiem latviešiem — mocekļiem. Un kas mums jādara, tas arī ir skaidrs: jādara viss tas, ko mums liek darīt mūsu latviskā sirds un prāts, un pie tam neskatoties un nešķielējot ne pa labi, ne pa kreisi un esot arī kurlam pret visām tenkām un visādiem aprēķiniem.

Ja dara to, ko sirds un prāts liek darīt dotos apstākļos, tad mēs nekad nevaram krist nekādā vainā: ja mēs arī kļūdītos, tad to mums par vainu nevar pieskaitīt, jo mēs darījām to, kas zināmā brīdī bija jādara. Un kas tieši ir tas, kas jādara, kas ir tas, ko mums liek darīt prāts un sirds? Tas ir — turēt vienu galveno domu, virzīt visus savus soļus vienā virzienā, proti, — *uz mūsu tautas tiesību atjaunošanu*, — un tad uz šīs atjaunošanas priekšnosacījumiem: uz tautas fizisko un garīgo saglabāšanu.

Cīņa jāved gan ārējā, gan iekšējā frontē, bet svarīgāka ir *iekšējā*. Ārējā — citu tautu ietekmēšanā — mēs spējam visai maz: Mūsu ietekme te līdzinājas tikai pilītei jūrā, un notikumi te ies savu gaitu, un, kā

P I E K Ā T U R Ē T I E S ?

visas zīmes liek domāt, *mums labvēlīgu*, jo svarīgas lielu tautu vitālās intereses te ir mūsu sabiedrotie. Iekšējā fronte turpretim ir pilnīgi atstāta mūsu pašu rūpēm. Un pret ko te jācīnās, to mēs zinām: pret sairumu, pret garīgu pagurumu, pret vienaldzību, pret iesnaušanos, pret briesmīgo garīgā tukšuma rašanos.

Ko līdzētu, ja ārējie apstākļi atvērtu atkal visas iespējas latviskās dzīves atjaunošanai, bet vairs nebūtu latvisko ideālu, latviskas gribas, latviskas dvēseles, vārdu sakot, nebūtu vairs latviešu? Jo tas, kas padara kādu par latvieti, nav vis ieraksts pasē, bet latviskā doma, latviskie ideāli, latviskā griba. Uz šo garīgo spēku uzturēšanu tad arī jākoncentrē galvenā mūsu darbība, — it sevišķi tiem, kuŗu rīcībā ir runātais un rakstītais vārds.

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

1. *Paģātnes ķīla un atzinumi*

Ne vienu reizi vien jau ir teikts, ka cilvēks ir būte, kuŗas liktenis ir mainīties un veidoties un veidojoties kļūt vienmēr pilnīgākai. Bet tāpat ir teikts, un varbūt vēl biežāk, ka īstais vīrs ir tieši tas, kas ir stingrs un pastāvīgs kā klints, kuŗa spriedumi ir nešaubīgi un vārds visdrošākā ķīla. Abiem spriedumiem ir pamats, un abi tie ir patiesi. Ir lietas, kuŗās cilvēks var grozīties un kuŗās tam jāgrozās, bet ir citas, kuŗās mazākā atkāpšanās nozīmē krišanu. Cilvēkam jākopj prāts un jākopj jūtas, jātop gudrākam, dziļāk jūtošam un saprotošam, jātop garā bagātākam — un tā būs kāpšana uz augšu. Ja pasaule grozās un mainās, tam jāseko maiņām un jāmēģina tās izprast un novērtēt un norēgulēt savas attieksmes pret tām, ko var saukt arī par pielāgošanos. Cilvēkam ir tiesības un dažos gadījumos pat pienākums pielāgoties jauniem apstākļiem, — bet ar vienu nosacījumu: tas nedrīkst zaudēt pats sevi. Sevi viņš zaudē, kad tas pārstāj būt saskaņā

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

ar savu dziļāko dabu, ar savu sirdsbalsi, kad tas sāk saukt par labu to, par ko tam sirds saka, ka tas ir tikai spīdīgs varš. Sevišķi ļauni, ja tas notiek aiz pašlabuma meklēšanas, bet ļauni arī tad, ja tas notiek aiz seklas domāšanas un negribēšanas iedziļināties jautājumos, vai arī padoties apkārtnes klaigāšanai un reklāmas suģestijai. Pārbaudīsim sevi, vai mums ir pamats grozīt dažus savus pamatuzskatus, kas mums līdz šim bija svēti.

Mēs bijām optimisti un ideālisti, jo mūs bija vadījušas idejas, ko cilvēces prāts un sirds bija atzinusi par pareizām un par labām un, kuŗām sekojot, mēs guvām lielus panākumus: mēs piepildījām senu mūsu sapni, atbrīvojām savu tautu no kalpošanas citām tautām, nodibinājām un izkārtojām savu valsti, — un tas mūs spārnoja, un mēs ar cerību skatījāmies nākotnē. Mums likās, ka vēstures gaita, reiz sākusi iet pa taisnības un vienmēr pilnīgākas tikumiskas attīstības ceļu, vairs nevar apgriezties, sākt iet atpakaļ un par jaunu slīdēt barbarismā. Ar sevišķu uzticību mēs tāpēc skatījāmies uz progresā priekšgalā esošām Rietumeiropas kultūras valstīm, no kuŗām nāca idejas, kas mūs sajūsmināja un iedvesmoja un kuŗām mēs tad arī kalpojām ar visu dvēseli, tiekdami nereti būt rietumnieciskāki par rietumiem. Lai arī mēs paši bieži skarbi kritizējām vienu otru trūkumu mūsu kopdzīvē, mēs tomēr varējām būt ar savu valsti apmierināti un pat lepni. To tagad atzīst arī ārzemnieki, pat cittautieši, kas savā laikā bija mūsu pretinieki. Tā baltietis barons Ikskils (*Ürküll*) raksta Šveices

DZIVE UN LIKTENIS

avīzē »Die Tat«: »Trīs baltu tautām, kas 1918. gadā ieguva savu neatkarību un kuŗas 1940. g. Padomju Savienība prettiesiskā veidā anektēja, nav jākaunas par savas brīvības divi gadu desmitiem. „Tautu pašnoteikšanās tiesību” sludinātāju cerības tās attaisnoja daudz lielākā mērā nekā vairums citu Vilsona laikmeta valstisko veidojumu. Tās uzplauka gan politiski, gan saimnieciski un kultūrāli . . . Šo trīs Baltijas jūras valstu saimnieciskais uzplaukums ir brīnums, ja padomā, kādos neizdevīgos apstākļos tas sākās. No priekškaŗa mērenās labklājības kaŗš un revolūcija bija atstājuši tikai nabadzību un postījumus. Bez tam trim valstīm trūka viņu dabiskās aizmugures un noņēmējas zemes — Krievijas. Viņu stāvoklis šinī ziņā līdzinājās Austrijas stāvoklim pēc Donavas monarchijas saskaldīšanas. Vienīgais glābiņš bija eksports uz Rietumiem, un šī iespēja tika enerģiski un ar panākumiem izmantota. Sekoja saimniecisks uzplaukums īsti amerikāniskā tempā. Pēdējos miera gados Igaunijā (un tas pats, mēs piebildīsim, attiecas arī uz Latviju) ne tikai nebija bezdarbnieku, bet zemē vajadzēja vēl ielaist ārzemju strādniekus, lai apmierinātu augstās konjunktūras prasības. Visā pasaulē Baltijas zemēm bija vislabākā slava kā tirdzniecības partnerēm. Ja vēl Krievijas aizmugure būtu stāvējusi vaļā kā noņēmēja un izejvielu avots, tad droši vien uzplaukums būtu bijis vēl straujāks un iespaidīgāks . . . Bet tikpat droši, ka tiklab saimnieciskais, kā vispār katrs uzplaukums būtu pilnīgi izpālicis, ja, otrādi, trīs Baltijas zemes būtu stāvējušas vaļā Krievijai. Tādā stā-

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

voklī, tas ir, taisni tādā, kādā tās tagad ir, tās ne tikai nebūtu varējušas izveidot savas tirdznieciskās attieksmes ar Rietumiem, bet būtu izjutušas to faktu, ka Padomija aiz stratēģiskiem motīviem nevēlas ziedošas robežzemes un vismazāk tādas, kuŗas apdzīvo nekrieviskas tautas» (Pēc *Im Ausland*, 1948 Nr. 11.).

Bet ne tikai saimnieciskā, arī tiesiskuma un taisnīguma apziņas ziņā mēs, un tāpat abas mūsu kaimiņu zemes, daudzējādā ziņā stāvējām priekšā daudzām citām valstīm. Tā it sevišķi sociālās likumdošanas ziņā un sociālās taisnības principa ievērošanā mēs ar Skandināviju stāvējām priekšā visām citām zemēm, un to tagad nākas sāpīgi izjust uz svešām, vismaz šai ziņā atpakaļ palikušām zemēm aizbraukušiem tautiešiem. Visu mūsu valdību — lai kāda novirziena tās arī nebija — goda lieta vienmēr ir bijusi rūpēties, lai sociālās netaisnības tiktu novērstas, lai nebūtu ļaužu, kas ciestu trūkumu un badu. Tā tad arī notika, ka mums nebija ne pārāk lielu bagātnieku, nedz arī skrandainu nabagu, un pārticība bija vispārīga. Bet arī nacionālā ziņā pie mums valdīja taisnīguma apziņa un iecietība. To atkal atzīst jau mūsu citētais baltietis: »Visvairāk jāapbrīno bija tas, ka tās (t. i., Baltijas valstis) rīkojās tolerantī un sapratīgi ar nacionālām minoritātēm. Igaunijā zviedriem, vāciešiem un krieviem bija viņu pašu skolas un baznīcas, tie varēja piedalīties parlamenta vēlēšanās un tikt tanī ievēlēti, bez kā kāds šinī apstākļi redzētu kaut ko sevišķu. Muižu — vairumā vācu īpašumu — atsavināšana bija sāpīga tiem, kuŗus tā skāra, kaut gan tā nebija ne tik radi-

DZIVE UN LIKTENIS

kāla, nedz tik pilnīgi bez atlīdzības kā tagadējās 'tautas demokrātijas' agrārreformas, bet tā bija dotajā situācijā neizbēgama un gala rezultātā svētīga, jo novērsa sociālo plaisu, kas bija jo bīstamāka tādēļ, ka tā sakrita ar tautiskās izšķirības līniju«. Un līdzīgus apliecinājumus ārzemju presē tagad varētu atrast daudzus. Tiem ir tā nozīme, ka tie rāda, ka mūsu pieķeršanās mūsu nesenajai pagātnei un priekšstats par to kā par labu un laimīgu laikmetu nav tikai mūsu illūzija, bet tai ir pilnīgi objektīvi pamati.

Mūsu savā ziņā naivā ticībā pasaules labajiem spēkiem — kas mums nedara kaunu, jo visi īsti godīgi cilvēki gandrīz vienmēr ir no zināma viedokļa naīvi — sāka šķobīties līdz ar pirmajiem briesmīgajiem Hitlera blāvieniem radiofonā, kad tas uz visām pusēm šķieda melus, naidu un draudus, bet trulais pūlis ekstāzē tam rēca līdz. Mums likās dīvaini, ka tāda tauta kā vācieši, kurus daudzi no mums bija paraduši uzlūkot par kultūras tautu, varēja vismaz vienā savā lielā daļā solidārizēties ar tik brutālu cilvēciskās bestialitātes izpausmi. Daudziem tad mums sāka likties, ka rietumos tomēr kaut kas nav labi un ka mēs, varbūt, to kultūras dziļumu un patiesīgumu ideālizējam.

Krievu pirmā okupācija mūsu tautas dzīvajai miesai bija briesmīgs cirtiens, bet morāliski tā mūs pārāk nepārsteidza un nesamulsināja, jo mēs neko citu no šīs puses nebijām gaidījuši. Mēs krievus labi pazinām un zinājām, ka mums darīšana ar barbariem, kam sveši rietumu kultūras ideāli, kas bez tam vēl gadu desmitus bija speciāli un sistēmātiski trenēti brutāli-

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

tātē. Mēs tāpēc par spīti visam palikām garā moši, un bijām pilnīgi pārliecināti, ka no rietumiem mums nāks palīdzība un ka mūsu nelaime ir tikai pārejoša. Radiofona ziņas, ka rietumu pasaule mums izdarīto varmācību asi nosoda un neatzīst, mūsu morāli lieliski stiprināja, un cerības uz laimīgu izglābšanos bija nesatricināmas. Un tiešām, palīdzība arī nāca no rietumiem, bet tie bija vācieši, kas to nesa. Ja kāds tiek izrauts no vilku bedres, kur zvēri to draudēja saplosīt, tad tas neskatās, kāda ir tā roka, kas to izvelk, bet apkampj savu glābēju. Tā arī mēs saņēmām vāciešus kā savus glābējus. Mūsu ticība taisnībai un ētiskiem ideāliem likās attaisnojamijs.

Bet mēs bijām maldījušies. Drīz mums kļuva skaidrs, ka vācieši kā morālisks un taisnību nesošs spēks pilnīgi norakstāmi zaudējumos — par to nepalika ne mazākās šaubas. Izrādījās, ka tie ir gluži līdzīgi boļševikiem, tikai ar to starpību, ka bija atklātāki un tik augstprātīgi, ka visumā neprasija no iekarotām tautām ar varu izspiestus un nepatiesus sajūsmas apliecinājumus, kā to visur dara viltīgie āziāti, kuņiem meli ir gais, ko tie elpo. Bet daudziem tā bija vilšanās, morāle jau sašķobījās, ticība labajam tika iedragāta, — iesēta skepticisma sēkla un indīgā doma, — vai vispār vērts sekot augstām idejām, ja tāda kultūrāla tauta kā vācieši, kas tieši jaunos laikos visvairāk pauda ideālisma mācības, savā praksē atsakās no tām.

Tā, savā morāliskā stājā un ticībā jau iedragāti, mēs nonācām trimdinieku gaitās. Ka Vācija karu

DZIVE UN LIKTENIS

zaudējusi, tas visiem bija skaidrs. Bet jo stiprāka līdz ar to bija cerība uz rietumiem. Bija taču parakstīta Atlantijas charta, un lielie valstvēri taču nebūs likuši savu vārdu zem dokumenta, kuŗu tie negribēs pildīt? Mulsināja gan apstākļi, ka, lai cik kāri un ar kādām dzīvības briesmām mēs klausījāmies Londonas radiofonu, tomēr nekad nekur nepieminēja ne ar pušplēstu vārdu, ka veselas trīs tautas, ka 6 miljoni cilvēku, kas to nav pelnījuši, tiek nodoti spīdzināšanai un iznīcināšanai āziātiskiem barbariem. Uzvaras un laimes priekšsajūtas gaviles nomāca uz nāvi un mocībām notiesāto izmisuma saucienus. Pēc veca barbariska paraduma, tā likās, gribēja celt nākotnes laimes ēku uz nevainīgi upurētu un nomocītu cilvēku skeletiem. Bet taisnības dieve, drīz izrādīsies, upuri nepieņems un draudēs pašus upurētājus pārvērst par upuriem.

Un tad nāca ilgie trimdas gadi, kas pieredzējumu un piedzīvojumu ziņā var droši vien līdzināties kaut vai desmit reizes vairākiem gadiem normālā dzīvē. No vienas puses mūs gan pie dzīvības uzturēja — un tas rāda, ka rietumu ideālisms un humānisms nav gluži tukši vārdi, — bet par nelaimi šai žēlastības maizei bija arī reizēm visai cieta garoza. Liekot mums saņemt žēlastības dāvanas, mūs līdz ar to ieskaitīja nepilnvērtīgos, deklasētos cilvēkos, morāliski pazemoja mūs un lika paciest visādus sīkus un arī nesīkus aizvainojumus.

Tā deklasētiem un noslīdējušiem uz sabiedrības struktūras pēdējām pakāpēm, mums pasaule bieži atklājās gluži citādā gaismā nekā agrāk, un mēs savā

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

ziņā redzējām daudz ko interesantu, kas agrāk mums, varbūt, bija apslēpts. Kā par seno romiešu dāmām stāsta, ka tās neesot kautrējušās izģērbties vergu priekšā, — jo tos jau neuzlūkoja par cilvēkiem, — tā arī mūsu, kā deklasētu, ārpus sabiedrības stāvošu cilvēku priekšā dažkārt cilvēki nekautrējās izģērbties un parādīt sevi, kādi tie īstenībā ir. Te mēs tad mācījamies atzīt, ka arī modernos laikos vīru vērtē galvenokārt pēc cepures, pēc laba apģērba, pēc naudas maka biezuma u. t. t. Snobisms, t. i., lietu un cilvēku novērtēšana nevis pēc satura, bet pēc ekvivalenta naudā, pēc populāritātes, pēc ārēja spožuma, uzstāšanās, reklāmas u. t. t. šķiet pat sevišķi raksturīgs mūsu laikmetam. Viss tas izteic rietumu kultūras kardinālo vainu — tās pilnīgu orientāciju veikalnieciskuma virzienā, tās dziļo materiālismu, jo tai, tā šķiet, galvenā vērtība ir nauda. Tai pievēršas it sevišķi tāpēc, ka tā spēj sagādāt dzīves baudas, kuŗu medīšana un izdzīvošana tad arī ir modernā cilvēka galvenais dzīves saturs. Ir skaidrs, ka mūsu morāle, mūsu ticība ideāliem, mūsu agrākie uzskati, ka nav tik daudz jārūpējas par pašlabumu, kā par kopējo tautas labumu, vēršot visas domas uz valstiskas dzīves kopšanu resp. atjaunošanu, tika vēl stiprāk iedragāti.

2. *Cilvēku dzīves ideāli un lielās imperijas*

Trimdas dzīves piedzīvojumi un vērojumi, kā arī pārdomas par vēsturiskiem notikumiem ap mums ir

DZIVE UN LIKTENIS

pamudinājušas dažu labu no mums uz zināmiem secinājumiem un nākt pie uzskata, ka ir pienācis laiks, tā sakot, pārvērtēt visas vērtības un pārbaudīt, vai ir vēl pamats turēties pie veciem ideāliem gan ētiskā, gan it sevišķi nacionālā ziņā. Mēs te lielāko tiesu pakavēsimies pie mēģinājumiem izdarīt šo vērtību pārvērtēšanu attiecībā uz nacionāliem centieniem, bet drīz redzēsim, ka šāds mēģinājums vislielākā mērā skar arī ētiskos ideālus. Nāk jauni laiki, tā saka, viss vecais grozās, tas bieži arī, kā redzams, ir sapuvis un mazvērtīgs. Ir jāpielāgojas jauniem apstākļiem, jārada jauna veida dzīve, un no šī viedokļa tad var jautāt, vai mūsu nacionālie centieni nav palikuši vecmodīgi, vai mēs ar savu stūrgalvīgo gribu atkal redzēt atjaunotu savu valsti un dzīvot savu īpato dzīvi neesam palikuši laika garam pakal, kas, tā saka, prasa tagad pavisam citu ceļu iešanu.

Tiešām, nav šaubu, ka laiki mainās un ka mēs maināmies un mums jāmainās līdz ar tiem. Ir tikai jautājums, kam jāmainās un par cik jāmainās. Jo, lai cik viss grozās un lai cik mums pašiem, kas esam ierauti notikumumu virpulī, šis pārmaiņas liktos graužošanas un tādas, kas iet līdz pašiem mūsu eksistences pamatiem, būtiski tās tomēr irniecīgas, salīdzinot ar cilvēka dzīves fundamentālajiem nosacījumiem, kas palikuši negrozīti, sākot no Ādama laikiem, jo tos nosaka pati cilvēka miesīgā un garīgā konstitūcija. Tāpēc, lai atbildētu uz jautājumu par nacionālo centieniem vecmodību vai modernitāti, iepriekš jānoskaidro, no kāda viedokļa un kādas mērauklas lietojot, mēs šo problēmu gribam atrisināt.

MOSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

Te, liekas, būtu ieteicams pieiet jautājumam no divi pusēm. Vispirms, vajadzētu jautāt, kādi sabiedriskās kopdzīves ziņā ir vispār cilvēcē valdošie ideāli, lai tad redzētu, vai nacionālie centieni tiem atbilst vai ne. Otrkārt, varētu vēl pārbaudīt, vai šie centieni arī faktiski pielāgoti dotajiem vēsturiskajiem apstākļiem. Meklēsim tādā vispirms, kādi ir cilvēku ideāli, kāda ir tā dzīve, ko tie vislabāk gribētu. Acīmredzot, izpaušmi šiem ideāliem mēs varēsim meklēt tikai tādās vietās, kur tā var brīvi notikt, tādā ne totālitāro diktatūru zemēs, bet tādās brīvās zemēs, kā Francijā, Anglijā, Ziemeļamerikas Savienotajās Valstīs. Šīs zemes aptaujai jo izdevīgākas tādēļ, ka tur spriedumi netiek taisīti uz labu laimi, atkarībā no kāda īsa dienas noskaņojuma, bet balstās uz pieredzes un gājuši cauri gadu simteņu ilgai pārbaudei.

Pietiek izsekot šo zemju pāris mēnešu laikā publiski izteiktai domai, lai redzētu, ka te ir liela vienprātība par cilvēku kopdzīves augstākiem ideāliem, — un tie jau bieži izteikti pat oficiālos aktos. Pirmā vietā ir brīvība. Cilvēks negrib būt vergs, negrib būt padots patvarībām un varmācībām, tas grib brīvi realizēt savas dzīves iespējamības, cik tālu viņš ar to neaizkaŗ citu līdzīgas tiesības. Tā kā šīs dzīves iespējas visciešāki saistītas ar cilvēka piederību pie tautas, tad ikviens grib arī savu tautu brīvu, ar tiesībām pastāvīgi dzīvot savu īpato dzīvi. Otrkārt, cilvēks vēlas dzīvot sev garīgi tuvā sabiedrībā, kurai tā pati valoda, tie paši paradumi un tikumi, tie paši ideāli, tā pati pagātne, tie paši nākotnes merķi, — vārdu sakot, visur, kur

DZIVE UN LIKTENIS

cilvēku sastopam, tas vēlas dzīvot nacionālā sabiedrībā, savas tautas vidū, ņemot dalību, cik tālu tas spēj, šis sev tuvās vides kultūras izkopšanā un tai īpatnēju vērtību radīšanā. Tas, ka, treškārt, cilvēks bez tam grib būt paēdis, apģērbts un ar jumtu virs galvas, šinīs zemēs parasti atrodas pēdējā vietā, jo normālos apstākļos tas tur ir pats par sevi saprotams. Izvirzīties priekšplānā un aizēnot pat citus šis ideāls var tikai gluži nenormālos apstākļos, — kādi gan patlaban arī ir, — bet tas, bez šaubām, ir pārejošs stāvoklis, un to izcelt nav sevišķa pamata.

Cilvēces ilgas un vēlēšanās resp. tās ideālus vismaz pirmā gājiēnā un robustākā tvērienā tātad nav grūti noskaidrot. Bet nav arī grūti atrast, ka karš ir tas, kas vismaz acumirkļīgā situācijā šo ideālu sasniegšanu šķiet visasākā un vistaustāmākā veidā kavējam, tas ir mūsdienu smagais murgs un lāsts un visu nelaimju radītājs. Meklējot pēc tā cēloņiem, atrod, ka tie meklējami it seviši nacionālā ideoloģijā: ar īstu vai iedomātu asinsradniecību un kopēju valodu, vēsturi un tradīcijām saistītās cilvēku grupas, lai izplestu savu varu un nodrošinātu sev sevišķi labus dzīves apstākļus, uzbrūk citām līdzīgām grupām un tā rada briesmīgo kara parādību.

Tiem, kas nebaidās no straujiem un radikāliem spriedumiem, līdzeklis pret karjiem, šķiet, pavisam skaidrs un vienkāršs: tā kā karī atkarīgi no nāciju pastāvēšanas, tad nāciju princips vienkārši jāiznīcina, — jānojauc visas robežas, tautas jāsajauc, jāpadod vienai kopējai varai, arī valodas jāsakausē, — tad reiz

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

būs miers. Šī metode, liekas, tiešām varētu dot panākumus kara novēršanas ziņā, vismaz pirmā brīdī, tāpat kā, piemēram, visu automašīnu iznīcināšana radikāli novērstu visas autosatiksmes nelaimes, kuņās iet bojā daudz vairāk cilvēku nekā visos karos, vai tāpat kā uguns lietošanas aizliegšana radikāli novērstu visas ugunsgrēku nelaimes.

Šo metodi aizdomīgu dara tikai tas, ka pēc tās receptes ir rīkojušies vai vēl rīkojas taisni tādi vīri kā Hitlers un Staļins. Tiešām, tie jau allaž ir mēģinājuši attaisnot savus varas darbus pret tautām ar augstu mērķi: panākt mūžīgu mieru, pakļaujot tautas vienai varai, kas novērstu sadursmi atsevišķo nacionālo centienu starpā. Kā otrs iegansts tiek izvirzīts ekonomiskais motīvs: atsevišķo tautu patstāvība esot jāiznīcina, lai būtu iespējama pilnīgi plānveidīga liela mēroga ražošanas un produktu sadales organizācija. No līdzīga viedokļa dažreiz tad arī imperiālistiskais internacionālais kapitālisms uzstājas pret atsevišķu tautu patstāvību. Bet visos šais gadījumos, kā nacionālsocialismā un boļševismā, tā citās līdzīgās parādībās, nacionālisms īsti nemaz netiek pārvarēts, bet gan daudzie atsevišķie mazāko tautu nacionālismi upurēti vienam visu aptveošam un visu ekspluatējošam nacionālismam. Šādā veidā motivētā cīņa pret nacionālismu īstenībā ir tikai *viena* nacionālisma kāpināšana līdz visaugstākai pakāpei.

Bet varbūt teiks, ka, kaut arī tā būtu, šis visu aptveošais *viens* nacionālisms tomēr labāks, kā daudzie nacionālismi, jo, ja tas tiktu realizēts visā pilnībā, tad,

DZIVE UN LIKTENIS

liekas, tas vismaz novērstu kaŗu. Šīs cerības tad nu ir jāpārbauda. Nav tomēr ilgi jāpūlas, lai atrastu, ka tās ir uz smiltīm dibinātas. Vispirms, jau pati nāciju apspiešanas metode nozīmē briesmīgu un nežēlīgu kaŗu. Lai mēģinātu apvienot pasauli zem vienas vadības, vācieši izraisīja divus visbriesmīgākos kaŗus. Viņu nodomi tomēr sabruka. Vai boļševikiem veiksies labāk? Asinis viņi jau tiešām ir izlējuši veselām strau-
mēm un pakļāvuši sev daudzas tautas. Vai ar to viņi arī tikuši tuvāk kaŗa novēršanai? Diemžēl, nav noticis nekas līdzīgs. Vēl nav beidzies viņu kaŗš pret nācijām, bet viņu pārvaldītās zemēs jau kopš gadu desmitiem tagad valda atkal cits, vēl briesmīgāks kaŗš: valdošās grupas kaŗš pret tautu, ko maskēšanas dēļ dažreiz sauc arī par šķiru kaŗu, kaut gan boļševiki ir solījuši nodibināt sabiedrisku iekārtu bez šķirām. Līdz šim tas viņiem vēl nav izdevies, un, ja izdotos, tad nemitīgi būtu jākaŗo pret jaunu šķiru rašanās briesmām, pret šķiru dīgļiem, un to atkal varētu veikt tikai tādā kārtā, ka katru personu, kas izrādītu tieksmes šādā virzienā, jau priekšlaicīgi izravētu un likvidētu. Kaŗš tātad te paredzams pastāvīgs, briesmas un bailes nepārtrauktas, un tas maksātu tik daudz dzīvību, cik, droši vien, pat atomu kaŗš neprasītu: jau tagad ar savu asiņaino kaŗu »par mieru un pret kaŗu« komūnisms ir iznīcinājis desmitiem miljonu cilvēku dzīvību, tātad radījis tik daudz upuŗu, cik neprasītu pat gadu simteņiem ilgi kaŗi kaŗa laukā. Cīņa pret kaŗu ar aizrādīto brutālo un radikālo metodi pret nācijām nenovērs kaŗu, bet padara to citā, vēl nežēlīgākā veidā par pastāvīgu parādību.

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

Nākošais jautājums būtu, vai objektīvais rezultāts, kas tādā necilvēcīgā kārtā tiktu panākts un tādā pat kārtā pastāvētu, būtu uzlūkojams par kādu galīgu sasniegumu, par kaut ko definītīvu? Vēsture rāda, ka lielajām imperijām līdz šim nekad nav bijis sevišķi ilgs mūžs, visas tās vienmēr ir atradušās sairšanas tieksmju ietekmē, kas galu galā arī uzvarējušas un līkušas tām sairt. Cilvēki, tā saka kāds jaunlaiku filozofs, liekas dabas radīti dzīvei šaurākās grupās. Tie var būt apmierināti ar savas pilsētas, sava pagasta valdi, bet lielas valsts pilsoņi nekad nav apmierināti ar tās vadību, — un jākonstatē, ka lielām valstīm piemēroti valstsvīri arī tiešām gadās ārkārtīgi reti. Ar to tad arī izskaidrots, ka līdz šim visas lielās imperijas sairušas.

Vai tagad būtu citādi? Cik Padomju Savienības pilsoņi apmierināti un laimīgi ar savu stāvokli, par to jau liecina tas vien, ka tur jāuztur miljoniem liela politiskās policijas armija, kas tikai ar pistolēm, tankiem un aeroplāniem uztur simpatijas pret lielo tēvzemi. Tiklīdz šie ārējie ietekmēšanas līdzekļi atslābst vai sabrūk, sabrūk arī imperijas vienība. Mēs redzējām, ka, tiklīdz tanī iesaļoja vācieši, visas tautas, kas izkļuva no čekas varas, par to vien domāja, kā tikt vaļā no uzspiestās kopības; rāvās vaļā un gribēja patstāvību — ukraiņi, baltkrievi, tatāri, kaukaziēši, — nemaz nerunājot par Baltijas tautām, kurām nekad nav prātā nācis apmierināties ar viņu ieslēgšanu važās. Tikai Hitlera vājprātīgā un mežonīgā politika glāba komūnismu un aizkavēja šīs vergu imperijas sagraušanu.

DZIVE UN LIKTENIS

Tāpat sairšanas tendences mēs vērojam arī citās jaunlaiku imperijās. Sevišķi spilgti tās izpaužas Lielbritanijā: no tās palikusi vairs tikai aiz paraduma un ar zināmām simpatijas jūtām un interesēm pavisam vaļīgi saistītu valstu grupa, no kurām katra praktiski ir gluži neatkarīga un sakarus ar agrāko metropoli uztur brīvprātīgi, — cik ilgi tas patiks. Tāpat mēs redzam plaisājam Francijas un Holandes imperijas, — nerunājot nemaz par Itāliju, kurai tā jau kaŗā pilnīgi sabruka, un tāpat nerunājot par Padomju Savienību, kas ir rūģšanas un plaisu pilna un tiek saturēta tikai ar varu. Lielo imperiju nedabiskums ir tik liels, ka gadījumos, kad tās plaši izveidojas un tām izdodas pat iekarotās tautas asimilēt un homogenizēt, tanīs dabiski sāk veidoties jaunas nācijas. Tiešām, mēs to zinām, pat vienā un tai pašā tautā, atkarībā no zināmām atšķirībām dzīves apstākļos, dažādās šķirtās vietās izveidojas gan īpatnēji dzīves paradumi, gan īpatnēja valoda, gan pat vēsture, kas viss dod ierosinājumu zināmam novadnieciskumam ar savu dialektu, bet pamazām var pāriet tieši nacionālā izšķirībā. Tā zināmā brīdī no vienas romiešu imperijas vēlāk radās vesela rinda romāņu nāciju.

3. Nacionālo centienu prestiģis un modernitāte

Līdz šim teikto mēs varam savilkt kopā šādā veidā: tautas tiecas, starp citu, it sevišķi pēc labklājības un

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

miera; mieru traucē kari, bet karu galvenais iemesls jaunākos laikos esot nacionālisms; no tā secina, ka no nacionālisma principa jāatsakās un tautas jāapvieno zem vienas varas; par cik tomēr šo vienu varu izprot kā plašu imperiju, it sevišķi tādā veidā, kā to mēģināja vai vēl mēģina realizēt kāds Hitlers vai Staļins, tad šis līdzeklis nedod gribētos panākumus, jo pastāv iekšējs karš, un bez tam atrisinājums nav definītivs, jo lielām imperijām ir tieksmes sairt.

Vēl pēc uzskicētā plāna butu jājautā, vai šāda veida nacionālo centienu apspiešana ir labi saskaņojama ar mūsdienu cilvēka priekšstatu par pilnīgo ideālo dzīvi. Istenībā atbilde uz to jau dota, jo rādīts, kā dzīve imperijās, kas aprij nācijas, karus nenovērš un nekādā ziņā neapmierina cilvēku, kas raujas no tām ārā, un tāpēc tās arī sabruk. Bet var vēl jautāt pēc šīs neapmierinātības cēloņiem. Kāpēc cilvēku īsti neapmierina dzīve denacionālizētā vai internacionālizētā despotiskā imperijā? Acīmredzot tāpēc, ka tā kaut kādā ziņā ir pretrunā ar mūsdienu dzīves ideāliem un cilvēku dziļākām ilgām. Tiešām, nav grūti konstatēt, ka dzīve despotiskā imperijā ir asā pretrunā ar mūsu atzīmēto pirmo jauno laiku ideālu, proti — ar brīvību. Cilvēks par visu vairāk tiecas piepildīt viņā ieliktais dzīves iespējas — un pie šīm dzīves iespējām pieder arī it sevišķi tās, kas izteicas viņa piederībā zināmai tautai. Cilvēkam dabiski gribas runāt savā valodā, satikties un apspriesties un veikt kopīgus darbus ar savas tautas locekļiem, piekopt to dzīves veidu, kuŗu tas saņēmis kā mantojumu no saviem senčiem. Ja viņam to liedz,

DZĪVE UN LIKTENIS

tas jūtas nelaimīgs. Un tā nav tikai irracionāla iegriba, bet gan ir pa daļai atkarīga no tā, ka cilvēks vislabāk var saprasties tikai ar savas tautas locekļiem, — vismaz normāli tas tā ir.

Bez tam, tikai dzīvojot savā tautā, cilvēks var būt arī kultūru radošs gars, jo radīšana, it sevišķi dzejā un mākslās, ir zināmā mērā dialogs, tā ir vēršanās pie cilvēkiem, kas spēj doto pilnīgi saprast. Tāpat, lai radītu kultūras vērtības, šaurās atsevišķa cilvēka individuālītātes vien nepietiek, šim cilvēkam jābūt saaugušam ar kādu plašāku un dziļāku reālītāti, no kuŗas jānāk gan ierosmēm, gan materiāliem, gan dziļām nojautām un intuīcijām. Šī vide var būt tikai tauta, ar kuŗu cilvēks ir saaudzis, — tikai uzsūcot sevī tās tūkstošgadīgo, visā tās dzīves un domāšanas veidā ieslēgto dzīves gudrību, radošais gars var sniegt kaut ko vērtīgu. Tāpēc visi lielie mākslas darbi vienmēr ir nacionāli iezīmēti, un ja tautas dzīve ir sakropļota vai apspiesta, tad līdz ar to tiek kropļota māksla un citi kultūras veidojumi. Tāpēc nebrīvās zemēs mākslas un kultūras jaunradīšana apsīkst un panīkst. To jau skaidri rāda apstākļi Padomju Savienībā, kur valdošā režīma ietekmē pat krievu tautas radīšanas spējas mākslas laukā ir pilnīgi apspiestas, jo mākslinieciskai radīšanai jānotiek spontāni, to nevar vadīt ar pātagu. Par citu nekrievu tautu kultūras dzīvi tur nemaz nav ko runāt, tā tiek tieši iznīcināta, deportējot un iznīcinot pašus šīs kultūras radītājus. Viss tas tad arī pietiekami pamato nacionālās valsts nepieciešamību: atsevišķais cilvēks tikai tanī varēs

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

justies apmierināts, jo tikai tur tas varēs cerēt ne-traucēti veidot tādu dzīvi, kāda tam ielikta dabā, un arī mākslinieks un vispār kultūras radītājs tikai tur varēs veidot īsti vērtīgus kultūras veidojumus, kas vienmēr ir nacionāli iezīmēti.

Pēc tam kad noskaidrots, ka nacionālo centienu apmierināšana ietveras modernā cilvēka ideālā dzīves priekšstatā, atliek noskaidrot jautājumu, vai faktiskā vēstures attīstība iet šim nacionālam dzīves ideālam labvēlīgā virzienā vai ir pret to. Te nu būs jākonstatē visai zīmīgas lietas. No vienas puses mēs redzam, ka tiešām ir vietas, kur tautu patstāvība tiek apspiesta vai pat iznīcināta. Šīs vietas sakrīt ar Padomju Savienības iespaida sfairu: ar varu, ar pātagu tautas tur tiek turētas verdzībā krievu nacionālisma vārdā. Gluži pretēju parādību mēs redzam tur, kur pret tautām nepielieto varu, kur ļauj brīvi izpausties to dabiskām tieksmēm: tur tās raujas vaļā no svešu varu aizbildniecības un tiecas atrast savu tieksmju piepildījumu ar savas valsts nodibināšanu. Tā tas notiek visos apgabalos, kas līdz šim bija vai nu Anglijas, vai Francijas, vai Holandes un citu valstu aizbildniecībā. Un šī pēdējā parādība uzlūkojama par zīmīgāku un raksturīgāku parādību, jo tā ir plašāka un ir spontāna un brīva tautu tieksmju izpausme. Mēs tātd varam teikt, ka mūsu laikmets nav vis nacionālo centienu panīkšanas vai atmešanas laikmets, bet — gluži otrādi — to uzplaukuma laikmets. Ne Hitlera, ne Staļina tautu apspiešanas plāni tātd nav ideāli ne no viena viedokļa, ne no cilvēku ilgu, nedz objektīvā

DZIVE UN LIKTENIS

vērtīguma viedokļa. Tie īsti nozīmē visu cilvēcisko ideālu noliegumu.

No visiem iebildumiem pret nacionālo ideju spēku patur tikai aizrādījums, ka šī ideja savos pārspīlējumos viegli var kļūt par nesaticības un kaŗu ierosinātāju. Tāpēc tad arī Eiropā ir radusies ļoti dzīva kustība par valstu suverēnitātes ierobežošanu un to apvienošanu it kā vienā valstī ar kopēju augstāku pārvaldes organu. Šīs apvienības resp. apvienotās valsts kompetences tomēr, cik var paredzēt, attiektos tikai uz visai noteiktām speciālām valsts dzīves nozarēm, kam ir liela nozīme starptautiskā ziņā, bet visu iekšējo pārvaldi pilnīgi atstātu atsevišķo nāciju ziņā. Nav domājams, ka Eiropas savienotās valstis varētu izveidoties gluži pēc Ziemeļu Amerikas Savienoto Valstu parauga, jo Eiropā ir citi apstākļi: atsevišķās valstis te reizē arī ir etnografiskas vienības ar savu valodu, ar savu gadu simtiem ilgu vēsturi un tradīcijām, kamēr Amerikas Savienotās Valstis bija vairāk vai mazāk vienveidīgas, un tāpēc te arī apvienošanās varēja notikt daudz vieglāk un radikālāk. Istenībā savstarpēju kaŗu novēršanas dēļ Rietumeiropas valstīm šādas »supervalsts« nemaz nevajadzētu, jo tās visas jau ir sasniegušas labu pārticību, augstu kultūru un īsti gribētu tikai mierīgi dzīvot un baudīt savas kultūras augļus. Tās ir rezignētas un miermīlīgas, un par jauniem iekārojumiem ne grib, nedz var domāt, — tās jau tieši, vairāk vai mazāk labprātīgi, kā redzam, pat atsakās no valdīšanas pār citām tautām, kas vairs nevēlas viņu aizbildniecību.

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

Tas it sevišķi spilgti izpaužas Lielbritanijas gadījumā, kas atsakās pat no Īrijas, no vecām domīnijām un citiem pārvaldes mandātiem, — bet arī citas Eiropas nācijas sāk iet šo ceļu. Eiropas savienotajām valstīm īsti būtu defensīvs raksturs, un krieviem taisnība, ja tie to uzskata par vērstu pret sevi, jo, tiešām, tie pašlaik ir vienīgie, kas ar savām imperiālistiskajām ekspancijas tieksmēm apdraud pasaules mieru. Vēl nu nāk klāt, protams, vēlēšanās nodrošināties zināmos apstākļos arī pret Vāciju, un tad griba pēc iespējas labāk saimnieciski saskaņot un apvienot atsevišķo tautu aktivitāti ir sevišķi nozīmīga. Tātad Eiropas apvienības plānus ierosina tikai visai noteikti speciāli apstākļi, bet nekādā ziņā kāda pārmaiņa uzskatos par vērtību, kāda piešķirama dzīvei nacionālās vienībās. Apziņa par šīs dzīves vērtību ir tikpat spilgta kā vienmēr, pat varbūt vēl spilgtāka. Lielais vairums angļu un franču tikai ar nepatikšanu šķiras no dzīves savā zemē, un gadījumos, kad tie ir spiesti to darīt, parasti to uzskata par sodu un smagu savas dzīves sakropļojumu. Šai ziņā kā garīga vērtība, kā cilvēka dzīves pilnības nosacījums nacionālais princips arī mūsu dienās ir pilnīgi dzīvs un spilgts, un tāpēc, ja notiks kāda Eiropas savienoto valstu dibināšana, tad mēs varam būt pilnīgi droši, ka izlietos visus līdzekļus un visu piesardzību, lai šo nacionālās dzīves vērtību pēc iespējas nesagandētu.

Tiešām, kā vārdā lai to darītu? Lai novērstu kara uzsākšanu no vienas vai divu agresīvu nāciju puses? Bet šim speciālajam nolūkam pietiktu zināmu visai

DZIVE UN LIKTENIS

speciālu soļu un piesardzības līdzekļu, kuŗiem nekādā ziņā nav jāskaŗ nacionālās dzīves pastāvēšanas nosacījumi. Svarīgāks tad, varbūt, būtu otrs motīvs, proti, Eiropas ekonomiskā labierīkošana, tās saimniecības izplānošana un unificēšana un līdz ar to, tā vismaz saka, tās iedzīvotāju materiālās labklājības pacelšana. Šis ekonomiskais motīvs, kā redzējām, tika jau izvirzīts par attaisnojumu tautu apspiešanai. Galu galā tas jau ir visa krievu komūnisma pastāvēšanas galvenais teorētiskais attaisnojums. Uzņēmies būt par cilvēces labdari ar pasaules ekonomiskās struktūras pārkārtošanu, bet sastapdams te gan iekšēju, gan ārēju pretestību, komūnisms, atkarībā no cīņas dialektikas, grib tagad — līdzīgi daļiem jaunu reliģisku ideju sludinātājiem — savu iedomāto laimi uzspiest cilvēkiem arī pret viņu gribu — ar uguni un zobenu. Bet pasaulē ir tautas, kuŗu struktūra un dzīves iekārta nav izkārtota pēc visizdevīgākajām ražošanas un patērēšanas normām, kas dzīvo kā savā zemē saknes laidušas vienības ar savu īpato dzīves stilu, ar kuŗu vienīgo tām saistās izjūta par vērtīgu un jēgturīgu dzīvi; šādas tautas tad būs ļaunākie ienaidnieki komūnisman, kas izārdāmas vai pat iznīcināmas, lai nebūtu šķēršļu ekonomiski visizdevīgākās plānošanas un ražošanas nosacījumu realizēšanai.

Te nu paceļas smags principiāls jautājums. Vai tiešām ekonomiskie mērķi drīkst iegūt tādu svaru un nozīmi, ka varētu attaisnot, ka tiem upurē nevien viena vai divu cilvēku dzīvības (kas jau arī no kristīgā resp. vispār ētiskā viedokļa būtu briesmīgs noziegums,

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

jo cilvēks ir pašmērķis, nevis līdzeklis kādiem praktiskiem uzdevumiem), bet veselās tautas, vairāk desmitu, varbūt pat vairāk simtu miljonu cilvēku dzīvību. Vai tāpēc, lai, piem., preču cenas pēc teorētiska aprēķina (kas pie tam praksē parasti nepiepildās) pazeminātos par kādiem 3–5 %, jeb tāpēc, lai, piem., nākotnē, atkal pēc teorētiska aprēķina, kas bieži nepiepildās, kāds strādnieks kaut kur būtu labāk paēdis, lai tas, piem., varētu ēst ne rupju, bet baltu maizi, ne zirņus bet rīsus, dzīvotu ne 1–2 istabās, bet 2–3, vai tad tas tad jau būtu pietiekams morālisks attaisnojums šim asaru un asins straumēm, kas nav vairs teorētisks aprēķins, bet pati visbriesmīgākā īstenība? Un ja nu vēl nāk klāt, ka nekādā ziņā nevar pierādīt, ka šie mērķi, kas pie tam nav sevišķi augsti, nav panākami daudz drošāk pavisam rāmā un humānā ceļā, ja, kad – gluži pretēji – ir jau pierādīts, ka tieši šādā rāmā un humānā veidā tie jau ir neskaitāmas reizes panākti un pat tālu pārsniegti gandrīz visās rietumu kultūras zemēs, kuŗās vienkāršais strādnieks dzīvo nesalīdzināmi labāki kā tur, kur tam ceļ tā saucamo laimi uz miljoniem cilvēku skeletu? Vai viss tas spilgti nerāda, ka cīņa pret tautu gribu dzīvot savu īpato dzīvi un pašām noteikt savu dzīves veidu nav vis kāda progresā parādība, bet gan tikai atgriešanās pie vecu veciem despotisma un varmācības principiem?

Tiešām, tas jau ir lielākais marksisma un līdz ar to visas cilvēces traģisms, par cik tai grib uzspiest marksistisko struktūru, – ka marksisms ir noveco-

DZĪVE UN LIKTENIS

jusies doktrīna. Markss, radīdams to priekš simt gadiem, nebija paredzējis, ka industriālā tehnika un līdz ar to produkcija attīstīsies tik grandiozos apmēros, ka spēs pacelt strādnieku dzīves līmeni daudz augstāk, nekā to varēja sapņot, bez kādas principiālas ražošanas veida laušanas un bez varmācīgās komūnisma struktūras uzspiešanas. Bet viņa skolnieki, atkarībā no izveidotās revolūcionārās tradīcijas inerces, ir tā ierauti un aizrāvušies reiz uzsāktā cīņā, ka pilnīgi aizmirsuši, kādēļ cīņa uzsākta — proti, strādnieku stāvokļa uzlabošanas dēļ, — bet cīnās tagad pašas cīņas un savas varas paturēšanas dēļ, negribēdami redzēt, ka dzīve jau sen aizgājusi citus ceļus un jau atrisinājusi pirmatnējo īsto uzdevumu daudz pilnīgākā veidā. Bet masas to nedrīkst zināt, un tā notiek, ka pa spundi barotais krieviņš netic, ka, piem., rietumos katra strādnieku ģimene dzīvo savā dzīvoklī (izņemot vienīgi stipri sabumbotās pilsētas) un ka Amerikas strādniekiem nereti ir pat dzīvoklis ar piecām istabām, automobīlis u. tml.

4. *Tautu noliedzēju ētiskais primitīvisms*

Nav grūti konstatēt, ka palaikam visos antinacionālos un reizē antihumānos domāšanas un rīcības veidos izpaušas ārkārtīgs ētikas primitīvisms. Cilvēks te nav nekas vairāk kā tikai ekonomisks faktors, — vai vēl rupjāk — to uzlūko par vēderu, par maisu,

kas jāpilda. Tā nav gluži nejaušība, ka šādas teorijas varēja izplatīties it sevišķi Krievijā, — jo krievs gandrīz vienmēr ir cietis badu un tā gars līdz ar to vienmēr bijis piesaistīts pie elementārākām cilvēka organiskās dzīves vajadzībām, jo tās allaž tam bija palikušas neapmierinātas, — tāpēc pat Tolstojs šai ziņā vēl stipri materiālistisks un liek visu svaru uz elementārākām vajadzībām. Tikai ļoti nenormālos apstākļos šādas teorijas var atrast atbalstu. Pēckara bada gados jau tiešām var notikt, ka cilvēki nosit viens otru, lai atņemtu gabalu maizes vai pat apēd viens otru. Bet uz šādām ārkārtīgām situācijām tomēr nedrīkstētu konstruēt veselas teorijas par cilvēka dzīves iekārtu. Tikai ārkārtīgi nenormālos modernās dzīves apstākļos barošanās faktors var izvirzīties pirmā vietā un noteikt visu dzīvi, — normālos, turpretim, tam jānoslīd stipri subordinētā vietā. To tad arī labi zina attiecīgās partijas un neparko negrib pieļaut normālu apstākļu iestāšanos, jo tad visas viņu šanses sabrūk.

Uz visai līdzīga morāliska līmeņa stāv arī tie, kas, nebūdami komunisti, tomēr vēlētos visu nacionālo dzīves iekārtu likvidēšanu, lai varētu ērtāk plānot un veikt veikalnieciskus liedarījumus. Arī te ekonomiskais faktors tiek likts pāri cilvēciskam, un tāpēc tas arī gala rezultātā ved pie necilvēciskas dzīves iekārtas, kurā cilvēks tiek uzlūkots galvenokārt par patērētāju dzīvnieku. Lielveikalniekiem nepatīk, ka ir daudzas un dažādas valstis ar dažādiem cilvēkiem, kuriem visiem savas īpatas vajadzības, jo šo īpatību

studēšana un ievērošana prasa laiku, pūles un izdevumus. Daudz ērtāk būtu, ja būtu tikai viena tipa cilvēki, — ražošana un pārdošana būtu daudz ērtāka un izdevīgāka. No šiem divi avotiem tad galvenokārt arī nāk visas runas par nacionālo ideju novecošanos un aicinājums atteikties no tām. Pieņem, ka visai pasaulei un cilvēku kopdzīvei nav cita uzdevuma un jēgas, kā būt par milzīgu fabriku materiālo vērtību ražošanai, kurā cilvēki ir tikai roboti.

Nav tomēr šaubu, ka milzīgais vairums cilvēku negribēs pievienoties šādiem uzskatiem, un mēs gan arī piederēsim pie tiem. Tiešām, ko īsti mēs gribam un kas ir mūsu tā saucamais nacionālisms? Ir skaidrs, ka tas nav un nekad nav bijis kaut kas agresīvs, vērst pret kādu citu tautu, — to, mēs redzējām, apliecina pat sveštautieši, kas nāk no mums ne sevišķi draudzīgi noskaņotām aprindām. Tiešām, ja mēs neatlaidīgi turamies pie prasības par mūsu valsts atjaunošanu, tad tāpēc, ka mēs negribam būt varmācību upuri, negribam ik brīdi būt spiesti melot un izvarot sevi, bet gribam dzīvot cilvēciski, veidojot savu dzīvi tā, kā to prasa mūsu visdziļākā iekšējā pārliecība un dzīves izjūta, jo citādi mēs jūtamies degradēti savā cilvēcībā un nespējīgi vest cilvēka cienīgu dzīvi. Vai tās būtu pārmērīgas, nelikumīgas prasības, kas būtu noliedzamas? Vai mums nebūtu tiesības uz cilvēcisku dzīvi, kas ārpus savas tautas un savas valsts tomēr nav iespējama, — par ko mēs tagad trimdā visi pārliecināties. Cilvēks nav akmens, kurū var pārsviest no vienas kaudzes otrā, bet tas ir organiska būtne,

MOSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

kas laiž saknes un var dzīvot pilnīgu dzīvi tikai saaugumā ar savu vidī. Tikai šādos apstākļos tas arī spējīgs radīt kaut ko vērtīgu un nes labumu arī vispārcilvēciskai kultūrai. Pārvietots svešā vidē, tas īsti ir nīkuļojošs svešinieks, un tādā stāvoklī parasti paliek pat vairākas pēcnācēju paaudzes, jo saaugšana ar jaunu vidī nav atkarīga no labas gribas vien, bet prasa ilgu laiku, un tik ilgi tad arī no savas vides izrautajiem jāpaliek par mazvērtīgākiem cilvēku sugas eksemplāriem.

Un kāpēc gan lai mēs atsacītos no savas valsts un patstāvības? Vai mēs traucējam valstu kopdzīvi? Mēs vienmēr esam bijuši pirmie starptautisko saistību pildītāji, un mēs būsim arī pirmie, kas pievienosies Eiropas savienotajām valstīm un ieroņēžosim savu suverēnitāti tāpat kā citas valstis. Jeb vai, kā dažreiz, papagailiski atkārtojot mūsu ienaidnieku uzskatus, spriež mūsu pašu skeptiķi, mēs stāvētu Krievijai ceļā uz Baltijas jūru? Palasīsim, ko par šo iebildumu saka jau pieminētais barons Ikskils: »To (t. i. šo iebildumu) bieži dzird no dažādu tautību t. s. ģeopolitiķu puses. Tie tomēr aizmirst, ka tie nebija igauņi, latvieši vai lietuvieši, kas krieviem aizsprostoja pieeju jūrai, bet to darīja paši krievi aiz viņu politikas noteiktām bailēm nākt kaut kādā normālā saskarē ar neboļševistisko pasauli. Citādi nekā nebūtu bijis dabiskāki kā krievu preču nosūtīšana ar kuģiem caur Paldiski vai Rīgu mēnešos, kad Ļeņingradas ostu aizsprosto ledus. Arī Holande un Beļģija »aizsprosto Vācijai pieeju pie jūras«, tomēr tieši šo iemeslu dēļ

DZIVE UN LIKTENIS

anektēt abas »Ziemeļjūras provinces« neienāca prātā pat Hitlera ģeopolītiķiem. Labākais ceļš sagādāt sev pieeju jūrai ir dzīvot labā saticībā ar tautām, kas dzīvo pie jūras un nedot tām nekādu iemeslu aizsprostot šo pieeju. Krievija tomēr izvēlējās iet citu ceļu.

Bet paklausīsimies vēl, ko viņš tālāk saka. Viņš paredz, ka atradīsies, kas jautās: »Jā, bet vai te nav runa par apgabaliem, kas »pēc tiesībām« pieder Krievijai, proti, par senajām Baltijas provincēm? Nerunājot jau nemaz par to neapstrīdamo faktu, ka Padomju Savienība pēc visām formas prasībām ir atsacījusies no visām pretenzijām uz šiem apgabaliem, ir jākonstatē, ka šīs zemes tādā nozīmē, kā to tagad saprot, nekad nav bijušas krieviskas. Tās piederēja apaļus 200 gadus (Kurzeme īsti tikai apaļus 100 gadus), pēc zviedru varas izbeigšanās, krievu ķeizarvalstij, bet arī tā tikai pēdējos 20 gados priekš pasaules kara uzsāka mēģinājumus šīs zemes »rusificēt«, no kā gan, kā to zina katrs, kas bijis Baltijā, nav palikušas citas pēdas kā tikai šur tur kāda baznīca ar pareizticīgo sīpolveidīgo torni.«

Tā mēs redzam, ka pat pēc pilnīgi objektīva novērotāja sprieduma nevienam nav ne mazākā iemesla noliegt mums tiesības uz patstāvīgu valstisku eksistenci. To var darīt vienīgi, izlietojot brutālu varmācību, un tikai šādā kārtā, bez kāda tiesiska un morāliska pamata, mums mūsu patstāvība arī ir uz laiku atņemta. Vēsture to arī ir fiksējusi kā varmācības aktu, pieskaitot to daudziem citiem līdzīgiem boļševiku un Hitlera noziedzīgiem aktiem pret daudzām

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

tautām. Citas tautas tad arī šo varmācību nav atzinušas, — un nebūs gan iespējams arī starp mums atrast neviena, kas gribētu ar to samierināties un sākt atkarībā no tā pārorientēties uz »jaunu kursu«. Kas to darītu, tas pats sevi smagi degradētu, jo tā būtu nepiedodama mazdūšības izpausme. Tiešām, tam jau vajadzētu būt stipri cietušam savas cilvēciskās cieņas apziņā, kas būtu ar mieru atteikties no tiesībām būt pilnam cilvēkam un dzīvot pilnvērtīga cilvēka dzīvi, kas iespējama tikai savā zemē un saistībā ar savu tautu. Samierināties ar netaisnību nozīmētu — akceptēt tās nostiprināšanos. Dažreiz, bez šaubām, vajadzīgi »stipri nervi«, lai nepadotos naidīgi vai vienaldzīgi noskaņotās apkārtnes suģestijai un ilgstošās trimdas briesmīgajam nervu deldējumam. Galvenais, pret ko te jācīnās, ir noslīdēšana uz sīkā, vulgārā prakticisma viedokļa, uz veikalnieciskās pozīcijas pieņemšanas, piem., iesākot diskusiju par šo priekšmetu ar jautājumu: »Kāds labums tev būs, ja ... u. t. t.« Mūsu pozīcija ir absolūti skaidra: mēs gribam būt pilni cilvēki, gribam būt tie, kas mēs esam, un nevaram citādi gribēt. Mēs izjūtam par absolūtu morālisku pienākumu aizstāvēt savas tautas neatņemamās tiesības un nekādos apstākļos neatteikties no tām, — pat ja stāvoklis būtu vēl daudz smagāks un draudīgāks un izmisīgāks, mēs tikai jo stiprāk izjustu šo savu saistību un pienākumu. Ikviens, kas te pieņemtu kādu citu stāju, ar to degradētu, pazeminātu sevi, zaudētu dzīves jēgu, pārstātu būt pilnvērtīgs cilvēks.

Mums ir jātic, jābūt pārliecinātiem, ka mūsu tais-

DZIVE UN LIKTENIS

nība uzvarēs, lai arī cik ilgi būtu jāgaida, jo šaubīšanās par to īsti nozīmētu tikai gribēšanas vājināšanos un līdz ar to visas pozīcijas kompromitēšanu. Šī neatlaidīgā pārliecība nekad nebūs tikai krampjaina stūrgalvība un aklība, jo, tiešām, kamēr mēs paši dedzīgi stāvam par savu tautu, tai vienmēr būs labas cerības. Šinī brīdī var pat teikt, ka mums ir vairāk kā cerības. Apstākļi sāk grozīties mūsu lietai par labu. Pasaule beidzot sāk saprast mūs, sāk saprast arī to, ko mēs vienmēr esam teikuši, proti, ka mūsu liktenis nav šķīrāms no Eiropas likteņa. Ja morāliskie spēki Eiropā būtu tik vāji, ka nespētu panākt mūsu pielīdzināšanu Eiropai, tad Eiropas stāvoklis drusku agrāk vai vēlāk tiktu pielīdzināts mūsu stāvoklim. To tagad šķiet saprotam arī lielvalstu valstsvīri. Un mēs jau sākam saredzēt spēkus, kas darbojas mūsu labā. Pie tādiem vispirms pieder jau ikvienam noziegumam piemītošā tieksme vērsties beidzot pašam pret sevi. Ļauna sirdsapziņa, it kā atriebības dieviešu Eriniju vajāta, visur redz gatavojamies sev atriebību un sodu un atzīst par nepieciešamu jau iepriekš apkarot šo iespējamību, un tā beidzot sacel pret sevi visu pasauli. Jau senie grieķu traģiķi mācīja, ka dievi noziedzniekam uzsūta neprātu, kas liek tam redzēt murgus un ķēmus un uzsākt karu ar tiem un tā liek vienmēr tuvāk nākt soda brīdim.

Mums tāpēc ir iemesls domāt, ka mūsu tautas ciešanas nebūs mūžīgas, ka mūsu fiziskai un garīgai nomāktībai tuvojas atpestīšanas diena un tās blāzma pie apvāršņa jau manāma. Pēc tumšas nakts reiz

MŪSU NACIONĀLO CENTIENU PAMATI

tomēr mūsu tautai atkal ausīs diena. Par to vismazāk jāšaubās mūsu jaunatnei, jo šī mūsu tautas gaišākā nākotne būs it sevišķi viņas nākotne un viņai tā būs jāceļ. Tiem jāmācās neklausīties uz vulgārām noguruma, prakticismā un sirds aukstuma diktētām skeptiskām runām, jo taisnā lieta ir tāda, kuŗu ir vērts, kuŗu ir pienākums aizstāvēt pat tad, kad nebūtu cerību. Tikai darot to, tie pilnīgi reālizē augstāko cilvēku cieņu, kas pastāv kalpošanā augstām idejām un taisnības tuvināšanā. Bet, tā rīkojoties tieši tad, kad aizstāv kādu lietu tikai pašas lietas vērtības dēļ, tieši tad notiek brīnums un pat bezcerību naktī dzimst visgaišākā un visdrošākā cerība.

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

1.

Gandrīz ikvienā trimdiniekā vērīga acs bez grūtībām lasa, ka cilvēku tā dziļumos grauž kāda dziļa brūce un sāpe. Kas tā ir par brūci, to mēs zinām. Vienīgi jaunos cilvēkos tā, šķiet, parasti mazāk dziļa: tie vēl vairāk dzīvoja ģimenēs un bija mazāk saauguši ar plašāko latvisko dzīvi, un atraušana no tās neizplēsa tiem tik daudz no dzīvās miesas. Gados vecākiem ir visgrūtāk. Ir smagi redzēt, ka dzīves ēka, ko kāds sācis celt un dažreiz jau tālu pavidzījis uz priekšu, jāatstāj nenobeigta; ka druvā, ko tas pavasarī tik rūpīgi sagatavojis un apsējis, tam neievākt vairs zeltainos graudus; ka virsotnēs, kuņģā tas sācis kāpt, tam nekad vairs neuzkāpt, jo priekšā šķiet atvērta bezdibenis. Daudzi, pārāk daudzi latviešu trimdinieki ir kļuvuši par salauztas dzīves cilvēkiem, satriektiem un smagi ievainotiem, — viņu kopa ir bēdu un ciešanu draudze. Un tādi nav tikai trimdinieki vien, vēl desmitreiz vairāk tie, kas palikuši dzim-

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

tenē, jo tiem nebija jāpārdzīvo tikai viens briesmīgs atplēsums, bet tie vēl katru jaunu dienu tiek kroploti un spīdzināti.

Ir grūti teikt kaut ko šādai nelaimīgu cilvēku kopai. Tāpat kā ir grūti teikt kaut ko, kas neizklausītos gandrīz kā aizkārums un profanācija patiesi tuvu un dārgu cilvēku nāves gadījumos. Te, šķiet, vārdi ir lieki, jo ir bezspēcīgi, te, liekas, vajadzētu darbu, un darbiem te vajadzētu būt brīnumiem, par kādiem lasām leģendās. Bet brīnumiem mūsu dienās mēs atklāti vairs neticam, kaut arī neapzinīgi alkstam pēc tiem. Un tad paliek, ka mēs tomēr gaidām vārdus, — vismaz lai dalītos bēdās, jo dalītas bēdas, kā saka, ir pusbēdas.

Un varbūt tas arī ir materiālistīgs aizspriedums, kas liek teikt, ka vārdi nav nekas. Vārdi ir doma, bet doma ir cilvēks. Teicot vārdus, mēs radām domu, bet doma, ja tā īsta un patiesa un dziļa, ir mūsu dvēsele. Dāvājot otram vārdus, kas nāk no sirds, mēs tam dāvājam savu dvēseli. Un tā mēs darām otru bagātāku un spēcīgāku, — ja tikai tiešām šie vārdi ir dvēseles vārdi; bet izšķilt tos nav vienmēr viegli.

Te visvairāk jāievēro, ka cilvēks īsti ir doma, — kas ietver sevī, protams, arī to, ko sauc par jūtām un gribu. Ja to iegaumējam, tad tas mums atklāj kādu pieceju arī vissmagākiem cilvēku dzīves sarežģījumiem un rāda ceļu, kā, ja arī varbūt ne pilnīgi tikt ar tiem galā, tad vismaz iegūt zināmu pretestību pret tiem un neļaut sevi samīt un samalt nelaimju dzirnavās. Jau senie stoīķi mācīja, ka tas īsti nav plīķis, ko iesit

DZIVE UN LIKTENIS

varmāka, kas pazemo, bet doma, pieņēmums, ka tas ir pazemojums; ne mantas zaudējums pats par sevi ir liela nelaime, bet tas kļūst par tādu, ja pieņem vispārējo uzskatu, ka tas ir nelaime; pat nāve īsti nav briesmīga (jo to, patiesībā, neviens nepiedzīvo), bet briesmīgu to dara uzskats, ka tā ir briesmīga. Arī tad, ja, piem., mantas zaudējums rada trūkumu un dzīvi smagos un kļūmīgos apstākļos, — arī tad visvairāk ciešanu rada nevis nepilnīgi apmierinātā ēstgriba vai rupjais uzvalks, bet pati doma par trūkumu, salīdzinājums ar agrākiem laikiem un citiem laimīgākiem cilvēkiem, un tad it sevišķi zūdīšanās par rītdienu. Domu nozīme tātad ir bezgala liela, un tās ir domas, kas visu izšķir.

Ir tāpēc ārkārtīgi svarīgi mācīties pareizi domāt, iegūt spēju valdīt pār savām domām. Ja mēs to spētu, tad, varbūt, mēs iegūtu kādu aizsardzību pret tām dedzinošām vātīm, kas sagrauž mūsu spēkus, dara pelēkas mūsu sejas un liek acīm zaudēt spožumu. Lai tiktu pie tā, ir tikai viens ceļš: ir jāspēj domāt ne vien tikai par lietām un notikumiem, bet jāspēj un jādomā arī par pašām domām: ir jādomā arī par pašu domāšanu, ir jāpēta ikviena doma, vai tā ir pareiza, vai tā ir pamatota, un vai tās pamati ir droši un neapšaubāmi. Izsakoties parastākā veidā: mums jāspēj būt kritiskiem pret mūsu domām, spriedumiem un vērtējumiem, meklējot visur pēdējos pamatus un attaisnojumus. Ja mēs tā pieietu savām nelaimēm, tad, varbūt, mēs iegūtu kādu aizsardzību pret indēm, ko tās rada mūsu dvēselē, varbūt atrastu

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

līdzekļus palikt par tiem, kas esam, un tomēr garīgi veseliem. Mēs varētu, varbūt, atrast pat kādu mērķi mūsu dzīvei, kas ietvertu sevī arī mūsu agrākos mērķus, un, varbūt, pat veicinātu un nodrošinātu to sasniegšanu. Katrā ziņā kritiska refleksija, sevis paša un savas situācijas pareiza aptveršana — ko prasīja jau Delfu orākuls ar savu slaveno teicienu: pazīsti pats sevi! — paglābtu mūs no pārāk dziļas noslīdēšanas vulgārās dzīves bezjēdzībā, pasargātu, ka dzīves duļķainā straume mūs nevarīgus nenopludina viszemākos un netīrākos garīgās dzīves panīkšanas zaņķos.

Bet briesmas rada divi pretējas iespējas: cilvēks spēj sevi novērtēt gan par zemu, gan par augstu. Pirmā gadījumā tas ved pie tā, ko tagad sauc par mazvērtības kompleksu, un ko vulgārā valodā varētu saukt arī par »dūšas zaudēšanu«, »nošļukšanu«, gaušanos par savu nespējību un nespēku. Par to jau daudz rakstīts, ir tieši mēģināts kaņot pret šādas noskaņas rašanos, — un tam visam ir pamats, jo tiešām daudzus no mums bieži pārņem mazdūšības un savas nespēcības tvans, kas kā pagurums lielā salā velk likties uz zemes un aizmigt, lai nekad vairs nepamostos.

Mazāk aplūkota ir pretējā, kļūmīgā domu ievirze, kas izpaužas, ja ne vienmēr tieši sevis pārvērtēšanā, tad vismaz zināmā paštaisnībā, citu nosodīšanā, īgna, naidīga stāvokļa ieņemšanā pret citiem cilvēkiem resp. pret citām tautām. Šīs briesmas pie mums ir palikušas tikpat kā neievērotas, bet tās ir visai reālas, un šīs ievirzes sekas var būt visai kļūmīgas. Tiešām, ja mēs

DZIVE UN LIKTENIS

klūstam un paliekam sarūgtināti, īgnuma un ļaunuma pilni pret pasauli un pret citām tautām, tad tam ir visļaunākās sekas: tad ir gandrīz neizbēgami, ka mēs klūstam ļauni arī pret saviem tautas brāļiem, ieņemam arī pret tiem noraidīgu stāvokli un nespējam vairs radīt nekādu kopību. Mums nepieciešami jāklūst morāliski apskaidrotiem, — vienīgi tad ir cerības glābties. Bet tad vispirms ir jāspēj atzīt savas kļūdas, savu nepilnību, jāatsakās no paštaisnības.

Kā tā konkrēti izpaužas, to nav grūti novērot. Gan mūsu privātās, gan publiskās sanāksmēs nebūs temata, kam mēs pieskartos biežāk kā tematam par to, ka mums, pilnīgi nevainīgiem cilvēkiem, nodarītas lielas pārestības. Tas, bez šaubām, tā arī ir, un to gan neviens nevarēs noliegt, bet palaiķam ar to vien mūsu domas neaprobežojas. Tās iet tālāk, un proti, iet tālāk līdz pārmetumiem citām tautām. Mēs esam dziļi sarūgtināti un pat sašutuši par to, ka citas tautas, par spīti visiem gan tiešiem, gan netiešiem solījumiem, mūsu nelaipei pievērš maz vērības, nesniedz mums efektīvu palīdzību un neatjauno mums varmācīgi atņemtās brīvās tautas tiesības. Tā mēs varam nonākt pie tā, ko pieminējām augstāk: pie vispārīgas naidīgas attieksmes pret visiem cilvēkiem. Ka tam visai kļūmīgas sekas, par to lieki runāt.

Te tad ir ārkārtīgi svarīgi kritiski pārbaudīt šo domu, šo radikālo »mizantropiju«, tas ir — naidīga stāvokļa ieņemšanu pret cilvēkiem, kura pamatā palaiķam ir apzināts vai neapzināts pieņēmums, ka mēs paši esam labāki nekā citi. Tiešām, vienīgi, ja mēs

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

paši būtu labāki nekā citas tautas, ja mūsu morāle būtu bijusi vienmēr augstāka, mums būtu, varbūt, zināmas morāliskas tiesības sagaidīt, lai arī citi ar mums apietas tikpat cēli, kā mēs būtu apgājušies ar citu tautu locekļiem. Bet objektīvi pieejot šādi izteiktam jautājumam, mums drīz jānāk pie atzinuma, ka mūsu morāliskais stāvoklis nav labāks, kā tām tautām, par kurām izteicāmie tik nicīgi. Mūsos, patiesībā, valda visi tie paši instinkti un tā pati attieksme pret dzīvi kā lielās tautās — gan tanīs, kas egoistīgi ieslēgtas sevī, gan pat tanīs, kas sludina vai piekopi varmācību. Piemērus es te neminēšu, jo tie nebūtu patīkami. Bet katrs, kas gribēs, varēs pats to atrast. Viss tas spiež pieņemt atzinumu, ka mēs nepavisam neesam labāki kā citas tautas: gan kā tauta visumā, gan kā atsevišķi tautas locekļi mēs esam tikpat šaurirdīgi, tikpat egoistīgi, nepalīdzīgi un pie gadījuma, varbūt, pat agresīvi, kā citas lielās tautas, par kurām mēs esam sašutuši. Mēs šai ziņā esam īsti sava laikmeta bērni, ar visiem tā netikumiem, un ļoti smagiem netikumiem, kas galu galā ir īstie pēdējie cēloņi visa mūsu laikmeta un, tātad, arī mūsu katastrofām. Mums ir ārkārtīgi svarīgi ieskatīt šīs mūsu nepilnības, jo vienīgi tad mums var rasties ierosinājums mēģināt tikt tām pāri, — un tas ir mūsu dzīvības jautājums.

2.

Raksturot galveno mūsu laikmeta netikumu pēc tā, kas teikts, nav vairs grūti: tas ir egoisms, sava in-

DZĪVE UN LIKTENIS

dividulālā vai sava nacionālā es pacelšana pāri visam citam, un gatavība visu citu upurēt tam. Teiks varbūt, ka tas nav nekas jauns, ka tā tas bijis vienmēr. Tā tomēr gluži nav, — ir kāda liela izšķirība šai ziņā starp moderno laiku un iepriekšējo. Modernais cilvēks ir kļuvis ateistīgs un ar to ir zaudējis atbalstu saviem labajiem centieniem un bremzi ļaunajām dziņām, zaudējis drošības garantiju, ka viņa dzīvei ir kāda dziļāka jēga, un ka ir kāda labvēlīga vara, kas par to rūpējas. Sekas tad ir tās, ka tas neredz nekādu citu uzdevumu savai dzīvei, kā iegūt tanī pēc iespējas vairāk baudu un izvairīties pēc iespējas no visa nepatīkamā. Tā kā šādu dzīves mērķi visvairāk šķiet veicinām mantas, līdzekļu, naudas iegūšana, tad par valdošo mūsu laikmeta iezīmi ir kļuvusi visu un visus pārņēmusī iegūšanas un ieraušanas kāre. Kad dzīvē bija vēl kādas citas augstākas garantijas, tad cilvēkiem nevajadzēja tik krampjaini pieķerties vienīgi tās materiālajiem balstiem, ar kuriem tas grib nodrošināt sevi pret neesmes un iznīcības draudiem, kas glūn uz to no visām pusēm. Cietās, stingrās, tveřamās, šķietami neapšaubāmās materiālās vērtības tam liekas vienīgie viņa sabiedrotie cīņā pret neesmi, pret iznīkšanu, pret dzīves bezjēdzību. Tā tās tagad kļuvušas par augstākām, visam pāri stāvošām vērtībām. Bet ja tā, tad arī saprotams, ka tām var upurēt visu citu, arī citu cilvēku dzīvības un ciešanas. To mēs tad arī visspilgtāk redzam Krievijā, šai vistipiskākā materiālisma dievināšanas zemē, kur atklāti un skaji materiālā labklājība tiek pasludināta par vienīgo un

K Ā D Z I V O T U N I Z T U R Ē T

augstāko vērtību, kuŗas sasniegšanas dēļ tad tiek iznīcināti miljoniem cilvēku un veselas tautas, — bet, kas tiek atstāti dzīvi, no tiem paradoksālā un pret-runīgā kārtā prasa atsacīšanos arī no elementārām materiālām vērtībām, — lai — tā to motivē — tās iegūtu nākamās paaudzes! Līdzīga ideoloģija, lai arī ne tik sistematizētā un konsekventā veidā, valda arī kapitālisma zemēs, — arī te augstākais ideāls ir — pēc iespējas pilnīgāk »izbaudīt dzīvi«. Un lai to panāktu, tad tiek izvirzīta devīze: tvert un grābt, ko vien var, nelaist neko gaŗām.

Bet viss tas ir illūzijas. Mēģinājums panākt drošību un dzīves jēgu ar to, ka paplašina un pastiprina savu ķermeni ar iespējami lielāku mantas un tehnikas veidoto papildinājumu daudzumu, nekad nespēj vest ne pie kādas ilgstošas »baudīšanas«, bet tikai pie katastrofām. Nostiprināt un paplašināt savu ķermeni līdz tādai pakāpei, ka tam vairāk nekas neatliktu ko vēlēties, cilvēks nekad nevarēs, kaut vai tāpēc, ka tas nekad nevarēs pārvarēt nāvi, — un nevarēs arī nekad pārvarēt tam no visām pusēm draudošo dzīves tukšuma izjūtu, tiklīdz tas drudžaini necenšas pēc kaut kā, kas tam vēl nav. Cilvēks tāpēc, ja licies uz iegūšanu, vienmēr būs neapmierināts, tam vienmēr līksies, ka tam par maz, — un tā arī tiešām būs, — mantas nekad nav pietiekami, lai papildītu tukšuma bezdībeni. Bet ja cilvēkam šķiet, ka tam par maz, ka tam vajaga vēl vairāk mantu, kas viņam ir vienīgās īstās vērtības, tad nekas to nevarēs atturēt ņemt šīs mantas tur, kur viņš tās redz, piem., no saviem kaimiņiem. Ja

DZĪVE UN LIKTENIS

nu bez tam vēl ne no kādiem augstākiem principiem nevadītā tehnika sniedz tam uzbrukšanas līdzekļus, kas šķiet spēcīgāki par tiem, kas ir kaimiņu rīcībā, tad nav gan nekādu līdzekļu, kas varētu atturēt šādi noskaņotus, vienīgi iegūšanai un baudai kalpojošus cilvēkus no tā, lai tie neuzbruktu vājākiem un nemēģinātu piesavināt sev to mantas un pakalpināt arī tos pašus. Šī dzīves attiecība, kurā nevalda nekādi ētiski principi, tāpēc tad gluži neizbēgami ved pie sociāliem un nacionāliem kariem, un līdz ar to pie vienmēr baismīgākām katastrofām.

Bet ja tas ir tā, tad līdz ar to visiem labas gribas cilvēkiem ir dots saprātīgs dzīves mēķis: cīnīties pret materiālo vērtību nolikšanu pāri ētiskām normām, jo tad cilvēks tiek pārvērsts plēsīgā zvērā. Šī cīņa vispirms tad ir jāizcīna mūsu pašu vidū, jo arī mums draud šī materiālo vērtību pārvērtēšana ar visām tās kļūmīgām sekām. Kā ilgi trūcumā turēta tauta, latvieši vienmēr ir bijuši visai jūtīgi pret materiālām vērtībām, ar tieksmi pārvērtēt tās. Mūsu centību atzīst visi, bet no tās ir tikai viens mazs solis līdz sevis pārvēršanai par visu citu noliedzošu mantas un karjēras kalpu, — un kas gan drīkstēs apgalvot, ka šis mazais solis pie mums nav tik bieži, pārāk bieži sperts? Mēžot tādā kārtā savu durvju priekšu, mēs līdz ar to darām svētīgu darbu pasaules mērogā, jo ar to piebiedrojamies tiem cīnītājiem, kas dara to pašu darbu savās tautās. Katrā ziņā mums šādai darbībai varētu būt sevišķi liela tieši praktiska nozīme. Ja mēs paliekam tai pašā morāliskā līmenī, kādā

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

esam bijuši, vai pat nonākam vēl zemāk, ja kļūstam nevien rāvīgi un cieti, bet, kā sarūgtināti cilvēki, vēl īgnuma un ļaunuma pilni pret visu pasauli, tad mēs neturēsimies vairs viens pie otra, bet trimdā izjuksim un izputēsim, un arī tad, ja nonāksim mājās, nespēsim vairs nodibināt tautas kopību. Turpretim, ja sāksim apzināties, ka līdzšinējais kā mūsu, tā citu tautu ceļš ir bijis maldu ceļš, ka varas, mantu un baudas nolikšana par augstākām vērtībām ir briesmīgs pārpratums un ka vienīgais īstais ceļš ir tas, kas iet pretējā virzienā, proti, uz cilvēka personības, uz viņa un tam pāri stāvošās garīgās esmes atzišanu par augstākām vērtībām, tad mēs nepazudīsim, bet būsīm glābti un glābsim, varbūt, pat citus, — ja spēsim izstarot šīs atziņas — gan vārdos, gan darbos — arī pāri mums uz ārieni, uz citām tautām. Uz to jo vairāk cerību tādēļ, ka arī visās citās tautās ir cilvēku grupas, kas darbojas šai pašā virzienā.

Par visām šeit izteiktām domām, bez šaubām, iespējami dažādi jautājumi un arī iebildumi. Viens no šādiem svarīgiem jautājumiem varētu būt: vai ar ieteikto dzīves virzienu jau pietiek, lai tiktu pāri visām mūsu dzīves likstām un sarūgtinājumiem, lai pārvarētu un izdziedinātu mūsu dedzinošās vātis un nāktu pie gara miera? Vai nepaliek tomēr fakts, ka esam nelaimīga likteņa upuri, ar neskaitāmiem sāpīgiem zaudējumiem, kuŗu vidū pirmā vietā nav tik daudz mantas, cik bezgala daudz tuvu cilvēku, tēvzemes, savas valsts, sabiedriskā stāvokļa un cilvēka cieņai atbilstošas brīvības zaudējums? Kā tikt visam tam pāri, kas jau

DZIVE UN LIKTENIS

noticis, un tad vēl arī pāri tai likteņa nedrošībai un tumsai, kas stāv vēl mums priekšā?

Tiem, kam ir bijusi laime apjaust, ka pasaulē nekas nav bezjēdzīgs, ka visu vada kāda augstāka vara, tiem tas neradīs sevišķu problēmu. Tā ir bezgalīgā ticības nozīme, ka tā atbrīvo no briesmīgās mūsu laikmeta likstas: no baiļošanās, no sirds sažņaugšanās pasaulē tukšuma un nežēlības priekšā. Kas tic, tas zina, ka viņš ir tēva mājās, ka, lai kas tam arī notiktu, — tas nevar būt īsts ļaunums, un ja viņš arī nespēj saprast, kāpēc visam jānotiek tā, kā tas notiek, viņš pieņems, ka tam tā jābūt, ka tam ir kāda jēga, kaut arī tas nespēj to noteikt. Viņš tāpēc sirdī būs vienmēr drošs un gaišs, jo tam ne no kā nav jābaidās. Tas tad nozīmē, ka tas pasargāts arī no vislielākā ļaunuma, jo tas nav ne nabadzība, ne slimības, ne pat nāve, bet dvēseles izmisums un sirds sažņaugšanās tukšības un bezjēdzības priekšā. Bet no tā ticīgais būs glābts.

Grūtāk būs tiem, kas nebūs tik laimīgi, kas nebūs ieguvuši pilnīgu ticību, kas, ja arī būs pārliecināti par garīgu spēku klātesmi pasaulē tomēr nejutīs nekādu konkrētu solījumu un garantijas no to puses. Bet arī te iespējama gara pozīcija, kas var dot atbalstu un dot kaut ko neizkustināmu, uz kā var balstīties. Domāšana par domāšanu, par lietu vērtēšanu var atklāt, kā visu to, kas cilvēkam notiek, viņš var turēt zināmā distancē no sava kodola. Tas, kas mums notiek, šķar tikai kādu ārēju sfairu, — ja mēs mākam valdīt pār savu garu un neļaut ieslīgt tam vulgāritātē, mēs varām palikt neizkustināmi savos spriedumos par to,

KĀ DZIVOT UN IZTURĒT

kas ir labs un ļauns — tos mums neviens nevar atņemt. Jāiegūst zināma pazemība, jāatzīst, ka mēs neesam dievi, ka ir spēki, kas iet mums pāri, un ja šī atziņa mūsos ir patiesa, tad mēs netrakosim un nezaudēsīm prātu, ja viss nenotiek kā gribam. Bet tas lai neliek mums atteikties no mūsu mērķiem un ideāliem, kaut arī notikumi to sasniegšanu darītu grūtu. Ja kas atzīts par pareizu, kā, piem., mūsu tiesības uz mūsu valsts atjaunošanu, tad nekāda neveiksme nedrīkst likt atsacīties no tā. Tā zirneklim augstākā vērtība ir viņa tīkls, ko daba tam likusi aust. Ja kļūmīgi apstākļi viņam izposta to kaut desmit vai divdesmit reizes, zirneklis tomēr atkal audīs, jo tas viņam ir neapšaubāms labums. Un tā cilvēkam lai nekas neliek atteikties no darbības tai virzienā, kas ved pie viņam neapšaubāmām vērtībām, lai arī nāktu starpā neveiksmes. Mums godīgi jādara tas, ko atzīstam par labu — par likteņa uzliktām neveiksmēm mēs neatbildam. Nekādā gadījumā lai nezūdamies ne par vakardienu, ne rītdienu; vingrinot un disciplinējot sevi, cilvēks var iegūt to iekšējo brīvību, kas — paliekot pasaulīgā plāksnē — uzlūkojama par augstāko sasniegumu. Var ticēt labam un strādāt tā labā, bet arī ciest neveiksmes un saņemt triecienus; taču tas nedrīkst ļaut izkustināt sevi no savas pozīcijas. Pilnīgi aplami ir to cilvēku uzskati, kas saka, ka tagad esot jāatsakās no ideālisma, jo pasaules notikumi, lūk, rādot, ka tas neesot pareizs. Ko te nozīmē »nav pareizs«? Ja to, ka pasaulē nevalda ideālisms, tad par to nav šaubu. Bet tad tas nozīmē, ka

DZIVE UN LIKTENIS

nevis jāatsakās no ideālisma, bet jo vairāk jācīnās par to, — lai tas būtu pasaulē, lai tas reiz sāktu valdīt. Bet lai varētu bez naida un sarūgtinājuma (kas ar to nav savienojami) cīnīties par šo ideālismu un tā nest arī visas katrā cīņā neizbēgamās neveiksmes, ir jāiegūst iekšēja brīvība. Kad nonāk pie tās, tad, par spīti visām grūtībām, var iestāties zināma gara jautrība, jo tad cilvēks ir gatavs bez sarūgtinājuma pieņemt visu, kas tam notiek, reizē tomēr nekādā ziņā neatsakoties no savas lietas. Ja mēs varētu nonākt pie šādas gara dispozīcijas, tad mums par mūsu nākotni nevajadzētu būt bažu.

KAS JĀSAKA CILVĒKIEM?

1.

Pirmajā brīdī atbilde uz šādu jautājumu šķiet vienkārša: cilvēkiem jāsaņem tas, ko tiem vajaga un ko tie grib zināt. Piem., mūsu apstākļos: kur palikt, kurp braukt, kā uzturēt sevi un ģimeni u.tml. Cilvēkiem, kas atrodas kritiskos apstākļos, allaž nav šaubu par to, kas tiem vajadzīgs, proti: izklūt ārā no šī kritiskā stāvokļa. Bet ar to problēma nav galā. Kritiski stāvokļi pa laikam nav mūžīgi. Dzīve vienādi vai otrādi nokārtojas, un tad izrādās, ka nepietiek zināt atbildes vienīgi uz tuvākajiem, aktuālajiem jautājumiem, bet ka jāaptver arī kādi tālāki, ja iespējams — galīgi mērķi, lai tad mēģinātu ieturēt dzīvē kādu pastāvīgu noteiktu kursu, bet nevis tikai akli šaudītos no vienas tuvākās vajadzības apmierināšanas uz otru.

Šai sakarā gudri vīri jau sen ir mācījuši šķirt starp cilvēka acumirkliņo gribēšanu un viņa »dzilāko gribu«, kas ir pamatā visiem viņa atsevišķiem gribējumiem

un palaikam arī neapzināti to vada, — bet, par cik tā neapzinīga, tā bieži tomēr arī kļūdās, un nereti pati attālina no tā, ko tā grib par visu vairāk. Formulējot pēc iespējas vienkāršāk, varētu teikt, ka cilvēks visvairāk grib, lai tas vispār savā dzīvē būtu apmierināts, lai tas varētu dzīvot pilnīgu, dziļu, jēgas pilnu cilvēcīgu dzīvi, citiem vārdiem, lai būtu, kā saka, »laimīgs«.

Par šo jautājumu, kā lai cilvēks kļūtu laimīgs, ir jau spriests gadu tūkstošiem, bet būtu pārdroši teikt, ka uz to būtu atrasta kāda visiem pieņemama atbilde. Gan ir panākts tas, ka jau sen ir noskaidroti vismaz tie ceļi, kas ved uz nelaimi, un noskaidrots, kāda dzīves ievirze garantē cilvēka dziļākās gribas neapmierināšanu.

Tā kā abstraktiem domātājiem bieži pārmet stāvēšanu tālu no dzīves un tās nepazīšanu, tad varbūt ir lietderīgi uzklaut, kā par šo jautājumu spriež cilvēki, kas stāv vai ir stāvējuši modernās dzīves virpulī un redzējuši un izbaudījuši visu, ko tā spēj dot. Sevišķa nozīme tam ir tad, ja attiecīgais cilvēks ir bagātīgi apbalvots ar jušanas spēju, ja tas ir izglītots un tā prāts ir ass, piem., mākslinieku, rakstnieku liecības. Šai ziņā visai interesants ir franču rakstnieks Sent-Eksiperī (*Saint-Exupéry*). Viņa novele *Nakts lidojums* tulkota arī latviski, un tanī viņš dzejiskā formā it kā paredz savu likteni: arī viņš reiz, pēdējos kara mēnešos, izlidojis izlūkos no Ziemeļafrikas, vairs neatgriežas, — tāpat kā noveles varonis. Šo dzīvē daudz pieredzējušo rakstnieku viņa dzīves pēdējā

KAS JĀSAKA CILVĒKIEM?

posmā moca šaubas par visas modernās kultūras ievirzes pareizību. Atrazdamies kopējā lidotāju barakā, viņš reiz vēlu naktī raksta vēstuli kādam savam paziņam ģenerālim. Šo vēstuli ar virsrakstu *Kas jāsaka cilvēkiem*, tagad publicējuši viņa draugi.

Sent-Eksiperī moca šaubas, vai visam kaņam, milzīgajiem upuriem un paredzamai uzvarai būs kāda jēga, ja viss turpina iet tāpat tālāk, kā tas pašreiz ievirzījies. Kāda nozīme būs visam tam, ko cilvēki iegūs, ja pats cilvēks, ja cilvēka dvēsele būs iznīcināta un zudusi? 'Viņš nupat saņēmis jaunu skaistu lidmašīnu. Ja tam nebūtu četrdesmit, bet divdesmit gadu, viņš būtu sajūsmā. Bet tagad tā viņam nedara nekāda prieka. Mašīna atrauj cilvēku no dzīves, sarauj saites ar to un tā padara dzīvi tukšāku. Cik liels viņam bijis baudījums, kad radusies iespēja braukt gar laukiem nevis joņojošā automašīnā, bet zirdziņa vilktos ratos! Tad viņš atkal ieraudzījis, ka uz zemes ir vēl koki, kas zaļo un zied, kas šalc vējā, saulē dod ēnu, bet naktīs tinas miglā un snauž. Un atkal ieraudzījis aitas, redzējis, ka tās ir dzīvas būtes, kas plūc zāli un gremo, un vēro pasauli un jūt, — bet nav tikai kavēkļi un briesmu cēloņi ātram autobraucienam.

Piecejot tuvāk dabai, atklājas, ka tā visa ir pilna iekšēju attieksmju un sakarību un viss tanī ir nozīmīgs un jēgas pilns, — bet mūsu laikmets rauj cilvēku laukā no šīm attieksmēm un sakarībām, un tāpēc Sent-Eksiperī to nīst. Viņam apnīcis dzirdēt runas tikai par elektriskiem ledusskapjiem, par politiku, par krustvārdu mīklām — jo viss tas ir bezdvēselisks.

Viņš jūt, ka viņš nevar iztikt bez dzīves apgarotības, bez dzejas, bez krāsām, bez mīlestības. Bet viņam nav atbalss.

Ļaudis, kas tam apkārt, tuvojas robotu, dzīvu mašīnu stāvoklim.¹ Tā iznāk, ka, kaut gan viņam nav ne brīža miera, viņš tomēr dzīvo it kā cilvēku tuksnesī: ir gan cilvēciski ķermeņi, bet nav dvēseļu un īsti cilvēcisku attieksmju. Ļaudis ap viņu nepazīst ne ilgu, ne spēcīgu jūtu, ne kaislību, jo tie nejūtas ne ar ko saistīti. Tie neilgojas pēc tēvzemes un dzimtenes, jo tiem tādas nav. Kā zīmīgu Sent-Eksiperī atstāsta kādu žīdu anekdotu: »Tas gan ir tālu, kurp tu dodies,« saka viens. »Tālu? No kurienes?« atvaicā otrs. Ne ar ko nesaistīts cilvēks sēž, tā sakot, tikai savā ādā, un tā viņam būs vienmēr pietiekami tuva, bet viss pārējais ir vienaldzīgs. Bet kas maz ar kaut ko saistīts, tas arī maz jūt un pārdzīvo.

Tā modernais cilvēks ir notrulinājies un zaudējis savu cilvēcisko cieņu. Modernā pasaule tiecas viņu uztvert galvenā kārtā kā saimniecisku faktoru, tas ir tikai skaitlis kalkulācijās, tas degradēts par ražotāju un patērētāju dzīvnieku. Šāda degradācija izpaužas sevišķi marksisma praksē, kādēļ Sent-Eksiperī to nīst kā mācību, kas apzinīgi grib pazemot cilvēku, atņemot viņam dvēseli un padarot tā dzīvi cilvēciski bezjēdzīgu. Īsti mūsu laikmetam ir tikai viena problēma: atjaunot dzīves garīgo saturu, padarīt dzīvi atkal dziļu, nozīmīgu, saturīgu. Ja šāda dzīves jēgas restaurācija nav iespējama, tad nav vērts pārdzīvot karu, — jo kas tad būs palicis pāri no kultūras, no tā, kas dara

KAS JĀSAKA CILVĒKIEM?

dzīvi dzīvošanas vērtu? Tiešām, kultūra jau nav lieta, bet neredzama saite starp lietām. Un ja tā ir lietās, tad tikai par tik, par cik tanīs redzamas un jūtamas cilvēka gara dzīves pēdas, kas atļauj mums atjaunot šo gara dzīvi un just tai līdz: tāpēc fabrikas ražotās lietas ir bezdvēseliskas un nedara mūsu garīgo dzīvi bagātāku, bet nabadzīgāku. Kultūra pastāv paražās, intonācijā, zināma veida garīgā gaismā, — tā ir visur un tikai tur, kur izpaužas gars.

Savelkot visu kopā, varētu teikt, ka cilvēces attīstības vēsturē ir iestājies traģisks moments, jo sāk atklāties, ka cilvēks savos progresā centienos ir it kā nomaldījies un kultūras process nelaimīgā kārtā novedīs pie kaut kā gluži cita nekā gribēts: cīņā par līdzekļiem pilnīgākai dzīvei aizmirsta pati šī dzīve, un līdzekļi kļuvuši par mērķiem. Noticis, ka nevis līdzekļi — materiālā pasaules iekārta — pielāgojušies cilvēkiem, bet cilvēks tiek pielāgots materiālās organizācijas prasībām. Tagad jāizšķirās, vai samierināties ar to un pakļaut cilvēku mašīnai, vai arī jāatrod līdzekļi, kā pakļaut mašīnu cilvēkam. Ja grib panākt pēdējo rezultātu, tad tas, kas jāsauc cilvēkam, skan: neaizraujieties ar lietu pielūgšanu, jo tām nav dvēseles. Augstākais tomēr ir dvēsele, bet tā izpaužas attieksmēs, saistībās, sakarībās; tā izpauzdamās, tā dod lietām stilu, dod balsij intonāciju, dod dzīvei skanēšanu. Un tas ir tas, ko sauc par garīgo dzīvi: tā ir dzīve pārdzīvotās, izjustās un domātās saistībās un attieksmēs.

Redzējām, ka tas, ko franču rakstnieks Sent-Eksiperī gribētu vēstīt cilvēkiem, ir atziņa, ka dzīves jēga meklējama nevis vienīgi ārējās dzīves kārtošā un izkopšanā, bet garīgajā dzīvē. Tiešām, garīgā dzīve nav greznība, ko izdomājuši cilvēki, kas dzīvo pārticībā. Garīgā dzīve ir vienīgā cilvēcīgā dzīve, jo cilvēks jau nav tikai 50 vai 70 kg olbaltuma vielas masa, bet būte, kas jūt un domā, un visa viņa dzīve pastāv jušanā un domāšanā un tad darbībā, kas savukārt par realitāti kļūst tikai caur jūtām un domām. Un jo cilvēks ir īstāks cilvēks, jo tā jūtas būs »smalkākas«, t. i., spējīgākas izjust augstākas vērtības, un tā domas būs vairāk pievērstas patiesībai.

Jo pilnīgāka cilvēka dzīve, jo vairāk viņš spēj just un domāt, t. i., aptvert iespējami vairāk vērtību un dzīvot tanīs. Un tā kā vērtības saistās ar garīgu pārdzīvojumu, tad to izjušana nozīmē visas dzīves un pasaules apgarošanu. Ideāls būtu, ja dzīvi varētu izjust kā mūzikas cauraustu, kā Sent-Eksiperī saka: kā ietvertu »gregoriskā dziesmā«.

Bet to vēl var izteikt arī citādi: vērtības just un pārdzīvot nozīmē, ka kaut kam ļoti jāpatīk, ka kaut kas jāmīl, ka ar kaut ko jāpastāv tuvības saitēm. Cilvēkam, kas mīl dabu, kas spēj izjust to, kas mīl cilvēkus un cilvēka gara veidojumus, dzīve būs vienmēr bagāta un saturīga, kas gan nenozīmē, ka tā būs bez ciešanām. Bez tam te vēl būtu jāšķir iekāres, kas vērstas vienīgi uz fizisko, un mīlestība, kas pievērsta garīgam.

KAS JĀSAKA CILVĒKIEM?

Gara nabadzība ir nespēja redzēt citas vērtības, kā tikai elementārās bioloģiskās vai saimnieciskās vērtības, kas īsti ir tikai līdzekļi cilvēka uzturēšanai, bet neizteic vēl pašu cilvēcību. Tā ir šī gara nabadzība, kas Sent-Eksiperī žņaudz elpu »moderno« cilvēku vidū un kas rada izmisumu arī pazīstamajā angļu rakstniekā Oldesā Hakslijā. Apvienodams šēkspīrisko un bībelisko stilu, viņš kādā esejā sauc cilvēkiem: »Pārstājiet beidzot nicināt to, kas jums visneapšaubāmākais, savu dvēseles dzīvi, un tad jūs rimsities mest bezjēdzīgos kūleņus līdzīgi trakojošiem pērtiķiem, par kuriem raud eņģeļi debesīs.«

Bet kas ir tas, ar ko cilvēkam iespējamas visīstākās un visdziļākās saites, kuŗas var darīt tā dzīvi vispilnīgāku? Tas vispirms ir otrs cilvēks. Cilvēkam nekas nevar būt tuvāks par otru cilvēku. Ir briesmīgi redzēt, cik akli un rupji cilvēki noziedzas pret šo elementāro pamatpatiesību. Nemaz nerunājot par kaŗiem, par cilvēku slepkavošanām, verdzināšanām darba nometnēs un rupjiem noziegumiem pret cilvēcību, cik gan ikdienas jāredz pārkāpumu šai virzienā, cik nevērības pret otru, cik »garāmiešanas«, aizkāruma, naida! Visa pamatā ir briesmīgā vienaldzība pret citiem, nespēja iejusties citos, — kas tad izpaužas gatavībā pārdot un nodot tuvākās attiecības pat par niecīgu »konkrētu« labumu, kā saka, par »lēcu virumu«. Visvairāk tāpēc modernajiem cilvēkiem jāatgādina: neaizmirstiet, ka cilvēks ir augstākā vērtība, neaizmirstiet, ka vienīgi cilvēcisko attieksmju izkopšanā un nevis nedzīvu priekšmetu kaudzē kraušanā atrodama pazudušā dzīves pilnība.

D ZIVE UN LIKTENIS

Te bieži izdara smagas kļūdas, par kurām vēlāk dārgi jāmaksā. To sāk atzīt arī Amerikā, — kur līdz šim ideāli bija galvenā kārtā materiālistīgi. To rāda daudzu citu parādību vidū, piem., ārkārtīgā popularitāte, ko ieguvusi A. Millera luga *Veikalnieka nāve*. Lugas varonis — tipisks vidējs amerikānis — visus savus centienus koncentrējis uz labklājības nodibināšanu. Šim mērķim viņš upurē mīlestību, bērnu audzināšanu un visas citas spontānās dvēseles tieksmes. Bet rezultātā viņam jāatzīst, ka viņa dzīve neizdevusies, ka viņš īstās vērtības upurējis neīstām, — un viņš dzīvi beidz pašnāvībā. Volstrīta publika laužas uz šīm izrādēm, un tas rāda, — cilvēki jūt, ka viss tas dziļi skar viņu dzīves ievirzi, kurā tie sāk nojaust kādu kļūdu.

Ja mūsu laikmetu bieži raksturo kā baiļu neurozes laikmetu, kurā cilvēkam žņaudzas sirds briesmīga tukšuma un nenodrošinātības priekšā, tad viss tas ir ciešā sakarā ar modernā cilvēka izolēšanos, ar intimo jūtu saišu pārtrūkšanu gan ar dabu, gan ar citiem cilvēkiem, gan it sevišķi ar pēdējiem esmes avotiem. Senās primitīvās tautas bija laimīgākas, jo tad cilvēki bija dabiski tuvi un dzīvoja vienu kopēju nešķiramu dzīvi — arī ar visu kosmu.

Zīmīgi, ka arī modernā filozofija tagad akcentē neiespēju šķirt cilvēku un tā dzīvi no pārējās, it sevišķi cilvēciskās vides. Tā jau eksistenciālisma ierosinātājs Heidegers rāda, ka tīri ontoloģiskā plāksnē cilvēka esme vienmēr ir »līdzesme« (*Mitsein*), — cilvēks, ja būtu izolēts, nebūtu cilvēks. Vēl vairāk šai

KAS JĀSAKA CILVĒKIEM?

cilvēka esmes atkarībai no »otra« esmes pievēršas Heidegera franču sekotājs Ž. P. Sartrs. Viņš rāda, ka »otrs« pilnīgi noteic mūsu dzīvi, mēs esam »es« tikai attieksmē pret »otru«. Dziļu ētisku nozīmi sakariem ar cilvēkiem atklāj Jaspers ar savu mācību par »komunikāciju«, kā par mīlas apdvestu cīņu ar otru, kas ir priekšnoteikums paša esmes aptveršanai.

Visdziļāk šos jēdzienus analizējis varbūt Gabriels Marsels, kuŗa domu centrā ir mācība par »tu« attieksmju šķiršanu no attieksmēm pret objektu. Objektam tuvojas no ārienes, to apraksta, analizē, kritizē. Tam, ko mēs pārdzīvojam kā »tu«, mēs tuvojamiem it kā no iekšienes, ar izjušanu un līdzdzīvošanu, — un mēs to tad nekad neuztveram kā kādu ārpus mums esošu priekšmetu resp. objektu. Ja otram cilvēkam tuvojas kā priekšmetam, tad ar to ignore īpatnēji cilvēcisko un dvēselisko, un attieksmes veidojas nehumānas. Ista »tu« attieksmes rada biedriskuma sajūtu, glābj no vientulības, un te varbūt meklējama dziļāka mīlestības jēga. Vislielāko laimi rada spēja aptvert absolūto »Tu«, t. i. Dievu, jo tad cilvēks jūtas pilnīgi pasargāts un glābts.

Ja visi rakstnieki neiet tik tālu, tad tomēr šī problēma nodarbina daudzus. Jau minētais Ž. P. Sartrs izvirza šai sakarā savu tezi par »angažēšanās« resp. »iesaistīšanās« pienākumu: tikai kopīgā darbībā ar citiem likteņa biedriem un kalpībā kopējiem mērķiem dzīve dabū jēgu.

Vēl spilgtāk izteicas H. Malro (*Malraux*): »Diezgan pašanalīzes! Cilvēks sākas tikai ar otru«. Viņa varo-

DZĪVE UN LIKTENIS

ņiem dzīves jēga var pastāvēt tikai komūnikācijā, kopībā ar citiem cilvēkiem, un tie sauc: »Brālību vai nāvi!« Un tā varbūt arī ir svarīgākā no visām jauno lielāko rakstnieku idejām: cilvēka integrācija brālības attiecībās!

Ar to esam pienākuši pie idejas, kas met spilgtu gaismu arī uz mūsu tautiskās dzīves uzturēšanas jēgu un kas attaisno mūsu »nacionālismu«. Tauta mums ir tā vieta, kur var uzplaukt dziļākas cilvēku veidojošas attieksmes, jo tauta ir cilvēku kopība, kas saistīta arī ar iekšējiem, garīgiem dabas un vēstures veidotiem sakariem. Kopējā tautiskā piederība atvieglo un veicina lielāku tuvību un intimitāti un ar to ierosina izpausties dziļākās un smalkākās dvēseles spējas. Kas attālinās no šīs garīgās kopības, tam rodas briesmas kļūt seklākam, garā nabadzīgākam. Tas jāsaaka it sevišķi mūsu jaunatnei: nedzīvojiet tikai stindzinošās »objektīvās« attieksmēs ar pasauli, neuzlūkojiet visu tikai par lietām, jo tas tad sastindzinās arī jūs pašus un nesīs jums garīgu nāvi. Kopjiet īstas »tu« attieksmes, īstas draudzības un tuvības attieksmes, nepārdodiet tās nekad par lēcu virumu. Nekādi ieguvumi nekad nevar kompensēt draudzības un mīlestības zaudējumus: kur tās ir zaudētas, tur viss ir zaudēts. Turēšanās pie tautas ir priekšnosacījums, kas var palīdzēt atrast meklēto dzīves pilnību.

SNOBISMA VARĀ

Kas tā par gleznu, kas maksā tikai 50 dolaru, — lūk, man ir tāda, kas maksā 1000 dolaru — tā gan ir glezna!« Līdzīgus spriedumus var dzirdēt diezgan bieži, un ne tikai par gleznām, bet par daudz ko citu.

Šis spriešanas veids gan nav gluži nepazīstams arī senākos laikos. Atceros, ka kādreiz kāds vecāks tētiņš stāstīja vienu no saviem piedzīvojumiem senajos »kungu laikos«. Atnesis kungam-miljonāram no labākā cepuru veikala jaunu cepuri. Pirmais jautājums bijis, cik tā maksā? Atbilde — 10 rubļu. »Ko, tikai 10 rubļu,« — tādu cepuri viņš savā galvā neliek, — cepurei jābūt ne lētākai par 20 rubļiem, — un, nelikdams to izsaiņot, aizsūtījis atpakaļ. Tā kā veikalā labākas cepures nav bijis, manīgais veikalnieks atsūtījis to pašu atpakaļ, bet uzlicis cenu 25 rubļus. Kungs izņēmis cepuri, apskatījis un tad noteicis, — jā, tā pavisam cita lieta, to var likt galvā, — un palicis apmierināts.

Jaunākos laikos cilvēkus, kas tā spriež, sauc par snobiem. Dažas vārdnīcas šo vārdu izskaidro kā ra-dušos no saīsinājuma *s. nob.* (no latīn. *sine nobilitate*

— bez dižciltības), ko angļu augstākā sabiedrībā svi-
nību gadījumos viesu sarakstos pielikuši pie to viesu
vārdiem, kas nepiederējuši aristokratijai, lai nerastos
pārpratumi titulēšanā. Ar laiku tad šis apzīmējums
dabūjis vispār nesmalka, »prasta« cilvēka nozīmi,
proti — prasta tai ziņā, ka tas, vienkārt, pats grib
atstāt iespaidu nevis ar kādām savām garīgām spējām
vai īpašībām, bet ar savu bagātību, ar savu īpašumu
lielumu un dārgumu un tml. No otras puses, šāds
snobs arī visu citu pasaulē vērtē tikai no šīs naudas
vērtības lieluma, skaļuma, ātruma, plašas populāri-
tātes viedokļa.

Var teikt, ka snobismam ir zīmīgi, ka tanī kvalitātes
izjūta izspiesta ar kvantitātes uzmācību. Apziņa te ir
tik trula vai nu no dabas, vai tā notrulināta modernos
dzīves apstākļos, ka nespēj vairs izjust lietām pie-
mītošās īpatnējās vērtības. Katrā ziņā nav šaubu, ka
tas vienmēr nozīmē smagu cilvēciskās dvēseles degra-
dāciju un pieder pie zīmīgajām visas mūsu modernās
kultūras dekadences parādībām, kas ir pamatā dažām
gluži piedauzīgām parādībām mūsu modernās dzīves
visdažādākajās nozarēs. Tiešām, šo moderno dzīvi, kā
vispār zināms, lielā mērā pārvalda milzu bagātību,
lieluma un plašu masu kults. Ja tas būtu tikai at-
karībā no šo lietu lielās nozīmes kādu praktisku
mērķu sasniegšanā, tad tas vēl būtu saprotams. Bet
te ir kaut kas vairāk: te ir arī vēl vispār akls respekts
pret šīm lietām tikai tieši pašu to lielo dimensiju dēļ.
Moderno pūļa cilvēku, šķiet, pārņem it kā mistiskas
trīsas, kad tas var pieskarties kāda Rokfellerā vai

SNOBISMA VARĀ

Forda kaut tikai svārku vīlei, vai kad tas lasa par tām daudzu simtu divīzijām, kas ir kādas lielvalsts rīcībā, vai par kādu valsti, kas pārvalda milzīgu teritoriju.

Ja jautā, kāpēc amerikāņi un it sevišķi franči ir allaž jūsmojuši par Krieviju, tad ir skaidrs, ka galvenokārt aiz akla respekta pret tās lielumu, pret ļaužu masām, kas tanī ietvertas. Ka šis lielums ir tukšs un »neiztaisīts«, ka tās iedzīvotāji ir barbari, — par to neviens nedomā. Un tālāk, kāpēc modernajam pūļa cilvēkam tik maz intereses par Baltijas tautām? Vienkārši tāpēc, ka tās mazas, ka tās nevar mobilizēt simtiem divīziju, ka tās nevar šķiest miljardus nāves ieroču darināšanai. Tas, ka tās ir krietnas, darbīgas, augsti kultūrālas tautas, tas neatstāj iespaidu. Viss tas ir paraugs snobismam politiskā sfairā, — un ka šis snobisms nav gluži nenozīmīga lieta, to, starp citu, rāda tas, ka tas ir savā laikā ierosinājis visādas tieši noziedzīgas »izandelēšanas«, — kas gan vēlāk smagi atriebjas arī pašiem »andelmaņiem«.

Ka šī modernā cilvēka dvēseles iztukšošanās ir gājusi ļoti tālu, ka šis snobisms ir iekodis tanī ārkārtīgi dziļi, to rāda tas, ka tas ieguvis pat, var teikt, arī metafizisku aspektu. Man te ir prātā tagad valdošā materiālisma mācība, t. i. mācība, ka vienīgais reālais pasaulē ir tikai materiija un ka tikai ar to jārēķinās. Arī šī mācība īstenībā ir tikai snobisma veids: mešanās ceļos un tā pielūgšana, kas ir milzīgā daudzumā un pie tam vēl tveramā un grābjamā veidā.

Šie apsvērumi par snobismu mums, latviešiem, nav tikai tīri teorētisks jautājums. Snobisms apdraud arī

mūs un var būt mums pat nāvējošs. Nonākot zemēs, kur ļaudis sabiezina milzīgās masās, kur ēkas dažreiz desmitkārt lielākas nekā parasti, kur nauda plūst miljardiem, kur milzīgas fabrikas sviež ārā savus produktus milzīgām kaudzēm, — mūsu dvēseles var apmulst, un mūsos — tāpat kā primitīvos cilvēkos — var rasties tieksme pielūgt šīs lietas kā dievus un aizmirst īstās vērtības. Te tad vienmēr jāpatur vērā, ka arī augstākais debesskrāpis nav nekas vairāk, kā vairāk desmit māju viena uz otras, un ar to tas var būt tikai neērtāks un bīstamāks, — ka visātrākais automobilis vai lidmašīna nespēj neko vairāk, kā tikai pārvietot mūsu ķermeni no vienas vietas uz otru, ko var panākt arī ar daudz citiem līdzekļiem, — un ka visa šī ķermeņa uznešana kaut vai simtā stāvā un tā pārvietošana kaut vai ar zibenīgu ātrumu vai pat tā apbēšana ar banknotēm nedod gluži nekā, ja gars, kas ar to saistīts, ir mazvērtīgs. To atzīst arī tāds amerikāņu domātājs kā L. Mamfords (*Mumford*), kas saka: »Nav nekādas cerības uz cilvēces glābiņu, vai pat tikai uz atbrīvošanos no mūsu pašreizējās baiļošanās un apsēstības tai faktā, ka mēs spējam izšaut raķetes stratosfairā un sākam jau sapņot par Magelāna ceļojumu apkārt saules sistēmai«. Tiešām, nekāds materiālu masu daudzums vai plašums ap mums nevar »izcelt mūs no mūsu ādas«, — mēs esam tikai tas, ko un kā mēs pārdzīvojam, jūtam un domājam, un šo mūsu īsto esmi nekādas ārējās dimensijas nevar padarīt ne dziļāku, ne plašāku, bet gan tikai samulsināt, saduļķot un nospiest ar savu masu.

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

1. *Jaunatne — kritiskais vecums*

Ir populārs uzskats, kas izteicas jaunības laikmeta cildināšanā: tas esot bezbēdības, pacilātu cerību, spilgtu pārdzīvojumu — un līdz ar to arī dzīves pilnības un laimes izjūtu visbagātākais periods cilvēka dzīvē. Mazāk populārs ir uzskats, ka jaunība, būdama iezīmēta ar lielu jūtīgumu un spēcīgām dziņām un impulsiem, ir ārkārtīgi kritisks, mocošu meklējumu, īsu spilgtu prieku un sajūsmu, bet allaž arī tiem sekojošu tikpat spilgtu ciešanu, bieži pat izmisuma pilns laikmets, bagāts ar iekšējiem un ārējiem konfliktiem un ar daudzkārtīgu maldīšanos un vilšanos, jo, atkarībā no trūcīgās gan sevis, gan vispār dzīves pazīšanas, tas bieži ir pakļauts *sekošanai šķitumiem*, kas vēlāk atklājas par maldiem. No šī viedokļa smalkjūtīgi cilvēki ir izjutoši, ka jaunatne allaž ir dziļas simpatijas, līdzjutības un morāliska atbalsta cienīga.

Pirmo uzskatu palaikam pauž vecāki cilvēki, kas, atskatoties uz sen pagājušiem gadiem, tālās perspektī-

DZIVE UN LIKTENIS

vas burvīguma ietekmē, allaž aizmirsdami savā laikā bieži visai skarbos pārdzīvojumus, redz šo pagātni zeltainā gaismā. Otru uzskatu visbiežāk izteic jaunatne pati, kad tā noskaņota sevis atklāšanai, it sevišķi dienas grāmatās, vēstulēs, literāros ražojumos. Bet, protams, te būs visādi, ļoti dažādi gadījumi.

Bet, lai kā tas arī būtu ar subjektīvajiem pārdzīvojumiem jaunībā, tās kritisko un bieži traģisko raksturu atklāj objektīvs vērojums. Ja mūsu dienās ir daudz nelaimīgu cilvēku, tad nav grūti konstatēt, ka daudzos gadījumos šis dzīves nelaimīgums ir sagatavots tieši jaunībā. Daudzas slimības vai fiziskas vājības, aplami izvēlēts dzīvesbiedrs, nepareizs dzīvesceļš, »sevis neatrašana« un vispār neapmierinošs stāvoklis dzīvē, bieži atkarībā no nolaidības sevis sagatavošanā un neprātīgas laika un enerģijas šķiešanas gluži neattaisnojamos virzienos, — viss tas bieži ir zīmīgi »jaunības grēki«, nemaz nerunājot par morāliskām pagirām, kas dažreiz, būdamas sekas kādām smagākām kļūdām jaunībā, daudziem vēlāk sagandē visu mūžu. Katrā ziņā ir skaidrs, ka jaunības laikmets tiešām ir augstākā mērā kritisks un liktenīgs laikmets, ka te tiek mesti kauliņi par visu nākotni, ka te jaunietis, allaž to nemaz neapziņādami, spēlējas ar visu savu dzīvi, un dažreiz pietiek mazas neuzmanības, lai sapostītu to.

Bet tas nav viss, kas te sakāms. Arī tad, kad jaunietis nav tieši rupjā veidā samaitājis savu dzīvi jaunībā un nav tieši kļuvis par »izsistu no sliedēm«, ja arī viņš visumā noturējies uz līmeņa, vēl paliek

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

jautājums, vai viņš ir panācis visu, ko tas būtu varējis un ko tam vajadzēja sasniegt, proti, vai viņš ir panācis to īsto dzīves pilnību, pēc kuŗas tas savos dvēseles dziļumos, kaut arī varbūt neapzinādamies, vienmēr visvairāk ir ilgojies. Tālāk, paliek arī vēl jautājums, vai satiksmē ar citiem cilvēkiem viņš būs sasniedzis visu to, ko var sasniegt. Ja tas nav panākts, ja cilvēka sirds šādā satiksmē nav tikusi apaugļota un kļuvusi bagātāka, tad augstākā dzīves pilnība nekad nebūs sasniegta, jo tiešām cilvēks lielā mērā ir tas, kas viņš ir citiem cilvēkiem; tas realizē visas iespējas tikai dziļā garīgā sadzīvē ar citiem, tikai tur tas pilnīgi uzplaukst un atklāj savu būtību. Bet veiksmē vai neveiksmē arī šinīs virzienos tiks jau iezīmēta un noteikta ar to, kā ir pavadīta jaunība: vai īsti cilvēciskās dzīves dziļi tanī būs tikuši kopti un sagatavoti uzplaukšanai, jeb atstāti novārtā vai pat, dzīvojot līdz visām degradētās, vulgārās dzīves seklībām un pat nejēdzībām, apslāpēti un nomatāti.

Centrālais punkts, kuŗā krustojas un mezglomas visa šeit ierosinātā problēmatika ir tas, ko mēs dēvējam par »sekošanu šķitumam«, citiem vārdiem, par tiekšanos pēc mērķiem (resp. lietām, dzīvesveidiem), kas gan šķiet vērtīgi, bet īstenībā nav tādi. Tiešām, gandrīz visos gadījumos, kur jauniešis cieš neveiksmi, vai nu sagandējot savu nākotni, vai vismaz nogriežot sev ceļu uz pilnīgu savas personības uzplaukumu, šo neveiksmi palaikam noteic tas, ka tas ir bijis iemīlējis un uzskatījis par vērtīgām lietas (resp.

DZĪVE UN LIKTENIS

personas, dzīvesveidus, mērķus), kas īstenībā nav tādi, bet bieži ir tieši iezīmēti ar nevērtību. Uzdevums kuŗa priekšā stāv jaunatne, tātad ir divējāds: pirmkārt, būtu jānoskaidro, vai visas mūsu dienās pielūgtās un plaši reklamētās vērtības tiešām vienmēr ir īstas vērtības, jeb, varbūt, daudzos gadījumos nevērtības, kas beigās neizbēgami ved pie katastrofas; otrkārt, pēc neīsto vērtību »atmaskošanas« vajadzētu, ja iespējams, noskaidrot īstās vērtības, t. i., tādas cenšanās, pēc kuŗām un kuŗu iegūšana atļautu mums dzīvot dziļi, atziņām un vērtību pārdzīvojumiem (ko sniedz dziļa reliģiska vai ētiska dzīve, zinātnes, literātūra, mākslas) bagātu cilvēciņu dzīvi un kas palīdzētu mums arī nākt dzīvi padziļinošās attieksmēs ar citiem cilvēkiem. Ar šādu problēmas nostatījumu mēs, kā redzams, esam nonākuši pašā vērtību filozofijas centrā, proti, pie jautājuma par »īstām« un »neīstām« vērtībām. Nevar, protams, būt runa, ka mēs varētu kaut vai tikai aizkart visu to jautājumu kompleksu, kas ir sakarā ar tām.

2. *Modernā kultūras kritika*

Attiecībā uz pirmo punktu, t. i., uz modernās dzīves neīstām vērtībām, te pietiks aizrādīt, ka šo jautājumu mūsu dienās ir plaši diskutējusi t. s. kultūras filozofija visās zemēs (sākot ar Bergsonu, Šveiceru, Špengleru un beidzot ar Ortēgu, Jaspersu un Toinbiju) un es esmu vairākkārt par to jau referējis citās vietās. Šais diskusijās ir spilgti rādīts un, es

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

domāju, var teikt, pierādīts, ka mūsu laikmets savās raksturīgākajās izpausmēs ir pārdevis savu dvēseli vērtībām, kuŗas varbūt varētu darīt labu, ja tās būtu padotas kādiem augstākiem mērķiem, bet kas, ja šādu mērķu nav, neizbēgami un neatvairāmi degradē un dehumānizē (»atciltvēcisko«) atsevišķo cilvēku un tālākā konsekvencē tad arī liek sabrukt sabiedrībām un valstīm, kas sastāv no šādiem cilvēkiem. Šādas ir »vērtības«, kas kļūst par tipiskām un spilgtām nevērtībām, t.i., par vērtībām ar negatīvu iezīmi, tiklīdz tās tiek, kā saka, »absolūtizētas«, t.i., padarītas par augstākiem pašmērķiem, kas nekalpo nekam citam, bet kam kalpo viss cits; mūsu dienās tādu ir saradies diezgan daudz un tās jau visumā labi pazīstamas. Kā ķēniņiene te, protams, pirmā vietā ir Nauda un »naudas taisīšana« (*money making*): pēc divarpus tūkstoš gadiem Mamons atkal ir kļuvis par augstāko dievu, bet, diemžēl, ir maz šaubu, ka, tāpat kā tas savā laikā pazudināja un iznīcināja foiniķiešus, tāpat, pēc visām pazīmēm, ja nenotiek kāds iekšējs apvērsums, tas draud iznīcināt arī savus mūsu dienu pielūdzējus. Blakus šim pirmam dievam kā cienīgs tā partneris stāv Bauda. Baudu dzīve ir atkal augstais ideāls daudziem — kā veciem, tā jauniem. Te atkal nav nozīmes ielaisties sīkākā diskusijā, jo ir jau simtām reižu rādīts un pierādīts, kurp ved baudas izvirzīšana par galveno vērtību, un vēsture to jau ir daudzas reizes ar piemēriem parādījusi: atsevišķo cilvēku tā ved no cilvēcības atpakaļ pie dzīvnieciskuma, bet tautas pie sairšanas un pie pakļauša-

DZIVE UN LIKTENIS

nas svaigākām tautām, kuŗām bauda vēl nav visaugstākais. Blakus šiem divi vecu veciem dieviem stāv gluži modernais elks — Technika, sākumā domāta kā kalps pirmiem divi dieviem, bet tagad jau sen emancipējusies tik tālu, ka tās radītāji zaudējuši varu pār to un nespēj vairs to savaldīt, tā ka daudzos gadījumos, bet it sevišķi kaŗā, tā bez žēlastības iznīcina visas baudas un visu naudu. Tā ir galvenā visas mūsu modernās dzīves pārveidotāja un neskaitāmu pseidovērtību tirgū laidēja — sākot ar dienas avīzēm uz 300 lappusēm un lakotiem, smaidošiem, pie kafijas galda sēdošiem apbedāmiem līķiem un beidzot ar obligāti, sākot no dzimšanas, vienmēr lietojamām laksatīvām tabletēm, krāsotu pienu zīdaiņiem un fokstrotu korāļu melodijā. Liekot pārveidot visu mūsu dzīvi pēc savām prasībām, tehnika tiecas pārveidot arī visu mūsu cilvēcisko substanci, iepotējot uzskatus, kas derīgi tās plaukšanai, un izdeldējot dabas radīto vērtību cieņu un saprašanu. Viss tas, protams, nenozīmē, ka tehnika nesniegtu arī daudz īstu vērtību, kas cilvēkam stipri atvieglo dzīvi un dara to visādā ziņā bagātāku, bet viss jautājums ir, vai pie pašreizējā cilvēces garīgā līmeņa maksa par to neiznāk par dārgu, jo vairāk, ka norēķini vēl nav noslēgti un daudzi rēķini pat vēl nav iesniegti!

3. *Ideju noriets*

Bet ja jautājam, kā ir varējis notikt, ka principā, šķiet, tik laba lieta kā tehnika ir varējusi novest

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

moderno dzīvi tik kļūmīgā stāvoklī, ka tai draud pat bojāeja (neizmirsīsim, ka nevien atombumba, bet arī komūnisms — kas nav mazāk postīgs par atombumbu — ir tehnikas attīstības produkts), tad atbilde ir, ka tehnikas attīstība ir tikusi atstāta kaila egoisma noteikšanai bez kādu augstāku mērķu un ideālu vadības. Ar to mēs esam nonākuši pie otra galvenā punkta, — uz kuŗu mēs jau norādījām, ka jaunatnei, sevi veidojot, tam jāpievērš sevišķa vērība, proti, pie tezes, ka nekāda kaut cik cilvēka cieņai atbilstoša dzīve nav iespējama, ja cilvēks nav attīstījis sevi tik tālu, ka spēj aplūkot un vērtēt sevi un notikumus ap sevi no kādiem augstākiem vispārīgākiem viedokļiem, it sevišķi no pēdējo mērķu un uzdevumu viedokļa. Šādus pēdējo mērķu un uzdevumu priekšstatus, kas tiek izlietoti nevien tikai vērtēšanai, bet arī darbības vadīšanai, palaikam mēdz saukt par idejām un, it sevišķi, ja šie priekšstati tiecas izteikt kaut ko pilnīgu, arī par ideāliem. Te tad nu ļaudis, kas vēro jaunatnes dzīvi, žēlojas, ka mūsdienu jaunatnei visās zemēs, pretstatā tam, kā tas bija kādreiz agrāk, trūkstot ideālu, t.i., tā nesaskaņojot savu aktivitāti ar kādiem augstākiem vispārīgiem principiem, bet dzīvojot savu mazo dzīvīti no dienas dienā, nemaz nepūlēdamās noskaidrot sev, vai tā saskan ar kādām augstākām normām.

Ja nu taujā pašu jaunatni pēc šādas parādības cēloņiem, tad var saņemt visai dažādas atbildes, bet galu galā visas beidzas ar to, ka vispārīgie principi resp. mērķi, uzdevumi, ideāli vienkārši nepatīk un

DZĪVE UN LIKTENIS

neiesilda sirdis, tie liekas nenozīmīgi un nevajadzīgi, vārdu sakot, tiem netic. Vācijā jaunieši palaikam ir atbildējuši, ka tie jau reiz sekojuši vispārīgiem principiem un pārpersoniskiem ideāliem (nacionālsociālismā), bet beigās tikuši pievilti un smagi cietuši, — un otrreiz tie vairs negribot »iekrist«. Rezultātu mēdz formulēt tā, ka mūsdienu jaunatne esot skeptiska, tā ideāliem neticot.

Bet ko īsti šāds skepticisms nozīmē? Idejas, principi un it sevišķi ideāli vienmēr jau pēc definīcijas izteic kaut ko, kas tiek domāts kā kaut kas labs, cītiem vārdiem, kā kaut kas, kam ir vērtības iezīme. Skepticisms pret ideāliem tāpat vienmēr ir arī skepticisms vismaz pret zināmām vērtībām, neticēšana labajam. Pēc būtības šis skepticisms var vērsties pret visām vērtībām, jo visas vērtības, par cik tās var kļūt par darbības mērķiem, pēc kuriem cenšas, līdz ar to var kļūt par ideāliem. Var saukt par »ideālistu« ikvienu, kas tiecas būt patiess, taisns, godīgs, vīrišķīgs u. t. t., jo patiesīgums, taisnīgums, godīgums u. t. t. ir ētiskas vērtības un, par cik pēc tām cenšas un tiecas tās realizēt, reizē arī ideāli. Nav šaubu, ka skepticisms nereti vēršas arī pret šīm fundamentālajām ētiskajām vērtībām, kā tas arī šad tad izpaužas, piem., šādās valodās: »kāpēc lai cenšos būt godīgs, ja visi man apkārt un it sevišķi tie »lielie« zog, cik tik var«, »pasaulē nav un nebūs taisnības, un nav nozīmes, ka es par to cīnos«, »kāpēc lai es nemeloju, ja visa sabiedriskā dzīve celta uz meliem« u. t. t., un tieši jaunatne visvairāk var tikt mulsināta ar šīm bezgala vulgā-

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

rajām un sekļajām valodām. Visumā tomēr var teikt, ka pret šīm fundamentālajām ētiskajām vērtībām skepticisms tomēr vēršas retāk, jo tās ir praktiski tikpat kā vispārpieņemtas un sijātas un pārbaudītas cauri gadu tūkstošiem. Ir arī tā, ka šo vērtību neatvairāmību var, tā sakot, pierādīt pat »zinātniski«, proti, rādot, ka skeptiķis, noliedzot tās, sapinas pret-runās pats ar sevi, jo apslēptā veidā tas neskaitāmos gadījumos ir spiests tās atzīt.

4. *Artautu un ģimenes saistītās vērtības*

Vērtību sfaira, pret kuŗu visbiežāk vēršas modernais un tātad arī jaunatnes skepticisms, ir tā, kur ietvertas nacionālās, sociālās un ģimenes vērtības. Te ar lielu rēgulāritāti un naīvitāti dzird ļaudis atkārtotam populāro saukli: »Tagad ir jauni laiki. Vecie ideāli kļuvuši nederīgi. Nacionālisms savu laiku pār-dzīvojis, — tā vietā stājies internacionālisms«. Šādas runas atgādina ārstu Moljēra komēdijā, kas meklē sirdi ķermeņa labā pusē, un kad tam aizrāda, ka tā taču atrodas kreisajā pusē, viņš lepni atbild: »Tā domāja senāk. Tagad šis aizspriedums ir pārvarēts, un modernā progresīvā zinātne to meklē labajā pusē«. Tie, kas lieto šādu valodu, darītu varbūt labāk, ja jautātu sev, vai drīzāk nav tā, ka tagad tik vēl tuvojas nacionālisma ziedu laiki: Āzija un Afrika jau dzīvo to priekšnojautā un Krievija, kas izgāja cīņā

DZIVE UN LIKTENIS

ar internacionālisma karogu, tagad to galīgi nolaidusi un atkal pievērsusies nacionālismam, un vispar nekur nav nekādu pazīmju, ka tautu attieksmēs nacionālās tendences kaut kur vājinātos. Bet galvenais ir tas, ka tautiskā kopība, atkarībā no daudziem specifiskiem apstākļiem (no vairāk vai mazāk tuvas asinsradniecības, kopējas valodas un ar to saistīto līdzīgo domāšanas veidu, no kopējas zemes un dabas, kopējas pagātnes un nākotnes, kopējas kultūras u.t.t.), vienmēr paliks vismaz potenciāla instance, kur cilvēks var izveidot sevišķi tuvas attieksmes ar citiem cilvēkiem, kas viņa dzīvi spēj padarīt dziļāku un bagātāku, dot tam citur neiegūstamus pārdzīvojumus un atziņas un tā tuvināt to pilnīgās cilvēciskās dzīves sasniegšanai. Ja pret to nicīgi iebilstu, ka tas viss ir tikai izmisīga »droša patvēruma« (*Geborgenheit*) meklēšana masā, tad var atbildēt, ka visur, kur cilvēks iziet no sevis un saistās ar ko citu, tas iegūst ar to zināmu »*Geborgenheit*« šai citā, vai tas būtu otrs atsevišķs cilvēks (mīlestībā) vai tauta, vai — augstākā pakāpē — Dievs. Ne par velti ir teikts, ka modernos laikos nacionālisms tiecas aizstāt reliģiju, — tas pa daļai ir pareizi, un katrā ziņā norāda uz pārdzīvojumu dziļumu, kas te var tikt realizēts. Ir, protams, gandrīz lieki aizrādīt, ka šādai tautiskai kopībai nevajag būt nekā kopēja ar agresīvo nacionālismu. Savā pozitīvā būtībā nacionālās resp. tautiskās kopdzīves vērtības jau ir tikai ētisko vērtību atzarojumi un ir atkarīgas no tām. Darīt labu savai tautai, veicināt tās uzplaukumu un aizstāvēt to pret ienaidnieku prasa tieši ētiskās

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

normas, tā, pirmā kārtā, pateicība (savukārt tikai taisnības prasības izpausme) par visu, ko tauta darījusi atsevišķa cilvēka labā (audzinājusi, skolojusi, sargājusi), otrkārt, tā ir arī mīlestības normas izpausme, kas, piem., latvietim pirmā kārtā jāreālizē tur, kur dzīvo latvieši, jo tikai tur viņš, atkarībā no nacionālo saistību veidojošiem faktoriem (kas augstāk tika minēti), ir pilnīgi kvalificēts to darīt un var cerēt gūt vislielākos panākumus.

Viss, kas teikts par nacionālo resp. tautisko saistību ētisko pamatojumu, pilnā mērā attiecināms arī uz ģimenes saistībām, uz kuņģiem it sevišķi labprāt attiecina famozo teicienu par veco normu nederīgumu, izpaužot ar to tikai, cik maz tiek domāts, lietojot šādus teicienus, kas tiek nekritiski pārņemti no vulgārās, parasti intelektuāli degradētās apkārtnes. Ja arī zināmos nenormālos, it sevišķi trimdas apstākļos jaunieši iegūst izcilāku ekonomisku stāvokli nekā vecāki, tas nedrīkstētu būt par iemeslu sapratīgas vecāku autoritātes noniecināšanai un likvidēšanai, - to pašu ētisko normu dēļ, kuņu dēļ mēs nedrīkstam atteikties no saviem pienākumiem pret savu tautu, proti - pateicības un mīlestības dēļ. Bez tam būtu jāņem vērā, ka jau pret ikvienu vecāku cilvēku, par cik tas saglabājis savu integritāti, vajadzētu būt zināmam respektam, pirmkārt, kā jau pret zināmu dzīves eksamenu izturējušo (ko visi jaunie neizturēs), otrkārt, kā pret kādu lielākas gudrības turētāju ar ilgas dzīves pieredzi, ko grūti novērtēt tiem, kam tās vēl nav. Austrumeiropas tautām, pie kuņģiem piederam arī

DZĪVE UN LIKTENIS

mēs, daba ir zināmā mērā nodarījusi pārestību, nepiešķirdama tām sevišķi labu organu tāda kardināla tikuma aptveršanai, kāds ir godbijība (*Ehrfurcht*), kamēr Rietumeiropā, it sevišķi Vācijā, tas stāv pirmā vietā (tā vietā Austrumeiropā gan toties ir attīstīts līdzjutības tikums, kas Vācijā ir stipri sekundārs). Sliktu prognozi Z. A. Savienotajām valstīm rada apstākļi, ka tur, kā daži amerikāņi raksta, visas autoritātes esot pilnīgi likvidētas: tas nozīmē, ka arī respekts pret garīgām vērtībām tur ir minimāls, un sekas tam var būt, ka morāliskā un līdz ar to arī visa valstiskā stabilitāte var kļūt apdraudēta: atkal motīvs vairāk — nepārņemt nekritiski visu no »zemes ar visaugstāko dzīves standartu«. Imitācijai mazvērtīgs paraugs ir arī pieaugošais laulību šķiršanu skaits visās modernās zemēs: ikviena šķirta laulība ir nopietna neveiksme dzīvē, līdzīga izkrišanai svarīgā eksāmenā. Lai kā arī mēģinātu pārvērst stabilu laulību prasību par »novecojušu parādību«, laulību šķiršana tomēr vienmēr iedragā cilvēku, tā ir izpausme nespējai veikt uzņemto uzdevumu, cilvēks zaudē kaut ko un tā izredzes uz augstāko iespēju realizēšanu samazinājas.

5. *Vērtību iemīlēšana un literātūra*

Ar visu līdz šim teikto ir mēģināts rādīt, ka gatavību aizrauties ar šķitumiem un maldiem gan cilvē-

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

kos vispār, gan it sevišķi jauniešos nemaz nevar ņemt pārāk nopietni. Viens no galvenajiem šādiem maldiem, kā izrādījās, ir ņemt bez pietiekamas kritikas, kā saka, »par pilnu« visu, ko sniedz pēdējā mode augsti industriālizētās zemēs, nemaz nejaudājot, vai tā drīzāk nav tikai izpausme kādam zināmai sabiedrībai jau tuvu pienākušam sairuma draudam. Svarīgs malds ir it sevišķi arī uzskats, ka cilvēkam nav vajadzīgi nekādi vispārēji principi, nedz ētiski vai nacionāli, vai familiāli ideāli un ka labāk iztikt bez tiem. Tam pretī tika mēģināts rādīt, ka šāds uzskats atņem atsevišķam cilvēkam cerības uz pilnvērtīgas dzīves realizāciju, bet sabiedrības un valstis ar laiku neizbēgami ved pie sabrukuma, kā tas vēsturē jau simtkārt pierādījies.

Bet pat ja pieņemtu, ka kompetentas personas, ope-rējot ar loģiku un pieredzes datiem, to neapšaubāmi būtu pierādījušas, vai ar to jau pietiktu? Varbūt tiem nedaudzajiem cilvēkiem — un te jaunatne ir privilēģēta — kam ir spēja intuitīvi izjust ideju realitāti, bet ne lielākajai cilvēku daļai. Cilvēki allaž ar prātu gan zina pareizo ceļu, bet ar sirdi neizjūt vajadzību to iet. Vērtības jau nekad netiek īsti »pierādītas«, — tās ir jāiemīl. Bet, kā jau aizrādīts, galvenais cēlonis pašreizējam garīgo vērtību resp. ideju un ideālu norietam ir tas, ka ļaudīm tās »nepatīk« un tie vienkārši par tām nemaz nedomā (kam galvenais cēlonis savukārt ir tas, ka tie apbērti un aizrauti ar vizošo rūpniecības radīto materiālo vērtību masu). Kas tad nu būtu vajadzīgs, lai modinātu mīlestību uz garīgām vērtībām, modinātu to, ko dažreiz sauc par »vērtību

DZĪVE UN LIKTENIS

Erotu«, sekojot Platonam, kas ideju atzīšanu un sekošanu tām dara atkarīgu no mūžīgā mīlestības dieva Erota, kad tas pakļauj dvēseli savai varai. Bet kā to panākt? Platons domā, ka to var izdarīt gudri skolotāji, vedot jaunieci soli pa solim pie augstākām atziņām. Bet kur būtu atrodami šādi skolotāji? Savā laikā Latvijā, kā redzam latviešu rakstnieku autobiogrāfijās (skat. *Trimdas rakstnieki*), daži latviešu jaunekļi tādus atrada, bet vai tādus atradīsim arī svešās zemēs, par to var šaubīties. Parasti līdzīgu uzdevumu, kāds te mūsu priekšā, piedēvē filozofijai. Bez šaubām modernā filozofijā būs virzieni un personas, kas to varētu uzņemt, bet tieši divi tipiskākie virzieni, ap kuriem pašreiz ir vislielākais troksnis, ir, pirmkārt, t. s. eksistenciālisma novirziens, kas īsti nav nekas cits kā nāves sodam nolemtu psiholoģijas loģizējums un, otrkārt, angļu kaislīgais jaunpozitīvisms, kas par savu uzdevumu atzīst sniegt visu vulgāro seklību apoloģiju — attaisnojumu. Šie virzieni, it sevišķi pēdējais, var maz piedzīvojušās dvēselēs tikai vēl noteiktāki iznīcināt vēl pēdējos pozitīvo centienu dīglus.

Skolotāji tātad būtu jāmeklē citur. Nav šaubu, ka vismaz viena tāda instance, kas arī mūsu dienās gan tieši, gan netieši lielā mērā veido, vai vismaz ietekmē dvēseles, ir diezgan labi saredzama. Kaut gan rakstniekiem dažreiz nepatīk uzņemt tik lielu atbildību, es teikšu, ka šāda instance — kā es jau agrāk allaž esmu uzsvēris — ir it sevišķi rakstniecībā — vai nu tā iedarbotos ar grāmatu, teātri vai filmu, vai citādi. Iedarbodamies mazāk uz prātu, bet vairāk uz iztēli,

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

literārie ražojumi ar saviem īpatnējiem suģestijas līdzekļiem un, bieži, formas pilnību spēj ietekmēt un aizraut savus pielūdzējus — arī augstu ideālu virzienā, proti, kad tie tiek ietverti kādos valdzinošos tēlos vai formās. Tā mēs zinām, piem., ka Homera Iliāda un Odiseja ir ietekmējusi neskaitāmas paaudzes, dodama starp citu lielu daudzumu paraugu arī visādiem augstiem tikumiem. Ir zināms starp citu, piem., ka Achila tēls ir bijis par paraugu Aleksandram Lielajam, būdams viens no faktoriem, kas to iedvesmēja kara gājienam pret »barbariem«. Epikteta un Senekas esejas veidoja vēlāko romiešu valstsvīru rakstura nesalaužamību un deva tiem spēku panest visus likteņa triecienus, un vēl ilgi, līdz pat jauno laiku sākumam tās bija visvairāk iemīļotās karaļu »pagalvju grāmatas«. Vēlākos laikos starp daudziem literāriem darbiem, kas devuši cilvēkiem, parasti bez pašu autoru nolūka, paraugus sevīs veidošanai, mēs varam minēt Ruso romānu varoņu tēlus, kas sniedza ideālā dabīga cilvēka paraugus, tad Bairaona lepno, visa vulgārā nicinātāju Čaild-Harolda tipu, tad Ģētes Verteru ar tā jūtu dziļumu un patiesīgumu. Krievijā visam pagājušajam gadsimtenim ideālās sievietes paraugu deva Puškina ar savu Tatjanu, vēlāk Turģeņevs ar Līzu, cēlu vīriešu iemiesojumus deva Tolstojs — kņazā Andrejā, Pjērā Bezuchovā u. c. Mūsu latviskā literātūrā savā laikā jaunatni aizrāva Poruka lēnprātīgie, sirdsšķīstie tipi, kas visi implicēja garīgās dzīves un tās vērtību nolikšanu augstāk par visu. Rainis un Aspazija deva impozantos bezkompromisa cīnītāju

DZIVE UN LIKTENIS

tipus, kas domāja ne tik daudz par sevi, kā par citiem. Dziļi un augstvērtīgu pārdzīvojumu ierosinājumus ir devuši un vēl tagad bieži dod mūsu liriki. Nav šaubu, ka arī mūsdienu latviešu stāstnieku darbos var atrast tādus elementus, kas dod ierosmi un atbalstu jaunatnes zīmīgai tieksmei uz augšu, pie lielākas gaismas. Izšķirīgais te nav tik daudz sižets, — tanī nepavisam nevajag būt kādai audzināšanas tendencei (tā droši vien visu samaitātu), bet gan paša autora mentālitate: ja viņš ir »ideālists«, tad tas apgaros visu viņa darbu un ierosinās arī citus uz līdzīgu attieksmi pret dzīvi.

Labā grāmata vienmēr ir bijusi un arī vēl tagad tai vajadzētu būt vienam no svarīgākajiem faktoriem, kas palīdzētu mums pacelties līdz tādu vērtību saprašanai un iemīlēšanai, kas citādi varbūt mums paliktu svešas. Šāda grāmata, protams, varētu būt ne tikai latviešu, bet arī citu tautu autoru radījums, bet būtu labi, ja mēs vispirms izsmeltu visu, ko var sniegt latviešu autori, un tāpēc būtu labi, ja recenzenti, referējot par grāmatām, nevērotu vienīgi to formu, bet atzīmētu un vērtētu arī idejas (izteiktās un arī tikai implicētās), jo visa lielā literatūra vienmēr ir bijusi ideju bagāta, — tikai tur, kur būtu pilnīgs idejisks tukšums, varētu apmierināties vienīgi ar formas aplūkojumu, — un lasītāji tad saprastu, ko tas nozīmē.

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

6. Dzīvie paraugi

Bet, protams, dzīvi cilvēki, kas kalpo idejām un ideāliem, var vēl vairāk kā literāri paraugi palīdzēt atklāt vērtības un aizraut ar tām. Jaunietis, kas atrastu šādu cilvēku un varētu dzīvot satiksmē ar to, varētu uzlūkot sevi par ieguvušu sevišķu likteņa labvēlību: ar to būtu izveidota tā ideālā attiecība starp vecāku un jaunāku cilvēku, kuŗas slavināšana kā sarkans pavediens iet cauri visiem Platona dialogiem un kuŗai pirmparaugu ir devis Sokrats ar jauniešu pūcīņu sev apkārt, kuŗiem viņš, kā viņš to izsaka savā lapidārā valodā, līdzīgi vecmātei palīdzot »dzemdēt tikumu«, ar ko netiek saprasts nekas cits, kā tieši spēja akli nesekot dziņu un instinktu mudinājumiem, bet likt sevi vadīt ar patiesības mirdzumu apstarotām idejām. Ka laba tiesa latviešu jauniešu ir izbaudījuši vismaz kaut ko līdzīgu šādai sokratiskai vadībai, redzams jau no minētā autobiografiju krājuma *Trimdas rakstnieki*. Laba daļa autoru ar mīlestību atceras savus skolotājus un atzīst, ka tiem bijusi izšķirīga nozīme viņu ievirzei uz labu, kas nozīmētu to pašu kā ievirzei uz cilvēcību, jo cilvēkam būt īsti nozīmē, kā to izsaka kāds jaunlaiku vērtību filozofs, »būt uz labu«, t. i., spēt darboties saskaņā ar morālisko likumu un nevis līdzīgi dzīvniekam klausīt vienīgi dziņu piesim. Interesanti konstatēt, ka savukārt tieši šo autoru autobiografijas, kas tā izsakās par labu skolotāju nozīmi savā dzīvē, pašas arī atkal ļoti rosina uz garīgu vērtību ieskatīšanu: tā labs tiešām at-

DZIVE UN LIKTENIS

kal dzemdē labu. Vispārīgi garīgu darbinieku biogrāfijas bieži varētu būt tiešākie ceļi uz garīgo vērtību pasaules atklāšanu un tad, varbūt, arī iemīlēšanu.

Ka tas tiešām var būt, to man savā laikā atklāja kāds novērojums Vācijā. Es sākumā nevarēju saprast, kāpēc tik daudz teoloģijas studentu studē arī medicīnu. Vēlāk man izdevās noskaidrot, ka tas notiek Alberta Šveicera ietekmē. Paraugš arī tiešām bija iespaidīgs. A. Šveicers jau pirms pirmā pasaules kara bija kļuvis ievērojams teoloģijas profesors Strasburgā, reizē pazīstams arī kā izcils ērģeļu būvētājs un Bacha pētnieks, un tam bija paredzama spīdoša pasaulslavena akadēmika karjēra. Bet pēkšņi, kad tam jau pāri 30 gadiem, tas pamet visu, kļūst no profesora atkal par medicīnas studentu. 1913. g. iegūst ārsta gradu un tūlīt, tikko savācis kaut cik līdzekļu, atstāj tīksmīgo dzīvi Elzasā un dodas par ārstu ekvatoriālās Afrikas džungļos, lai dzīvotu neapprakstāmi smagos un bīstamos apstākļos. Bet iemesls visam tam: apziņa, ka mums ir pienākums palīdzēt saviem smagās ciešanās dzīvojošiem tuvākiem, šai gadījumā primitīvajām iedzimto ciltīm, ko nežēlīgi spīdzina visādas slimības, — lielā mērā atkarībā no disharmonijas, ko pirmatnējā dabā radījusi eiropiešu iejaukšanās. Viņa piemērs tad arī aizrāva daudzus jauniešus.

Vai šis un līdzīgi gadījumi arī mums nevar ko dot? Iebildīs, ka šī lieta mums sveša un mums te nav tradīciju. Bet reiz atsegtās un ieraudzītās vērtības nozīme un patiesība paliek. Un vai mums pašiem nav diezgan vietu, kur parādīt savu labo gribu un pielikt

JAUNATNES VEIDOŠANĀS

savus spēkus šai pašā trimdas tautas kopībā? Ja Šveicers varēja braukt uz džungļiem glābt no pazušanas nēģerus, vai tad mums nav pietiekama iemesla pielikt visas pūles, lai neļautu pazust latviešu tautai? Un vai mums pašiem arī nav jau bijis pietiekami daudz vīru, kas jau ziedojuši gan savu dzīvi, gan pat dzīvību šim uzdevumam? Katrā ziņā tie, kas meklēs, arī atradīs piemērus un paraugus, kas reizē būs arī pierādījumi cēlas un augstvērtīgas dzīves reālītai un līdz ar to tās pārākumam par visu citu. Un ja arī tie reizēm būtu no citādiem apstākļiem, tad tikdaudz jaunradīšanas varētu sagaidīt no ikviena: pielāgot vispārīgo principu kādam konkrētam gadījumam. Partiesībā tāpat nav nekādu nepārvaramu šķēršļu, kas kavētu mūsu jaunatni iziet atkal uz mums tradicionālā ideālisma ceļa, par cik tā jau nebūtu izgājusi uz tā. Tad atkristu arī visas bažas, ka tā varētu krist par upuri vulgāras dzīves šķitumiem un viltus vērtībām, jo, kas reiz būs ieraudzījis un iemīlējis kaut ko patiesi vērtīgu, to tās vairs pārmērīgi nekārdinās.

MŪSU TRIMDAS TAUTAS PASTĀVĒŠANAS NOSACĪJUMS

1. *Ideālisma tradīcija* *latviešos*

Tautu pastāvēšanas nosacījumi vienmēr ir vairāki, un tie palaikam ir savstarpējā sakarā. Vairāki nosacījumi, bez šaubām, ir arī mūsu kā *latviešu* pastāvēšanai trimdas apstākļos. Visus šos nosacījumus mēs te tomēr negribam aplūkot, bet tikai to, kas mums šķiet viens no galvenajiem, ja ne pats galvenais. Bez tam savu uzdevumu šeit gribam izprast galvenā kārtā kā teorētisku: gribam tikai atklāt un noskaidrot zināmas loģiskas un faktiskas sakarības, bet negribam ne uz ko pierunāt, jo tas dotu maz panākumu. Mēs gribam īsti tikai izstrādāt dažus iespējamus hipotētiskus spriedumus pēc schēmas: ja jūs gribat to un to, tad jārikojas tā un tā; ja jūs gribat citu ko, tad atkal jārikojas citādi. Izvēle, ko gribēt, tā tad paliek katram pašam. Tomēr, lai gan pirmā pakāpē šie spriedumi būs tīri teorētiski, tie var tālāk vest arī pie konkrētu darbības plānu izstrādāšanas un var palīdzēt ievest lielāku sakarību kaut

MŪSU TRIMDAS TAUTAS...

vai izvirzāmos saukļos un darbības mērķos, kuŗos pie mums reizēm valda liela pretrunība un sajukums.

Pievēršoties mūsu pastāvēšanas nosacījumiem trimdas apstākļos, viegli ieskatīt, ka galvenais nosacījums te ir, lai vispār būtu cilvēki, kas atzīst sevi par latviešiem un grib būt tādi un grib arī, lai būtu un pastāvētu citi latvieši, ar kuŗiem ciešā sakarā tie tad veidotu savu īpatnējo latvisko dzīvi. Tā kā vismaz pašreizējos trimdas apstākļos tas lielam vairumam nevar būt saistīts ar materiālām interesēm, tad tas prasa īpatnēju gara ievirzi. Mēs šo ievirzi sauksim par ideālistīgu, saprotot ideālismu ļoti plašā nozīmē kā spēju aizrauties un vadīt sevi ar jūtām un domām, kas nav tieši vērstas uz paša fiziskās vai materiālās eksistences uzturēšanu vai paplašināšanu.

Ja tāds ir galvenais nosacījums mūsu kā latviešu pastāvēšanai, tad šķiet, ka prognoze mūsu lietai nevarētu būt pārāk slikta, jo mums ir kāda sena ideālistīga tradīcija. Tiešām, viss mūsu tautas apzinīgās eksistences sākums cieši saistīts ar to spēcīgo, spilgti ideālistīgo kustību, kas pazīstama ar tautiskās atmodas nosaukumu. Kad Krišjānis Valdemārs pielīka pie savām durvīm vizītkarti ar demonstratīvu paziņojumu, ka viņš ir latvietis, tad materiālā un pat tieši fiziskā ziņā tas viņam varēja solīt tikai nepatīkšanas un zaudējumus, bet viņš to darīja, aizraudamies ar zināmām idejām, kas izteica augsto vērtību, ko viņš piedēvēja kādai tik nepraktiskai lietai kā savai tautiskai piederībai. Arī tad, kad viņš vēlāk sāka mudināt latviešus uz materiālās labklājības iegūšanu, viņš

D Z I V E U N L I K T E N I S

vēlāk sāka mudināt latviešus uz materiālās labklājības iegūšanu, viņš pats no tā neieguva neko citu kā tikai zaudējumus, — tā tad palika tīrs ideālists. Vai visi viņa padomi bija pareizi, un vai daži no tiem nebija kaitīgi, — par to, kā zināms, pastāv dažādas domas, — bet tas negroza faktu, ka viņš pats bija ideālists, kaut arī, varbūt, dažos gadījumos veicināja materiālistīgā gara uznākšanu. Vēl spilgtāks bija otra nacionālās atmodas ideologa Kronvalda ideālisms: tas viss balstījās tautiskās eksistences kā augstas vērtības saskatījumā un aizrautībā ar to. Tāpat līdzīgs spilgts ideālisms raksturo tautiskās atmodas dzejniekus Ausekli, Pumpuru u. c. Bet ne mazāk ideālistīgi ievirzīti bija arī »janunās strāvas« pārstāvji Rainis, Aspazija, Jānis Asars — un tad, zināmā atstarpē — Skalbe, Akurāters un vispār visa mūsu vecākā un vidējā dzejnieku paaudze. Tā visa bija ideālistīga: tā palaikam cīnījās vai nu par nacionāliem vai sociāliem mērķiem, tā tad vispār par idejām, vai vismaz liecās dažādu pārpersonisku — ētisku vai aistētisku ideālu priekšā, — bet vienmēr tie vismazāk jūsmoja par materiālās labklājības vērtībām un par cilvēkiem, kas tanīs dzīvo resp. iestiguši.

Tas tad neizbēgami ietekmēja arī tautu, it sevišķi inteliģentās aprindas un visvairāk skolu un augstskolu jaunatni, kas auga un brieda šī gadsimta sākumā. Pēc izglītības tad visbiežāk centās pašas izglītības dēļ, turpretim tiekties pēc tās karjēras vai pat bagātības iegūšanas aprēķina dēļ skaitījās maz cienjama lieta, un, ja tādas kalkulācijas reizēm arī būtu

pastāvējušas, tad tās vismaz slēpa. Izšķirīga nozīme šai laikā un līdz ar to vispār latviešu ideālu orientācijā bija dzīviem »ideālo« cilvėku paraugiem — un tie latviešu tautai nebija vis bagātnieki, bet rakstnieki, dzejnieki, skolotāji u. taml., — jau tāpēc vien, ka latviešiem šai laikā bagātnieku bija vēl maz. Tas atstāja ilgu laiku dziļu iespaidu uz mūsu dzīves ideāliem, — un to jūt it sevišķi, ja nonāk citās vecās un bagātās tautās. Kamēr pie mums garīgos darbiniekus uzlūkoja par augstāko sociālo slāni, tikmēr citur tie ir labi ja vidējos slāņos — tur pirmā vietā ir bankieris un fabrikants, bet profesors un skolotājs parasti ir maznozīmīgi cilvēciņi, ko spilgti izteic jau šinīs zemēs izšķirīgais visa vērtēšanas līdzeklis — nauda: skolotājs un profesors te palaikam pelna mazāk nekā kāds amatnieks. Nebūs, tāpat, liekas, nepamatoti apgalvot, ka pie mums vismaz vēl šī gadu simtenā sākumā mūsu reprezentatīvās intelliģences aprindās visumā valdīja ideālistīgs gars — tai nozīmē, kā tas bija paskaidrots. To veicināja arī to tautu paraugs, ar kurām mēs tad bijām tuvākā satiksmē, un kam bija varas prestižs, proti, vācieši un krievi. Vācu baltiešu aprindās savā laikā bija daudz ideālistīgi noskaņotu intelliģences pārstāvju, kas augsti cienīja garīgās vērtības, un līdzīgi tas bija pie izglītotiem krieviem, kas bija lielāko tiesu tieši revolūcionāri noskaņoti, t. i., opozīcijā mantīgo šķiru prestižam un varai. Izceldami un labprāt uzņemdami savā vidū izglītotus ideālistīgi noskaņotus latviešus, tie ar to vēl vairāk cēla garīgo vērtību un to cienītāju prestižu mūsu tautā.

DZIVE UN LIKTENIS

Par cik šis ideālisms vienmēr izpaudās arī kā humānisms, kā cilvēku individuālītātes, viņa domu un jūtu, it sevišķi viņa brīvības un personības respektēšana, var teikt, ka mēs ar visu to īsti iekļāvāmies vispārējā Eiropas garīgā dzīvē un tās gadu simteņos izveidotā cilvēcīgā ideāla pielūdzējos. Mēs bijām eiropieši, īpatnējā Eiropas gara reprezentanti, — bieži, varbūt, pat visīstākie un patiesīgākie, jo bijām naivāki un jūsmīgāki nekā veco tautu pārstāvji, kur šo ideālu pielūgšanā jau bieži sāka jaukties klāt nogurums un skepse. Mēs uzņēmām sevī eiropisko garu viņa tīrākā pirmatnējā viedā un viņa dziļākā pozitīvā būtībā; kamēr rietumpasaulē tas jau bija paguvis iegūt dažas negatīvas deģenerācijas pazīmes, — mēs, varbūt, savā ziņā reprezentējām to īstāki nekā paši rietumeiropieši.

Bet tam tagad ir svarīgas konsekvences. Par cik mūsos vēl ir laba tiesa šāda tipiski eiropiska gara resp. ideālisma vai humānisma (mūsu izpratnē pēdējais arī ietveras ideālismā, — kamēr citā izpratnē, piem., platonismā, tas var būt arī pirmam opozīcijā) pārstāvju, mēs esam no zināma vieldokļa kļuvuši »nemoderni«. Vai tā ir liela nelaime — to mēģināsim noskaidrot vēlāk, — bet pagaidām konstatēsim tikai, ka mēs ar to tiešām esam zināmā pretstatā »jaunajai pasaulei« — gan tai, kas pēdējos gados attīstījusies Āzijas stepju gara ietekmē, gan arī tai, kas tālās aizjūras zemēs izveidojusies cīņā par materiālās kultūras sasniegumiem, līdz ar to neizbēgami atstājot zināmā mērā novārtā garīgo vērtību ja ne tieši veido-

MŪSU TRIMDAS TAUTAS...

šanu, tad vismaz to turēšanu pirmā vietā. Katrā ziņā kā boļševistīgais, tā moderni kapitālistīgais materiālisms ir neapstrīdamā opozīcijā mūsu ideālisma tradīcijai un nāk konfliktā ar to, un tas ir īpatnējā daudz pārrunātās »eiropiskās gara krīzes« izpausme pie mums. Par cik nu mums nākas tagad tieši sadurties ar šīm mūsu garīgai tradīcijai svešām pasaulēm — gan dzimtenē ar āziātisko pasauli, gan kapitālistīgo materiālismu aizjūras zemēs, mēs šo »moderno« ieviržu ietekmi izjūtam sevišķi asi (tas izpaužas daudzās vēstulēs, kurās pirmie aizbraucēji apskauž vēl Eiropā palikušos, ka tie vēl var elpot »eiropisko gaisu«), bet patiesībā šī ietekme sāka izpausties mūsu dzīvē jau kopš vienas paaudzes. Vecai un vidējai paaudzei, kas sapņoja un tad cīnījās par Latviju, bija līdz ar to pārpersoniski ideāli, kam veltīt sevi, un tās dzīvoja mērenos vai pat trūcīgos apstākļos. Tiem nebija daudz kārdinājumu, kas tos no viņu ideāliem varētu novirzīt un likt iegrimt materiālismā.

Citādi bija jaunai paaudzei, kas auga, kad tautas sapnis jau bija piepildīts. Galvenais ideāls, kam varētu veltīt sevi, bija jau sasniegts, — pārējie, tālākie vairs nebija tik viennozīmīgi un neapšaubāmi, — un tad nāca klāt, ka patstāvības gados tautas turība strauji auga, un tas nevarēja neietekmēt dvēseles. Jaunatne — neaizrauta ar neapšaubāmu masīvu ideālu — dabūja iepazīties ar materiālās dzīves un baudu kārdinājumiem un nevarēja, vismaz pa daļai, neļaut sevi ar to ietekmēt. Tā »modernais« gars dabūja savu ieceļošanas vīzu arī pie mums, — un tas būtu intere-

DZIVE UN LIKTENIS

sants kultūras pētnieku uzdevums, izsekot dažādiem šīs iecelšanas apstākļiem un fazēm. Bet sekas bija tās, ka pie mums pamazām pretstatā ideālismam sāka nostiprināties ne tik daudz kāds skaidri apzināts, vai vēl mazāk dogmatiski formulēts materiālisms, bet gan zināms svešs gars, zināma vērtību izjūtas pārveidošanās, kas jau iezīmēja eiropiskā, humānistīgā un reizē ideālistīgā gara vājināšanos (tas pats notika arī Rietumeiropā). Tā vietā vienmēr vairāk ieguva prestižu tīri praktiskais konkrēto dzīves vērtību iegūšanas, izmantošanas un baudīšanas gars, — ko var saukt arī par materiālismu visdažādākās nozīmēs. Tas guva ietekmi jo straujāk tādēļ, ka īsti tas latviešos — tāpat kā daudzās citās tautās — tautu masā jau vienmēr ir bijis dzīvs, varbūt pat noteicējs, tā kā runa par mūsu ideālismu jau saprotama visai relatīvā nozīmē, — galvenā kārtā kā zināma virziena pārsvars tautas »galotnēs«. Bet tieši par cik materiālistīgā ievirze sāk ietekmēt arī šīs »galotnes«, sāk gūt noteikšanu inteliģencē un arī presē, tā top par parādību, par kuŗu nevar būt šaubu, ka tā mums var kļūt ārkārtīgi bīstama, un tieši var draudēt mums ar nāvi.

Tiešām nav šaubu, ka tagad trimdā mūsu liktenis, mūsu pastāvēšana pirmā kārtā atkarīga no mūsu ideālisma saglabāšanās. Ja kam, tad šai tezei vajadzētu būt skaidrai ikvienam. Un to nav tik grūti saprast, un tā nav tik paradoksāla, kā tas var likties pirmā brīdī. Tiešām tagad var, tā sakot, pielikt pirkstu patiesībai, ka *latvietība mums šeit trimdā vairs nav materiāla vērtība,*

MŪSU TRIMDAS TAUTAS...

bet gan tīri garīga; tā īsti ir ideja, un piesaistīšanās latvietībai ir piesaistīšanās idejai un prasa attiecīgu dvēseles spēju, proti, spēku saskatīt, iemīļot idejas, spēju aizrauties ar tām un atdoties tām. Latvietība nav tagad nekas cits, kā zināms cilvēciskās dzīves ideāls, — ideāls, kas pastāv mums piemītošā īpatnējā domāšanas, jušanas un rīcības veidā, uzturot dzīvas attiecības ar saviem tautas locekļiem un apzinoties, ka vienīgi šai dzīves veidā un stilā mēs spējam pilnīgi brīvi un dabiski izteikt sevi un tā gūt dzīves iekšējās bagātības un piepildījuma apziņu, kas rodas vienīgi tad, kad mūsu dvēseliskais saturs spēj izpausties un ielieties tais normās, kuŗām tas īsti visā tautas dzīvē veidots un sagatavots. To apliecina ikvienam, kas reiz bija ieaudzis savā tautā, tā dziļā neapmierinātība un dzīves nepatika, kas viņu pārņem, kad tam jādzīvo svešos ļaudīs pēc viņu paradumiem, pēc viņu domām un jūtām. Šādos dzīves apstākļos tam bieži rodas dzīves jēgas zaudēšanas izjūta un tad izmisums un grūtsirdība. Tam šķiet labāk nedzīvot, un pie šāda lēmuma un tā piepildīšanas dažos gadījumos jūtīgākas un neizturīgākās dvēseles trimdā jau arī nonākušas.

2. Humānisma deģenerācija modernos apstākļos

Eiropiskais humānistīgais ideālisms tautiskās dvēseles īpatnības vienmēr dziļi sapratis un respektējis

DZIVE UN LIKTENIS

— pretstatā barbariskā āziātisma varmācībai un ne mazāk žņaudzošai visa īpatnēja nivelēšanai radikālā kapitālisma iekārtā, kur arī cilvēks ir tikai ražotājs faktors, bet nevis kaut kas dzīvs un īpatnējs.

Tas arī saprotams: ja galvenais pasaulē ir materiālo vērtību ražošana resp. iegūšana, kā to māca gan necilvēcīgais boļševisms, gan arī ne mazāk humānismam svešais, par pašmērķi kļuvušais kapitalistīgais industriālisms, tad katra cenšanās pēc iespējas dzīvot saskaņā ar savas dvēseles struktūru, lai tādā kārtā iegūtu dziļāku apmierinājumu, šķiet kaut kas dīvains un nenopietns, un līdz ar to tautisko īpatnību un tātad arī latvietības saglabāšanas prasība zaudē katru pamatu.

Mūsu kā latviešu eksistence trimdā tātad atkarāsies no spējas pretoties šīm briesmīgām, visu nivelējošām tendencēm modernā dzīvē — kā tas izpaužas it sevišķi ārpus Rietumeiropas. Mēs eksistēsīm tikai par tik, par cik spēsim saglabāt sevī savu humānistīgo ideālismu, savu spēju vairāk cienīt zināmas idejas, zināmus domāšanas un jušanas veidus nekā ārējās labklājības vērtības.

Ir, protams, maz cerību, ka šāds ideālisms varētu spīlgtā un apzinātā veidā pastāvēt plašākās tautas masās. Bet tas arī nav vajadzīgs. Galvenais, lai tas būtu dzīvs vismaz »galotnēs«, vadītājās grupās. It sevišķi svarīgi, lai tas būtu spēcīgs presē: lai tā nemitīgi to atgādinātu, lai tā nenāktu pārāk »modernu« cilvēku rokās, kuriem tā būtu tikai veikals, un kur par galveno uzdevumu noliktu nevis vadīt tautu, bet ti-

MŪSU TRIMDAS TAUTAS...

kai ar veiklu un »interesantu« rakstīšanu saistīt lasītājus, nerūpējoties par to, kā viss šis »interesantais« ietekmē lasītāju apziņu.

Vislielākās briesmas mūsu eiropiskam garam un līdz ar to mūsu latvietībai draud no materiālās kultūras monopoltiesībām tanīs zemēs, kurās nonāk trimdinieki. Apkārtnes ietekme šai ziņā ir milzīga un to nekad nevar novērtēt par augstu. Dzirdot un jūtot ikdienas un, varbūt, gadiem ilgi, ka cienīšanas un pastāvēšanas tiesības ir tikai tam, kas kaut ko ienes, kas ir dārgs, ko var pārvērst naudā, dzirdot ikdienas, ka pat laiks ir nauda un ka tātad nodošanās domām vai jūtu pārdzīvojumiem, kas neko neienes, ir skaidrs zaudējums, cilvēki var tikt apmulsināti un var tiešām noticēt, ka galvenais ir tikai rokām tveramās lietas un nevis jūtas un domāšana. Bet ja ļaudis ņemtu laiku mazai refleksijai, tad tie viegli atrastu senso patiesību, ka lietas un pat bagātība pati par sevi nav pilnīgi nekas, bet nozīme ir vienīgi domām un jūtām, kas ar tām saistās.

Bet vulgārais un seklais spriešanas veids ietekmē tieši ar to, ka tas uzstājas ar milzīgu pašpārliecību un ar tādu it kā autoritāti, ka vajadzīga ļoti dziļa noenkurošanās sevī un liela apzinātība un skaidrība par to, kas patiesi ir vērtība un kas nav tāda. Cik tālu tāda vulgāra vērtēšana spēj noiet no ceļa un reizē tieši tāpēc uzstāties ar vislielāko nekaunību, ņirgājoties par vērtībām, kas pilnīgi neapšaubāmas katrai nesakropļotai apziņai, rāda notikums, par kuru stāsta bijušais italiešu komūnists Silano, runājot par

DZIVE UN LIKTENIS

apstākļiem, kas tam likuši izstāties no komunistu partijas.

Kādā kominterna sēdē reiz kāds angļu komūnists ziņojis, ka kādu lēmumu partijā nav bijis iespējams pieņemt vienbalsīgi, jo daļa bijusi pret to. Klātesošie krievi uz to aizrādījuši, ka tad vajadzējis lietas vēlreiz pārlemt un »panākt«, lai lēmums būtu vienbalsīgs. Angļu komūnists visā naīvitātē izsauca: »Bet tad tie būtu meli!«. Sis naīvais angļa izsauciens radījis ārkārtīgu jautrību. Visi smējušies, kā saka, vēderus turēdami. Lieta likusies tik ārkārtīgi komiska, ka nolemts to kā sevišķi gardu un uzjautrinošu kumosu pasniegt pašam Staļinam un par to tūlīņ tieši telegrafēts uz Kremli. Un nav šaubu, ka arī »tēvocim Džo« šī lieliskā angļa »naīvitāte« lika kratīties visgardākos smieklos.

Var pat pieņemt, ka šī komunistu kompanija būtu smējusies tikpat gardi, ja, piem., kāds pret projektu ievest kādā zemē kolhozu sistēmu būtu uztraukti aizrādījis, ka tas būtu saistīts ar dažu miljonu cilvēku iznīcināšanu. Ko gan nozīmē konsekventa materiālistiska priekšā cilvēku ciešanas vai pat nāve, ja ar to iedomājas sasniegt kādus materiālus panākumus! Ievērosim tikai, ka šāds necilvēcīgums nebij vēl pašā komūnisma sākumā, bet tas radās pamazām, vienmēr vairāk pievērsoties vienīgi materiālām vērtībām un cīņām par tām un vienmēr vairāk novērsoties no iedziļināšanās cilvēciskās vērtībās: katrai ievirzei ir savas konsekvences, kas izrisinājas pamazām, — un tādas ir arī ekonomiski materiālistiskai ievirzei, kas

tagad krievu komūnismā nonākusi pie sava pēdējā gala, par kuru tālāk vairs nevar iet.

Mums gan, var pieņemt, rietumu pasaulē nedraud tik radikāla deģenerācija, kādā kritis vienīgi par materiālām vērtībām cīnošais komūnisms. Bet novest uz ceļa, kas iet šai virzienā, tas mūs var, un var iedragāt arī un aptumšot mūsu vērtību apziņu, var likt mums pamazām aizmirsties un novērsties no tā, kas mums līdz šim bija svēts un dārgs. Ka slīdēšana šai virzienā jau sāk notikt, to var manīt gan no mūsu avižu rakstiem, gan no tur iespīestām lasītāju vēstulēm, gan no dažādām ziņām, kas tur sniegtas. Ir jau aiziets tik tālu, ka tiek nozākāti un deklarēti par nevērtīgiem Latvijas brīvības gadi, notiek nīrgāšanās, ja aizrāda, ka manta nebūtu stādāma augstāk par tautiskām saistībām, deklarē par »slimīgām pazīmēm«, ja prasa, lai upurē kādas personiskas intereses vai pat tikai ērtības latvietības saglabāšanas labad. Viss tas ir etapi uz tā paša ceļa, kas galā nonāk pie gardas smiešanās par visu cilvēciski vērtīgo.

Nav šaubu, ka viss tas ir sekas no padošanās iespajdiem, ko rada vulgāra »modernā« apkārtnē, kas nevien vārdiem, bet vēl vairāk darbiem un pat ar katru žestu apliecina kā pašu par sevi saprotamu lietu, ka vienīgi materiālais, taustāmais, tveřamais vai ēdamais ir vērtība, bet viss cits tikai acu apmānīšana un nieki. Nieks un acu apmānīšana tad, protams, kļūst arī saistība ar tautu un zemi, jo tā tiešām vismaz tagad neko neienes, bet drīzāk rada tikai neērtības. Tās ir sekas bezgala daudziem, sīkiem, vienā virzienā ejo-

DZIVE UN LIKTENIS

šiem apkārtnes vulgāriem ietekmējumiem, kas, nemitīgi iedarbojoties, notrulina cilvēku, aptumšo tā vērtības apziņu un degradē to zemākā pakāpē — iznīcinot gadu tūkstošiem vecās Eiropas kultūras kristalizējumus un liekot to vietā pusprimitīvo cilvēku pirms šķitumā dibinātās vulgāritātes.

Visiem, kam rūp tautas pastāvēšana, tad arī jābūt vislielākā nomodā pret šo slepeno un nodevīgo t.s. »modernās dzīves« aļ degenerāciju iezīmēto vērtību spriedumu ietekmi. Jo nav šaubu, ka tie nav vis solis uz priekšu, bet atpakaļ, bieži tie ir pat tieši spilgti garīgas kropļības paraugi, lai cik lielīgi paši šo spriedumu izpaudēji izturas. Nebūs gan nekur citur tādu cilvēku, kā vienīgi »siltā« komunistu kompanijā, kas varēs smieties par uztraukumu, ko cilvēks ar normālu vērtību apziņu izjūt pret meliem, pret cilvēku spīdzināšanu un bēdēšanu.

Bez tam jau tagad arī citur pati ekskluzīvā materiālistiskā kultūra, kas jau sen pārdzīvojusi savus medusmēnešus, sāk atzīt, ka tā ir bijusi nomaldīšanās un sekošana rēģiem. Pašu moderno industriālizēto zemju priekšējo rindu intelliģence atzīst, ka viņu zemju civilizācija nonākusi purvā, un ir tālu no tā, lai darītu cilvēku laimīgu. Tā dara to nelaimīgu un līdz ar atsevišķo cilvēku arī visu cilvēci.

3. *Latvietības ideāls*

Ja sadursmē ar materiālistīgo jauno zemju kultūru jūtam, ka tā dibinās uz gluži kaut kā cita nekā mūsu

līdzšinējā, tad mums jāzina, ka mēs esam nevis atpalikuši, bet mēs esam priekšā — šais zemēs tikai patlaban sāk uzaust gaisma, ka viņu līdzšinējie valdošie ideāli paši par sevi ir bijuši mazvērtīgi, jo viss materiālais var iegūt vērtību tikai tad, ja tas nāk kādu garīgu uzdevumu kalpībā. Mazvērtības kompleksiem mūsu pusē tātad nav vietas, — mēs drīzāk varam uzlūkot sevi par tālāk tikušiem, — līdz kuriem modernie elku pielūdzēji, tiks tikai ar laiku. Mums tātad nav nekādu iemeslu nolaist savus karogus un nav jāatsakās no tā, ko līdz šim pielūdzām — gluži otrādi — mums jāpaliek uzticīgiem mūsu ideālismam.

Tas, protams, vēl nenozīmē, ka mums nebūtu daudz trūkumu un, varbūt, pat visai smagu, un ka nebūtu lietu, kas mums būtu vēl jāmacās. Vērīgi skatoties, nebūtu grūti atrast, ka, piem., Vācijā daudzos gadījumos ir sasniegti lielāki garīgās dzīves dziļumi nekā pie mums. Bet virziens, kurā mēs bijām gājuši, — uz cilvēka personības un tās cieņas likšanu augstāk par citām lietām — ir bijis īstas kultūras virziens, un mums par sevi nav jākaunas.

Bet par cik cilvēka garīgā dzīve ir visaugstākais, par tik arī mūsu saistības ar mūsu tautu ir augsta un svēta lieta. Tās ir mūsu garīgās dzīves priekšnosacījums, jo garīgā dzīve ir dzīve saistībās, attiecībās, savstarpējos ierosinājumos un izrisinājumos ar tuviem cilvēkiem, un tādi palaikam ir tie, kuru dvēselēs dziļākas saprašanās iespēju noteikusi piederība pie vienas tautas un augšana tās garā, kas nes sevī mūžības dvesmu.

DZIVE UN LIKTENIS

Bet tam ir atkal savs priekšnosacījums: jābūt iespējai augt savā tautā, uzņemt tās garu, klausīties tā paudumos un sekot tiem. Tas nozīmē, ka cilvēkam jābūt brīvam. Cilvēks tikai par tik var būt cilvēks, par cik viņš var sekot savai iekšējai balsij un darīt to, ko tā viņam liek. Tāpēc tas, kas uzaudzis brīvībā un iekšēji pārdzīvojis tās vērtību, nekad vairs nevarēs samierināties arī ar vislabāk atmaksāto verdzību, kad jādzīvo, jārunā, jājūt pēc pavēles vai pēc tā, kas izdevīgi.

Tādā kārtā mūsu latvietības ideāls, kuŗā ietveras arī šī brīvības ideja, ir ļoti komplicēts veidojums un ar visbagātākām rezonancēm, kuŗā kā fokusā mums koncentrējas un apvienojas visi augstākie jūtu un domu paudumi, personiskās un pārpersoniskās vērtības. Tā kā savā kodolā tas nekalpo individa praktiskiem mērķiem it sevišķi acumirkļīgajā trimdas situācijā, tad var teikt, ka tas ierindojas ideālo vērtību katēgorijā: tas ir mūsu garīgo slāpju, mūsu dvēseliskās dzīves pilnība, mūsu eksistences dziļuma un reizē plašuma ilgu izpausme. Mūsu latvietība mums šai ziņā ir aptverošais, augstākais ideāls, un tāpēc aizraušanās ar to un padevība tam prasa dvēseles spējas, ko sauc par ideālismu: spēju dzīvot jūtu un domu priekšstatos, kas atklājas kā pievilcīgi paši par sevi, neatkarīgi no kādiem materiāliem ieguvumiem.

Bet te aizrādīs, ka arī materiālās vērtības nepieciešamas. Bez šaubām, lai cik dziļas būtu mūsu afektīvās saites ar Latviju un latvietību, ar to vien nepie-

tiek, lai pastāvētu latvieši, vai tas būtu dzimtenē vai trimdā, bet ir vēl vesela rinda arī citu visai konkrētu nosacījumu, un starp tiem arī materiālo vērtību turēšanas nosacījums. Bet tās ir tādas graša patiesības un tik populāras, ka par tām runāt tiešām nav ne mazākās vajadzības. Turpretim doma, ka, lai latvieši pastāvētu, vajadzīgs arī liels ideālisms, tā ir visai daudziem gauži neparasta, dīvaina un nesaprotama lieta. Tāpēc tad arī pie tās ir vajadzīgs pakavēties, lai attaisnotu mūsu tezi, ka mūsu pastāvēšana tagad ir pilnīgi atkarīga no mūsu ideālisma spējām.

Viss jautājums tagad ir, vai mums ir pietiekami daudz cilvēku ar šādām spējām, un tas tad arī izšķirs mūsu likteni — nevis mājas, veikali vai rūpnīcas Amerikā vai Austrālijā, kas gadījumu vairumā darbosies pretī mūsu kā īpatnējas tautas pastāvēšanai. — Nav šaubu, ka daudz šādu cilvēku nebūs, — masas jau palaikam ir materiālistiskas, — bet pietiktu, ja būtu kaut neliela izlase, kas būtu gatava dzīvot mūsu ideālam, — tā tad uzturētu to dzīvu, atgādinātu to citiem un vismaz pa daļai tomēr tos ietekmētu. Tādā veidā, piem., viduslaikos realizējās kristīgais gars.

Tā arī mūsu vidū, lai mēs pastāvētu, jābūt kādam skaitam »nesamierināmo« latviešu, »irrendentistu«, »aktīvistu«, kas dzīvotu mūsu nacionālai lietai.

Ja latviešiem kā latviešiem nav jaizzūd, tad jāatrodas visur, kur ir viņu pulciņš, kādiem, kas nemitīgi atgādinātu mūsu ideālu, kas neļautu iesnausties, pierast, samierināties, izdarīt nodevības; kas klauvētu nevien pie durvīm, bet arī pie sirdīm.

DZĪVE UN LIKTENIS

Kādā veidā lai katrs to konkrēti darītu, tas jāatstāj tā izjūtai, taktam, prātam. Izcila un izšķirīga loma te varētu piekrist mūsu mācītājiem, jo tie būs mums vienīgais palikušais kopsdzīves institūts, kam būs pienākums un iespēja uzturēt sakarus ar visiem latviešiem ap sevi, tāpat skolotāji, un it sevišķi studenti, jo tiem arī vēl saglabājušās savas organizācijas, lai arī cik vaļīgā veidā.

Tiēm, kas uzņemtos šādu lomu, nevajadzētu taisīt nekādas kalkulācijas par panākumu patīcamību vai nepatīcamību. Te ir īstā vietā teiciens: nav vajadzīgas cerības, lai uzsāktu to, kas jāuzsāk, un nav vajadzīgs panākumu, lai to turpinātu. Tieši, ja dara kaut ko bez drošības par panākumiem, panākumus gūst visbiežāk.

Bet ideālismu nevar ne uzspiest, ne iestāstīt, — varbūt vienīgi dažos gadījumos modināt un neļaut tam apdzist. Latviešu liktenis galu galā ir viņu pašu rokās: ja tie gribēs — tie būs un pastāvēs. Ja tie nepastāvēs, tad tas būs tāpēc, ka tie to nebūs gribējuši vairāk par visu, bet būs tā vietā gribējuši kaut ko citu, — un tad sekas arī ir jāpieņem. Minoritātei tas dziļi sāpēs, un tās dzīve būs lauza un sadragāta, bet tai tas jāpanes. Ja par kultūrām ir teikts, ka tās rada cilvēkus, kas tām atbilst un par kuriem tās ir atbildīgas, tad to pašu var teikt arī par tautām. Likteni nav ko bārt.

TURĒSANĀS PIE TĒVZEMES

Lietojot ik dienas tos pašus vārdus, mums šķiet, ka arī lietas, kuŗas ar tiem apzīmējam, paliek tās pašas. Bet tā tas vienmēr nav. Katrā ziņā tēvzemes vārds tagad trimdā vairs nesedz to pašu pārdzīvoju-
mu kā agrāk Latvijā. Tur tēvzeme bija visai konkrēts, var teikt, pat praktisks jēdziens: tā bija tieši zeme, uz kuŗas mēs dzīvojām, mūsu mājas, tīrumi, meži un pļavas, kas bieži bija mūsu privāts īpašums; tā nozīmēja mūsu amatu, mūsu veikala un darba vietu, tās labklājība bija nosacījums mūsu labklājībai, un tā notika, ka patriotisms varēja saistīties ar paša interesēm. Mēs dabīgi, instinktīvi jutām nepārvaramu vajadzību aizstāvēt savu zemi, jo mēs nojautām, ka, ja tēvzemei klāsies slikti, arī mums būs ļauni.

Tagad viss radikāli grozījies. Mēs esam prom no tēvzemes, un ar katru gadu tā kļūst it kā tālāka. Mūsu materiālais liktenis pašreiz vairs neatkarājas no tās,

DZIVE UN LIKTENIS

mūs tieši vairs neskaņ tas, kas tajā notiek. Tēvzemes labklājība un pastāvēšana vairs nenozīmē mūsu pastāvēšanu, jo jau daudzus gadus mēs esam iztikuši bez tās, un iespējams, ka mums vēl gadiem ilgi tā jāiztiek. Tam tad arī neizbēgamas sekas: tā kā tā praktiski vairs neietekmē mūsu dzīvi, saites ar to neatvairāmi kļūst vājākas un tāpat tad arī vājāka mūsu interese par to, un mūsu saistību pārdzīvojumā kļūst vienmēr bālāki. Tā notiek, ka cilvēkiem, kam šīs saistības pastāvēja *vienīgi* šāda veida materiālā, praktiskā atkarībā no Latvijas — un tādu bija daudz — tās vārds tagad izteic vienmēr mazāk, un siltu jūtu vietā iestājas vēsums un vienaldzība.

Par laimi šīs materiālās dabas saites palaikam nebija vienīgās. Jo kāds cilvēks bija garīgi vairāk attīstīts, jo vairāk tas ielika savā tēvzemes pārdzīvojumā veselu rindu pavisam nepraktisku jūtu. Dzimtenes daba, ļaudis, to valoda, domāšanas un jušanas veids, tad it sevišķi tautas pagātne, tēvu kapi, cīņas par zemi, doma par tautas ciestām netaisnībām, par neskaitāmiem mocekļiem, kas cietuši par to, vai vēl cieš, tad nākotnes cerības, tad tautas gara veidojumi — dziesmas, literatūra, mākslas — ikviens no šiem momentiem ir jūtīgos cilvēkos it kā tvēriens kādā dvēseles stīgā, un visi kopā tie liek visai dvēselei skanēt ne ar ko nesalīdzināmā mūzikā un tā rada garīgu atmosfairu, vienīgi kuņā latviešu cilvēks spēj elpot un atrast dzīvi par dzīvot vērtu. Tā notiek, ka tiem, kam šī garīgā attieksme pret tēvzemi bija galvenā, viņu saistība ar to nav grozījusies, bet varbūt kļuvusi

TURĒŠANĀS PIE TĒVZEMES

pat spēcīgāka un tās pārdzīvojums asāks, jo briesmīgie notikumi rada tik dziļus tvērienus viņu dvēselēs, ka to radītais savijņojums pārmāc visu citu. Šī garīgā saistība, lai kādā pakāpē tā būtu dota, tad arī īsti kļuvusi gandrīz par vienīgo, kas mūs saista pie tēvzemes, jo viss praktiskais tagad zaudējis savu spēku. Kam nebija garīgo saistību, bet tikai praktiskais, tam tagad vairs nav nekāda tēvzemes pārdzīvojuma, bet tā vietā ir tukšums. Tā ir noticis, ka vienīgi garīgais faktors tagad ir iedarbīgs resp. kļuvis praktisks, bet agrākais praktiskais tagad izdzisis un izplēnējis kā ugunskurs, kam pietrūcis degošās vielas.

Tā mēs nonākam pie Paskala gudrības, ka viss mūsu liktenis ir mūsu garā. Kļūmīgs pārpratums tāpēc ir nicīga izturēšanās pret šo garīgo dabu un augstprātīga un reizē nesaprātīga ir visa tā, kas to izteic, dēvēšana gan par abstrakcijām un fantazijām, gan par dzīvei tālu akadēmismu un nereālismu un tml. Jābūt skaidram, ka šie fantasti vēl ir mūsu galvenā cerība, ka vismaz vēl kādu laiku mēs trimdā izturēsim un nepazudīsim kā latvieši, turpretim uz praktiskiem »reālistiem« liekamas vismazākās cerības. Kas gan lai vairs saista praktisku reālistu pie zemes, kam vairs nav nozīmes viņa eksistencē (īpašs gadījums, protams, kad domā, ka mājā gaida atstātā manta)? No šejienes tad arī nāks jūsmotāji par »jaunajām tēvzemēm«. Tiešām, no zināma skaudri reālistīga viedokļa visas zemes izmaināmas, ja tajās var nodibināt turību, un priekšroka dodama tai, kurā šī turība var

DZIVE UN LIKTENIS

kļūt iespējami lielāka un garantēt ērtībām bagātāku un drošāku dzīvi.

Bez šaubām, taisnība tiem, kas saka, ka te ar runāšanu maz var grozīt: dziņa pēc mantas ļaužu vairumam ir gluži instinktīva un bieži rauj tos ar spēku, kas līdzīgs erotiskajai dziņai. Tomēr arī tad paliek pienākums skaidri skatīties patiesībai acīs un vērtēt notikumu norisi. Nekādā ziņā nevar teikt, ka jāatzīst par labu un jauku viss, kas notiek un ko nevar novērst — tas būtu visnozēlojamākais oportūnisms un pilnīgs principu trūkums, — un te tad nebūtu robežas, kur apstāties. Bez tam nekad tomēr nevarēs pierādīt, ka runāšanai nav *pilnīgi nekādas* nozīmes: zināmos apstākļos un zināmām dabām tā var būt arī izšķirīga. Jo vairāk tāpēc, ka nemaz nav jāprasa pilnīga atsaucšanās no mantas, piem., no tās, kas vajadzīga, lai dzīvotu ciešamu dzīvi: bīstami ir galvenokārt gadījumi, kad mantas raušana kļuvusi par valdošo ideju, tā sacīt, par »ideoloģiju«, vai pat dažreiz jau it kā par apsēstību, kas liek visu citu aizmirst un pat nicināt, visa vērtēšanu pakļaujot šai »idejai«. Šo apmātību novērst dažreiz var palīdzēt arī runāšana un noskaidrošana, — galu galā visa psihoanalītiskā dažādu apmātību ārstēšana dibinās uz tām.

Padošanās dzīves ārējiem ietekmējumiem nav nekāda specifiska latviska vājība, bet ir vispārcilvēcīga. Un cilvēki, kas šai vājībai padodas, no cita viedokļa nav tie sliktākie, bieži tie ir tieši cilvēcīgāki, pieklāvīgāki, maigāki, tie vienīgi nav no spīvo cīnītāju un spītnieku vidus, — tie grib ne cīnīties, bet »dzīvot«.

TURĒŠANĀS PIE TĒVZEMES

— un vismaz 80 % cilvēku pieder šai katēgorijai. Ārējie apstākļi tos loka kā vējš niedras, — tiem principi ir vāji vai pat nav nemaz, un tiem ir liela tieksme aizmirst un kļūt neuzticīgiem kādreizējiem ideāliem. Konkrētos gadījumos tomēr bieži var panākt, ka tautas masas arī pretojas dažādiem ietekmējumiem, — bet tas tad vienmēr atkarīgs no nelielas cieto un nelokāmo vadītāju grupas un no to aktīvās darbības (tāpēc boļševiki vienmēr vispirms nocērt »galvas«). Atstātas pašas sev (un sevišķi vēl, ja izkaisītas) masas ir nevarīgas, — mīksta viela, no kuņas apstākļi veido visu, ko grib. Tāpēc arī runāšana un mēģināšana noteiktāki virzīt masas nekad nav nenozīmīga; runātais un iespiestais vārds tomēr paliek nozīmīgs faktors.

EIROPAS ŠARMS

Reiz gadījās satikt austrālieti, kas bija tikko atgriezies no ceļojuma apkārt zemes lodei un bija pavadījis vairākus mēnešus gan Eiropā, gan arī Amerikā. Dzirdēju viņu sabiedrībā daudz stāstām par »Amerikas brīnumiem«, par lieliem pasākumiem un lielo rosību visādās — arī garīgās — dzīves nozarēs. Gandrīz nešaubījos, ka Amerika viņam būs patikusi visvairāk, jo, likās, tās garam vajadzēja būt tuvākam austrāliešu mentālītai, jo tie jau paši nereti dēvē savu zemi par atpalikušu Ameriku. Tomēr, kad pēc brīža viņam tieši jautāju, kur viņam labāk paticis — Amerikā vai Eiropā, biju pārsteigts, ka pēc īsas apdomāšanās tas tomēr bez kādas šaubīšanās noteikti atbildēja, ka Eiropā, — un, iegremdējoties atmiņās par to, pat viņa sausā seja itkā atplauka. »Tur gluži cits gaiss, gluži citādas pilsētas un, it sevišķi, gluži citādi cilvēki nekā pie mums vai Amerikā. Kāda bauda bija sēdēt, piem., Parīzē Sēnas malā

EIROPAS ŠARMS

un vērot maigo ainavu, tītu vieglās dūmakās, un reizē just harmoniskās dzīvības pilnās lielās pilsētas dūkoņu. Un tad tas, ko vēro pilsētu vairumā gan Francijā, gan Vācijā, gan Itālijā, — šīs sirmās celtnes, šīs katedrāles, šīs senās ielas un laukumi visi pilni senatnes dvašas, un tad šie pieminekļi un vispār milzīgie kultūras vērtību krājumi rada pārdzīvojumus, ko nevar gūt nekur visā pasaulē! Bet vislielāko iespaidu uz austrālieti atstājis pats eiropiskais cilvēks. Cik, piem., francūži bijuši aizrautīgi dzīvi, cik atsaucīgi, cik gatavi palīdzēt. Bet vāciešos to atkal pārsteigusi gandrīz naivā uzticība un sirsnība un siltums, ar kādu tie tuvojušies viesim, interesējušies par visu un nākuši tam aktīvi pretī visādā veidā. Tad to pārsteidzis daudzo tautību mistrs dažās pilsētās, kas tomēr visas labi satikušas savā starpā, katrai brīvi runājot savā valodā un nevienam neceļot iebildumus pret to. Eiropisko tautu būtiskā tuvība un principālā saprašanās tam imponējusi, it sevišķi vērojot, ka pat daudzīnātie senie ienaidnieki francūži un vācieši pavisam labi satikuši, brīvi ceļojuši pāri robežām un katrs runājis savā valodā. Viņš no tā secinājis, ka tuvība to starpā tomēr lielāka nekā visas pretešķības. Viņam tā patikusi dzīve Eiropā, ka — kaut gan viņš jau pārdevis vienu savu māju, lai izdarītu ceļojumu, — viņš gatavs pārdot arī vēl otru, lai reiz atkal kaut dažus mēnešus padzīvotu Eiropas kontinentā, ne Anglijā — austrālietis zīmīgi piemetināja, — un baudīt atkal uz brīdi kādu pilnīgāku cilvēcisku dzīvi.

Ja jau austrālietis, kas nekad agrāk Eiropā nav dzī-

DZIVE UN LIKTENIS

vojis un to tikai reiz redzējis, tā sajūt ilgas būt atkal Eiropā, tad, šķiet, būtu tikai dabīgi un saprotami, ja mēs, kas tanī dzimuši un auguši un dzīvojuši, gandrīz nemitīgi ilgotos pēc tās. Ka vairums no mums šķiet, tiešām arī dzīvo šādās ilgās, apliecina starp citu tās rindiņas, ko Arn. Šmits savās nedēļas piezīmēs *Austrālijas Latvieti* veltījis sešiem latviešiem, kas sapņo, tiklīdz būtu iespējams, aizbraukt atkal reiz uz Vāciju, lai redzētu, kā izskatās Stutgartē, vai vecie Libekas torņi vairāk apsūnojuši nekā toreiz, kad viņi šķīrās no šīs pilsētas, un kā tagad ļaudis dzīvo Berlīnē! Eiropas šarms tātad valdzina vēl arī mūs. Tikai mums tas patiesībā ir vairāk kā šarms, tas ir kā sauciens no tās mūsu dvēseles daļas, kas palikusi otrā pusē zemei un okeāniem.

Mums tātad ir sevišķi iemesli, kāpēc mēs tiecamies pēc Eiropas un pēc visa, kas ar to sakarā. Bet kā izskaidrojams, ka arī »neciropieši«, ja tiem gars ir atvērts un tiem nav sevišķu aizspriedumu, jūtas pievilkti no šīs samērā nelielās pussalas Eirāzijas kontinentā. Šķiet tomēr, ka ikvienā baltās rases cilvēkā attieksmēs pret Eiropu — ja, kā saka, dievi tam nav pārāk pāri darījuši — ir kaut kas līdzīgs bērnu attieksmēm pret māti, — pat austrāliešu gadījumā, šķiet, pamostas kādas atavistīgas jūtas, it kā kāda balss no zemapziņas, ka arī viņš galu galā ir tā zemes stūra, kas saucas Eiropa, bērnu bērns. Mēs varam aiziet tālu no tās, bet kaut kas mūs velk atpakaļ. Nevien mūs, latviešus, — bet pat angļu pirmās imigrantu paaudzes vienmēr ir dzīvojušas nemitīgās ilgās pēc Eiropas.

EIROPAS ŠARMS

Šis ilgas jau viegli izskaidrojamas pat tīri no prāta viedokļa. Tiešām, nav jau šaubu, ka tā ir Eiropa, kas ir veidojusi un vēl tagad uztur dzīvu mūsu — un tāpat visu citu balto cilvēku garīgo substanci, — tā ir tiešām visas Rietumu kultūras māte un glabātāja. Kāds franču esejists — ja nemaldos, prof. A. Sīgfrīds — izsakās, ka Eiropas kultūra balstās uz četriem pīlāriem: uz franču akadēmiju, uz Londonas sitiņu, uz Romas Pēterļa katedrāli un uz vācu ģenarālštābu. Minētie konkrētie institūti, protams, domāti kā simboli — franču akadēmija izteic savā laikā it sevišķi no Francijas nākušo intelektuālo un artistīgo kultūru, Londonas sitiņa simbolizētu Eiropas finansiālo spēku, Pēterļa katedrāle Romā — kristietību, vācu ģenarālštābs — Eiropas militāro varu — pret austrumu barbariem. Analogiski ir izteicies Pols Valerijs, kad tas saka, ka Eiropa ir visur tur, un tikai tur, kur ir sakņošanās grieķu un tad romiešu kultūrā un, beidzot, kristietībā, — pie kam sakņošanās senā Grieķijā noleiktu kopēju intelektuālo un māksliniecisko tradīciju, — Romā — politisko, tiesisko un militāro, bet kristietībā — nozīmētu barbariskā cilvēka pārvēršanu un pārveidošanu ar cēlu reliģiju un ētiku. Viss tas veido to, ko sauc par Rietumu humānismu. Eiropa ir izkopusi cilvēku un padarījusi to par centrālo vērtību, un visu tās tradīciju var raksturot kā respekta mācīšanu pret cilvēku, it sevišķi pret cilvēku kā garīgo vērtību nesēju. Grieķi mācīja respektēt cilvēku kā patiesības un skaistuma meklētāju un atzinēju, Roma — izpaudama savu ģeniju it sevišķi tiesību nozarē — nostiprinā-

DZIVE UN LIKTENIS

ja Eiropā cilvēka kā zināmu nepārkāpjamu tiesību ne-sēja respektu, kristietība, likdama akcentu uz cilvēka Dievbērnību un uz viņa likteņa atkarību no viņa nemirstīgās dvēseles noskaņojuma, mācīja kopējās Dievbērnības, tātad brālības vārdā mīlēt otru cilvēku un cienīt kā augstāko vērtību tā dvēseli ar viņas mūžībā sniedzošos likteni. Šādi izaudzinātā cilvēka cieņā galu galā sakņojas arī Eiropai raksturīgā brīvības prasība un tās cieņa, kas tad izpaužas principālā verdzības noliegšanā, jo tā nozīmē otra cilvēka atzīšanu par nepilnvērtīgu un līdz ar to tā dvēseles prasību un tiesību neatzīšanu. Grieķi arī cienīja brīvību, bet neatiecināja tās tiesības uz visiem cilvēkiem, — barbariem pienācās būt vergiem!

Viss tas būtu īsumā savilkts Eiropas galveno nopelnu saraksts, — nopelnu, kas pārveidoja cilvēces seju. Bet ir skaidrs, ka, ja mēs ilgojamies pēc Eiropas, tad tas nenotiek šādu vairāk vai mazāk teorētisku un vēsturisku apsvērumu dēļ, bet gan pilnīgi spontāni, sekojot jūtām un līdzīgam instinktām, kas gāju putniem liek vērsties uz dzimtās zemes pusi. Bet nav šaubu, ka tas, kas mūs neapzinīgi pievelk Eiropai, ir galu galā tas pats, kas veido tās nopelnus prāta aplūkojumā un rada tās izcilību cilvēces kultūras veidošanā, ko atklāj vēsturiskais skatījums. Citiem vārdiem, mūs pievelk tie rezultāti, kas tika panākti, kad Eiropa cauri gadsimteņiem pamazām tiecās realizēt savu grieķiski-romiski-kristīgo attiecību pret dzīvi. Eiropa tāpēc mums vispirms nozīmē humānizētu dzīvi un dzīves apkārtni, — humānizētu saskaņā ar

EIROPAS ŠARMS

zinātņi un mākslu (grieķiskais elements), saskaņā ar tiesībām un taisnību (romiskais moments) un saskaņā ar kristīgo cilvēciskās brālības un mīlestības ideālu. Bez šaubām šie ideāli vēl tālu no piepildījuma, bet kaut kas jau tomēr ir iemiesots un pat jau ar sīrmu vecumu apveltīts, — un tas ir tas, kas mūs aizkustina, vērojot veco Eiropu, jo mēs to neapzinīgi lasām gan katrā tās akmeņu celtnes vaibstā, gan tās cilvēku žestos un kustībās. Mums patīk patina, »apsūnojums« uz veciem pieminekļiem un celtnēm, — patīk tāpēc, ka tas liecina, ka kultūras veidojums, ko tas klāj, ir apliecinājis un pierādījis sevi par patiesu visstingrākā soģa un vērtētāja un vētītāja — laika priekšā, apliecina, ka tas, kas te ir ticis sasniegts, ir kaut kas, uz ko var paļauties, un tas mums dod drošības un mājības sajūtu, — mājību humānizējumā.

Tiesām, dabas — gan ārpuscivīciskās, gan cilvēciskās — humānizācija resp. »pārcivīciskošana« (arī cilvēks vēl var tikt »humānizēts«, kad izveidojies kāds augstāks cilvēcības ideāls) šķiet, ir īstā atslēģa Eiropas šarmam. Te vairs nav kailās dabas — visur cilvēks vai nu to pārveidojis, vai sajaucies ar to, vai vismaz kaut kā piebiedrojies tai. Te ikviens nodilušais akmens runā uz mums, tam ir vēsture, neskaitāmi cilvēki pieskārušies tam, un ar to tas vairs nav vienkāršs akmens, bet jau kaut kā pārcivīciskots un apģarots. Pat dabas spēki te pārstāj būt kaili dabas spēki. Hugo f. Homanstāls apdzeģo vēģu, kas, iedams cauri cilvēku apdzīvotām vietām, nes jau sev līdzī kaut ko no tām: sirmās mātes nopūtas, jaunavu il-

DZIVE UN LIKTENIS

gas, bērnu draiskulību, karavīru skarbumu. Pat augstie kalni, kur cilvēki vairs nedzīvo, tomēr nav vienkārši kalni, bet cilvēks jau piebiedrojies tiem, — kāds jau tomēr reizēm tajos bijis, tur kādreiz noticis kas zīmīgs, ap tiem apvijušās leģendas. Bet visvairāk cilvēka garu uzņēmušas un tagad to izteic sirmās pilsētas ar savām šaurām līču loču ieliņām, kur katrs izlocījums atspoguļo kādu spontānu cilvēcīgās dzīves žestu. Un to pauž arī ikkatra piebūve un nerēgulāritāte vecās mājās, kas augušas un pārveidojušās ilgo gadu plūdumā un ir pilnas cilvēka domu, tā plānu un vajadzību atspoguļojumu, un tāpēc pilnas arī gara, — pretēji regulārām, modernām, sausi racionālām mājām, kas bieži nemaz nav domātas ilgākam kā 25—30 gadu mūžam un kas savā bezveidībā bieži jau vairāk pieder ne tikvien nedzīvai, bet jau arī »nehumānai« dabai. Šādu iespaidu vēl vairāk pastiprina to rēgulārais ierindojums ar līnēalu vilktās taisnās ielās bez neviena izliekuma, bez kādas spontānās cilvēku dzīves izpausmes, kas tāpēc nes sevī tikai tik minimālu daudzveidīgā cilvēka gara atspoguļojumu, ka liek sažņauties sirdij sava »necilvēciskuma« un bezgarīguma elpā. Lai to vēl pastiprinātu, tad tās bieži nenes pat nekādu vārdu, bet tikai »dzīvajai dzīvei« vistālāko un iespējami sausāko apzīmējumu, proti, skaitli.

Varbūt taisnība pat teosofiem, ka vecās mājās mēs ne vien tikai fantazijā atjaunojam kaut ko no senā »gara«, bet iespējams, ka varbūt no šī »gara« tām arī »pielipis« kaut kas gluži konkrētā nozīmē. To, šķiet, sugestē arī daudzi parapsicholoģiski materiāli,

nemaz nerunājot par daudziem tautā pastāvošiem nostāstiem par »spokošanos«
vecās mājās, — tādus nostāstos bieži viss nav tikai fantazija. Katrā ziņā cilvēkiem, kas dzīvo apkārtnē, kuŗa nes sevī bagātu pagātņi, kaut kas pienāk klāt no tās. Visvairāk, protams, pienāk tad, kad tie liek pagātnei iedarboties uz sevi ne vien tikai ar tām ārējām zīmēm, kādas tā atstājusi materiālajā apkārtnē, bet ja bez tam vēl tieši uzņem sevī kaut no tām dažreiz milzīgajām pagātnes bagātībām, kas, var teikt, koncentrētā vai pat destilētā veidā saglabātas bibliotēkās, mūzejos, mūzikā u.t.t. Vēl vairāk var būt nozīme satiksmei ar bagātas tradīcijas cilvēkiem, kas gan formas, gan satura ziņā uzņēmuši šo garīgo pagātņi sevī un, veidodami to tālāk un uzturēdami to dzīvu, ir reizē pagātne un tagadne, un tā neļauj zust visām tām vērtībām, ko radījušas pagājušās paaudzes. Šī iedarbība ir jo spēcīgāka, jo vairāk tā nāk no tiem samērā nedaudzajiem augstāk stāvošiem cilvēkiem, kas nes sevī ne vienkārši pagātņi, bet gan izkristalizētu, izvētītu, uz augstāko novesto pagātņi, — ko gūst tikai dzīvojot ilgā kopdzīvē ar augstākiem kultūras iestādījumiem un iemiesojumiem kādā zemē.

Cilvēki, kas dzīvo šādā apkārtnē, tad arī jutīsies citādi un arī kļūs citādi nekā tie, kas dzīvo kultūras un tradīciju ziņā nabadzīgā apkārtnē. Tāpēc citādas ir vēstules, kas nāk no Eiropas, un citādas no Amerikas. Un citādas arī ir avīzes. Tāpēc ir savādi, ka starp mums ir daudzi, kas tiecas atteikties no Eiropas avīzēm, — kuŗas dažreiz ir vienīgais pavediens,

D Z I V E U N L I K T E N I S

kas vēl uztur mūsu sakarus ar šo kultūras ziņā mums vairāk par visu nozīmīgo kontinentu. Tiešām, nekas nevar mums aizstāt sakarus ar mūsu plašāko tēvzemi, kāda mums ir Eiropa.

Tur, Rietumzemē, palikusi tieši mūsu vecākā — un līdz ar to arī vislatviskākā paaudze, — un vispār tie cilvēki, kas visvairāk bijuši saistīti ar Latvijas likteņiem. Viss, kas nāk no Eiropas, neizbēgami nes kaut ko no tās gara, kaut, varbut, arī tikai kādu atspulgu, bet tas tad tomēr atgādina mums to attiecību pret pasauli un cilvēkiem, to pasaules izjūtu, kuŗas bērni mēs esam. Eiropiskums ir arī latviskuma priekšnosacījums, — zaudējot eiropiskumu, mēs neizbēgami zaudējam arī savu latviskumu. Atraušanās no Eiropas tāpēc būtu smaga un nepiedodama kļūda, — tā būtu atraušanās no mums pašiem. Eiropiskais gars, t. i., ar humānisma tradīciju piesātināts gars, mums visvairāk vajadzīgs tieši tais »jaunajās« zemēs, kur kultūras kāрта vēl plāna. Vienīgi ar grāmatu, ar vēstuli, ar avīzi — ar drauga valodu pie mums vēl atnāk kaut kas no mūs radījušā un mūsos garīgo dzīvību uzturošā eiropiskā gara. Mēs nezaudēsim sevi tikai tad, ja paliksim tam uzticīgi.

KULTŪRAS DIENU NOZĪME

Radot sanāksmes, ko mēs esam nosaukuši par kultūras dienām, un noturot tādas tikai reizi gadā, mēs ar to esam gribējuši piešķirt tām sevišķu nozīmi. Šai nozīmei vajadzētu būt līdzīgai tai, kāda agrākos laikos piemita dziesmusvētkiem vai, vismaz, Latviešu biedrības zinību komisijas vasaras sapulcēm Rīgā. Kā toreiz minētās sanāksmes izpauda, ka latvieši nevar un negrib apmierināties vienīgi ar panākumiem materiālās kultūras laukā, bet ka to ilgas iet daudz tālāk, tā tas jāizpauž arī šo dienu sanāksmēm. Kaut gan mums pasēs ierakstīts, ka mēs esam tikai strādnieki un mājkalpotāji, un kaut gan mēs arī nepavisam neatsakāmies strādāt un pat smagi strādāt, — mēs tomēr noteikti noraidām domu, ka mums vajadzētu būt tikai kuliem vai robotiem, akliem un mēmiem skrituļiem pie tērauda mašīnām. Nākdami no lauksaimniecības zemes, kur dzīve vēl bija tuvāka dabai, mēs jūtam sevi kā cilvēkus ar vēl dzīvām dvēselēm, ar dvēselēm, kas vēl nav tikušas notrulinātas un sakropļotas un gandrīz nosmacētas modernos rūp-

DZIVE UN LIKTENIS

niecības centros. Mūsu iedzimtam raksturam ir zīmīgi, ka mēs arī neesam cilvēki nedz ar aukstām »zivs asinīm«, nedz ar neapvaldītiem primitīviem instinktiem un kaislībām, bet vairāk gribas un it sevišķi jūtu cilvēki. Būdami spējīgi uz sapratīgu un enerģisku rīcību, mēs mēdzam arī būt jūtīgi liriski, kā to apliecina gan mūsu pāri par 200.000 tautas dziesmu, gan mūsu jaunlaiku rakstniecība ar savu lirikas pārsvaru. Mums ir vēlēšanās un ilgas, kas iet pāri vienīgi labai paēšanai un padzeršanai, pāri varbūt pat mājai un automobilim. Mūs neapmierina senās Romas pūļa sauklis »maizi un cirku«, vai kā mūsu dienās to izteiktu: »pilns vēders, sporta sacīkstes un kino«.

Mums ir droša zināšana, ka tas nav un nedrīkst būt viss, ko var prasīt no dzīves. Mēs vismaz neapzinīgi esam pārliecināti, ka šī rokām tveģamā pasaule vēl nav viss, bet ka blakus tai ne mazāk reāla, bet varbūt vēl reālāka ir kāda garīgā pasaule, kas izpaužas gan zināšanās un gudrībā, gan mākslās — mūzikā, dzejā, glezniecībā, — gan, beidzot, reliģiskā dzīvē. Un kad mēs tuvojamies pa šiem ceļiem šai gara pasaulei, mēs kļūstam savīļoti un aplaimoti, mums šķiet, kā mēs zaudējam savu izolētību, mēs jūtamies it kā pievienoti kādai dziļākai, īstākai dzīvei, un mums uzaust gaisma, ka vienīgi te ir tas, kas var pilnīgi apmierināt mūs.

Bet tas, kas mūs tā savīļo, dod mums šos pārdzīvojumus, kuŗi — kā tūkstošiem viskompetentāko cilvēku, kas ir bijuši spējīgi uz tiem, to ir atzinuši — vie-

KULTŪRAS DIENU NOZĪME

nīgie dara dzīvi par dzīvot vērtu, no otras puses atkārajas no tā, ko sauc par kultūrālo radītspēju un par kultūras tradīciju. Tiešām, lai rastos augstas, aplaimot spējīgas garīgas vērtības, jābūt piepildītiem trim nosacījumiem. Pirmais, ir nepieciešams, lai būtu, kā saka, no Dieva žēlastības apdāvināti un inspirēti cilvēki, kas spēj atklāt un izteikt šīs vērtības. Otrkārt, ir vajadzīgs, lai jau iepriekšējās paaudzes būtu sagatavojušas ceļu, būtu izkopusas līdzekļus, būtu paveikušas priekšdarbus šo vērtību izteiksmei, citiem vārdiem, vajadzīga kultūra, t. i., izkoptība, šai gadījumā tieši garīgā izkoptība. Beidzot ir vajadzīgs, lai būtu jau sagatavotas un izkoptas tās dvēseles, kas grib saņemt aplaimotājus kultūras vērtību pārdzīvojumus, un tas atkal nozīmē, ka ir vajadzīga kultūra.

Ar to ir noskaidrots arī mūsu kultūras dienu uzdevums: tām jāuztur un jāveicina tā dvēseles izkoptība, kas mūs dara spējīgus aptvert un pārdzīvot tās garīgās vērtības, kuŗām nepieciešami jāpapildina mūsu tīri praktiskā dzīve un pēc kuŗām mēs visi galu galā tiecamies, kaut arī bieži, varbūt, to labi neapzināmies. Ja šī gara izkopšana tiek atstāta novārtā, tad var notikt, ka mēs kļūstam nespējīgi aptvert lietu saturu un ka mūzika mums kļūst tikai par troksni, gleznas par krāsu traipiem, dzeja par nedabīgu vārdu savārstījumu, filozofija par nesaprotamām abstrakcijām, vārdu sakot, var notikt, ka mums nav vairs ne acu, ar ko redzēt, nedz roku, ar ko saņemt to, kas mums varētu būt vissvarīgākais.

Tās ir šīs slāpes pēc garīgā veldzējuma, kas mums

DZĪVE UN LIKTENIS

liek pulcēties tik kuplā skaitā. Izmesti, kā bojā gājuša kuģa ļaudis bezgala tālā svešā malā, glābuši tikai kailu dzīvību, mēs jūtam asu vēlēšanos rast apmierinājumu kādā augstākā plāksnē, ņemt daļību sniegtos, kas apmierinātu mūsu dziļākās jūtas, mūsu pēc saprašanas tiecošos prātu. Pagātnes perspektīvas tālumā mums šķiet, ka kādreiz mūsu agrākā dzīvē iespējas šādai, ar garīgiem pārdzīvojumiem bagātai dzīvei, pēc kādas mēs ilgojamies, bija ļoti reālas: vai tur garīgā dzīve nemutuļoja, vai mēs nedzīvojām zemē, kur tika izdots visvairāk grāmatu, vai mums nebija lieli teātri, operas, baleti, vai teātra un dziesmu koru pulciņi nebija aktīvi ikvienā mūsu zemes nomalē, vai gleznu izstādes nenotika vairākas reizes gadā, vai lektori no visām pasaules malām neiepazīstināja mūs ar visām jaunākām idejām un vai pašu lektori neapbraukāja pat tālākās nomales? Ir tāpēc tikai dabīgi, ka mēs gribam vismaz neaizmirst to, ko bijām ieguvuši, un tad, eventuāli, attīstīt to arī vēl tālāk. Tā mēs ceram, ka ar šo mūsu kultūras sasniegumu uzņemšanu sevī mēs gūsim to garīgo spirdzinājumu, pēc kuŗa mēs alkstam, pasargāsim mūsu dvēseles no notrulināšanās un glābsimies no noslīdēšanas primitīvā barbarismā. Un mēs jo vairāk tāpēc tiecamies uzturēt dzīvus šos mūsu agrākos kultūras sasniegumus, ka tie bija mūsu dvēseles izpaudumi, darināti pēc mūsu mēra, atbildēja jautājumiem, kas bija svarīgi mums, bet varbūt ne citiem, un tāpēc visdabīgāk dod iespēju turpināt to dvēseles dialogu ar pasauli, kāda ir ikviena kultūra.

KULTŪRAS DIENU NOZĪME

Tiešām, ja tas nebūtu tā, tad varētu jautāt, kāpēc, ja mūs moca tas, ko sauc par kultūras slāpēm, mēs nevaram smelt citu tautu garīgos apcirkņos, kas ir apkārt mums, citiem vārdiem, kāpēc mēs vienkārši nepiesavināties kādu svešu kultūru? Bet te tad stājas ceļā tas traģiskais fakts, kas jāatzīst ikvienam, kas drusku grib padomāt par to, un ko atzīst pat Austrālijas valdības radiofona lektori, proti, ka kādas svešas tautas kultūru nevar tā vienkārši uzvilkt kā kādu jaunu mēteli, pēc tam kad vecais nomests. Ir vajadzīgi daudzi gadi un bieži pat vairākas paaudzes, lai ieaugtu kādā svešā kultūrā. Ja kāds ir atstājis savu kultūru, tad tas nepavisam vēl nenozīmē, ka tas ar to jau ir pieņēmis kādu citu, bet gan visbiežāk, ka tas vienkārši zaudējis katru kultūru.

Tā iznāk, ka vienīgā vieta, kur mēs varam smelt to, pēc kā mēs ilgojamies, ir mūsu pašu sabiedrība, un mums jādzīvo no tās kultūras, kas tanī saglabājusies un ko tās aktīvākie locekļi pūlas uzturēt un, cik spēj, veidot tālāk. Uzturēt sakarus ar šo mūsu pašu vidi, ar mūsu pašu kultūru, mums tātad nav greznības, bet garīgās dzīvības jautājums. Tikai par tik, par cik mēs saglabājam savu kultūrālo mantojumu un eventuāli veidojam to tālāk, mēs spējam saglabāt arī pilnu cilvēcību un nenoslīdēt barbarismā. Nevien mūsu pašu, bet visas mūsu apkārtnes labā ir vēlams, lai tas nenotiktu. Neaizmirsīsim, ka viens no svarīgākiem kultūras veidiem, ko ikvienā uztur tā tautiskā vide, kurā tas uzauzdzis, ir morālā kultūra. Ja cilvēks atrāviens no savas vecās kultūras vides, bet jaunā vairs nespēj

DZIVE UN LIKTENIS

iekļauties, tad ar to ir radīts tas cilvēka tips, kas, kā vēsture to simtkārt rādījusi, ir bijis visu katastrofu iesākums, proti, pilnīgi izolētais cilvēks. Ja šādu cilvēku sarodas daudz, tad vienmēr sākas tautas sairšanas process, jo, vienkārši, nav vairs nekā, kas to saturētu kopā. Tā tāpēc ir laba zīme, kā mums, tā sabiedrībai ap mums, ka mēs, kā to rāda šīs kultūras dienas, vēl nepiederam šim tipam. Un mēs varam būt pateicīgi zemēm, kas mūs uzņēmušas, ka tās, atkarībā no savām demokrātiskām satversmēm, kuŗu stūrakmens vienmēr ir apziņas brīvība, netraucē mūs šais sanāksmēs. Tas atkarājas tātad pilnīgi no mums, vai mūsu dvēseles paliek nesakropļotas un mēs saglabājam pilnu cilvēcību. Tas ir pats galvenais. Viss cits tad nāks klāt pats no sevis.

KULTŪRAS BARDZIBA

Tāpat kā puķe neatvairāmi tiecas pēc saules un tās zieds negrozīgi atveras un seko tai, tā cilvēks instinktīvi un tikpat neatvairāmi un negrozīgi tiecas pēc pilnīgākas dzīves. Visas kultūras tieksmes neizteic neko citu, kā ilgas pēc šādas vienmēr pilnīgākas resp. tīkamākas dzīves. Vai tā būtu uguns iekuršana, vai metālu apstrādāšanas mākslas atrašana, vai pāreja no medniecības uz zemkopību, vai sākumā primitīvo un vēlāk vienmēr komplicētāko mašīnu un ieroču izgudrošana, ikviens no šiem kultūras sasniegumiem vienmēr nozīmēja cilvēka dzīves atvieglojumu un tās tīkamības pieaugumu. Kultūras sasniegumi cilvēkam samazina fiziskā darba smagumu, atļicina vienmēr lielāku laiku atpūtai un reizē zināmā mērā atbrīvo to arī no smagām rūpēm par rītdienu; dzīves cīņa zaudē savu pirmatnējo asumu, labi iekārtota sabiedrība katram garantē uzturu par darbu, kas nepārsniedz viņa spēkus, un tā visa cilvēku dzīve iepeld it kā rāmos ūdeņos.

D Z I V E U N L I K T E N I S

Kroni šādas kultūras dzīves tīkamībai uzliek garīgās dzīves sasniegumi: tie dod saturu un ierosmi viņa dvēselei, kas atbrīvojusies no nepieciešamības pievērsties vienīgi cīņai par uzturu. Baudot mākslas, literatūras, filozofiju, zinātnes, — cilvēka gars paceļas skaistuma un patiesības sfairās, pasaule kļūst apgarota, tai it kā aužas cauri smalka mūzika, cilvēka dvēsele šūpojas delikātu emociju un vizošu domu vilņos, un, lūk, ja ir dzīve, ko ir vērts dzīvot, tad, liekas, tā ir šī no smagas piepūles brīvā un gara baudu pilnā dzīve. Tā tad arī kā ideāls zaigos priekšā daudziem, sirds dziļumā varbūt visiem, — visi dvēseles taustekļi tieksies pēc tās, un liekas arī nesaprotami, kādēļ gan lai cilvēks ar visu būti netiektos pēc tā, kas tik labi atbilst viņa dziļākām ilgām?

Par spīti šķietamai nesaprotamībai cilvēce daudzu gadu tūkstošu ilgā pieredzē tomēr ir atzinusi, ka šīm tieksmēm pēc kultūras un tīkamā nedrīkst sekot bez apdoma. Nabaga ganuzēns sapņo, ka, ja viņš būtu ķēniņš, tad taukus vien ēstu, bet, nācis jau mērenā turībā, viņš drīz pārliecinās, ka taukus vien tomēr nevar ēst, bet vajadzīga arī cieta maizes garoza. Lidmašīnu konstruktori gudro gan, kā saka, dienu un nakti, kā pārvarēt gaisa pretestību, bet ja nu tas tiem pilnīgi izdotos, tad tā būtu katastrofa, jo lidmašīna tomēr turas gaisā tikai gaisa pretestības dēļ. Tā arī cilvēks, vispirms, ir dabas konstruēts fizisks aparāts, kuŗa pastāvēšanas un darbības nosacījumi ielikti jau tā konstrukcijā. Šis aparāts var pastāvēt tikai tad, ja tas kustas un darbojas ne tukšumā, bet tai vidē, kuŗā

KULTŪRAS BARDZIBA

tas dzīvo, juzdams tās spiedienu un tieši balstīdamies šai spiedienā un izlietodams to savu spēju attīstīšanai.

Cik tālu ir runa par cilvēka fizisko struktūru, tad tagad tas jau ir vispār atzīts, ka pilnīga dīkā stāvēšana, bezdarbība, kas smagā darbā pārpūlētam liekas laime, tomēr tāda nav, bet drīzāk visdrošākā cilvēka nelaime un posts viņa veselībai. Pārsmalcinātas pilsetu kultūras cilvēki tāpēc ir daudz neveselīgāki, vairāk slimo un ātrāk mirst nekā darbīgie lauku ļaudis. Tāpēc tad arī kultūras zemēs jau no tīri fizioloģiska viedokļa noteikti atzīst vajadzību par jaunu tuvoties dabai un iekārtot cilvēku dzīvē, sevišķi audzināšanā, atkal fizisku piepūli.

Situācijas nopietnība tomēr prasa vēl radikālāku visa dzīves stila reformu. Tiešām, cilvēks ir dabas būte nevien no fiziskā, bet arī no garīgā viedokļa, un daba to radījusi, lai tas lielāko daļu no savas ne vien fiziskās, bet arī garīgās enerģijas tērētu cīņā pret apkārtnes pretestību un apdraudējumiem un nevis tīksmīgiem pārdzīvojumiem. Dabai tuvu stāvošā dzīvē tīksme un bauda nekad nav darbības mērķis un tiešas pievēršanās priekšmets, bet gan tikai pielikums un noslēgums darbībai, kas pievērsta kādiem dzīves uzdevumiem un sekmīgi tos veic. Ja tīksme kļūst par pašmērķi, tad ar to lietu dabiskā kārtība ir apgriezta ačgārnī, bet daba to necieš. Tāpēc ir jau sen teikts, ka laime cilvēkiem ir visgrūtāk panesamā lieta. Laimīgākie brīži tautu vēsturē ir laikmeti, kad tās, tikko izgājušas no šauriem primitīviem apstākļiem, sāk kāpt uz augšu un redz sev pavejamies pilnīgākas kultūras

DZĪVE UN LIKTENIS

dzīves izredzes: tad atklājas tik daudz nepieciešamu un nediskutējamu uzdevumu, tik daudz neapšaubāmu vērtību, kas jāreālizē un ko var reālizēt, ka valda liela vienprātība, pacilātība un jūsmīgs radoša darba patoss. Bet tiklīdz gribētais visumā sasniegts un nodrošināta arī jau lielāka labklājība tā, ka liekas, ir pienācis brīdis, kad pēc grūta celtniecības darba vajadzētu sākties laimīgai augļu baudīšanai, — tieši tad paradoksālā kārtā vispārīgais gara stāvoklis strauji sāk slīdēt uz leju, sākas dažādas krīzes un visādas nelaimes.

Tā daudzgu tautu vēsturē mēs vērojam, ka tūliņ pēc augstāko sasniegumu reālizēšanas un pēc vairāk vai mazāk augsta labklājības un kultūras stāvokļa sasniegšanas sākas arī dzīves pagrimšana un tautas deģenerācija. Cilvēki, atraisīti no kalpošanas svarīgiem kopējās dzīves uzdevumiem, pilnīgi pievēršas savai personiskai dzīvei un tās šaurajām interesēm, liekot sevi vadīt galvenā kārtā domām par dzīves baudīšanu, un tūliņ arī sākas nesaskaņas, sākas runas par dzīves tukšumu, histeriska mākslīgu darbības mērķu un uzdevumu meklēšana, bet līdz ar to vienmēr straujāka novēršanās no dabiskām vērtībām. Sekas tad izpaužas drīz: pagrimst ģimenes dzīve, sievietes vairs negrib būt mātes, tauta sāk lēnāk vai straujāk izmirt un pamazām dod vietu citai primitīvākai tautai, kurai dzīve vēl pietiekami grūta, lai tā būtu optimisma un dzīves spara pilna!

Šāda veida gandrīz rēgulāra evolūcija tomēr nav atkarīga no kādu pārdabisku spēku fatāla lēmuma, bet lielā mērā sakņojas paša cilvēka garīgās dzīves dinā-

mikā, ja tai ļauj iet savu gaitu. Tiešām, ja pievērsamies vispirms intelektuālai dzīvei, tad tā, atraisīta no svarīgu dzīves uzdevumu veikšanas, parasti vēršas vai nu uz mākslotu dzīves komplikāciju un pat tās ārdīšanu, vai arī kļūst tukša un izstīdzējusi, nereti panīkstot grāmatu putekļos. Dabiskā dzīvē prāta atraisīšanās no dzīves uzdevumiem un izlidošana tīri garīgā sfairā ir izņēmums, kas notiek tikai »vaļas brīžos«, skola te tiešām nozīmē *scholē* (grieķiski — vaļas brīdis). Pat lielais filozofs Dekarts vēstulē princesei Elizabetei raksta, ka viņš turoties pie paraduma veltīt tikai nedaudzas stundas dienā lietām, kas nodarbina it sevišķi iztēli, un nedaudz stundu gadā uzdevumiem, kas nodarbina tikai prātu. Tiešām, ja kultūras apstākļos pārticībā dzīvojoša vidusmēra cilvēka prāts, kuŗam sveša dziļāka gudrība, kļūst brīvs no dzīves uzdotiem pienākumiem un sāk klejot, meklēdams sev nodarbbas vietu, tad ir puslīdz droši, ka šis klejotājs cilvēku biežāk novedīs nevis paradīzē, bet drīzāk gan ellē.

Kultūras cilvēks tiecas dzīvot, cik tas viņa spēkā, bez piepūles, tikamās jūtās resp. baudās. Bet dzīve, kas pievērsta galvenā kārtā jūtām un baudām (kaut arī tā saucamām augstākām), kuŗā nav nemaz jeb ir ļoti maz piepūles, nodarbina tikai cilvēka pasīvās spējas, turpretim viņa aktīvie spēki un viņa griba paliek nevingrināti. Tam kā sekas ir zināmas disproporcijas, zināmas disharmonijas rašanās dvēseles struktūrā. Kopjot vienīgi jūtas, mēs tās izaudzējam pārāk spēcīgas un nespējjam vairs valdīt. Viss tas rada ļaunu prognozi jau individuālajai dzīvei. Bet kopš seniem laikiem

DZIVE UN LIKTENIS

tiek uzsvērtas it sevišķi pārmērīgas jutekliskās dzīves jaunās sekas kopējai tautas dzīvei. Cilvēki, kas nespēj valdīt sevi, kas ir glēvi pret savām iekārēm (nespēj, piem., būt taisnīgi) un, vispār, rūpējas vienīgi par personisko tīkamību, ir glēvi arī kopējo lietu aizstāvēšanā. Šo negatīvo kultūras ietekmi atzīmē visi senie rakstnieki. Tā Jūlijs Cēzars slavē beļģiešus kā krietnākos un vīrišķīgākos no galliem un izskaidro viņu tikumus ar to, ka tie ir vistālāk no romiešu kultūras izsmalcinātības. Tāpat senais vēsturnieks Tacits slavē ģermāņu augstos tikumus un cēloni atkal redz faktā, ka tos nav vēl skārusi kultūra. Vēl grieķis Ksenofonts atstāsta kādu Sokrāta sarunu ar baudas filozofu Aristipu, kuŗā pēdējais spiests atzīt, ka baudas dzīves izvirzīšana par ideālu agrī vai vēlū noved kā atsevišķo cilvēku, tā tautu verdzībā.

Bet viss tas jau sen ir bijis zināms un ir veca patiesība. Kultūra ir barga kundze un nežēlīgi soda, ja tai tuvojas bez piesardzības. Tāpēc kultūra ir sevišķi bīstama tautām, kas dzīvojušas grūtos apstākļos: tās bieži pārvērtē kultūras tīksmes vērtību un pārāk vairās no visa, kas tām atgādina pārciestās grūtības. Baudas un tīksmes pārvērtēšanu tāpēc daži sabiedriskās dzīves vērtētāji raksturo kā plēbejisku īpašību (tā, piem., Nicše), un tiešām, kas gan lepnāk ģērbjas un nesātīgāk ēd, un lielmanīgāk, visas grūtības no ceļa novēršot, audzina bērnus, kā cilvēki, kas pēkšņi no trūcības pacēlušies līdz bagātībai?

Bet viss tas ir gudrības trūkums. Cilvēks, tāpat kā visas dzīvas būtes, ir dabas loceklis un padots tās li-

KULTŪRAS BARDZĪBA

kumiem, un nekāda kultūra to nevar atbrīvot no šīs padotības. Bet daba baudu un tīksmi ir likusi pēdējā vietā, bet pirmā aktīvu darbību, piepūli un grūtības. Un ja kultūra tiecas šos pēdējos elementus no dzīves izstumt, tad gudriem vadītājiem un audzinātājiem jāzina, ka tie tomēr tajā nepieciešami un ka dzīve bez šiem elementiem deģenerē. To labi zināja senie spartieši, to arī vēl tagad labi zina senās kultūras tautas, un tās tāpēc jaunatnes audzināšanā apzinīgi iekārto grūtības un skarbas un šķietami nepatīkamas lietas. Mēs šai ziņai esam bijuši vēl naīvi, un bieži ir nepatīkami redzēt, cik lielas kļūdas dažreiz izdarām gan skolās, gan ģimenes audzināšanā. Daudzas mātes un dažreiz arī skolotāji domā, ka galvenais audzināšanas uzdevums ir — atbrīvot bērnu no katras piepūles. Bet tā ir tuvredzība, un par to reizēm dārgi jāmaksā, tā kā te bieži ir atkal tā, ka īstie draugi ne vienmēr ir tie, kas ieteic vispatīkamāko, bet gan tie, kas nebaidās ieteikt arī nepatīkamo, ja tas nepieciešami.

Kultūra varēs pastāvēt tikai tad, ja tautas spēs atsacīties no šauri tīksmīgās dzīves ideāla un ievēdīs tanī arī zināmu skarbumu, lai tā līdzsvarotu kultūru un uzturētu dzīvas visas svarīgās cilvēka spējas.

PĀRDOMAS LATVJU TAUTAS SĒRU DIENĀ

Mēs zinām, ka 14. jūnija sēru diena radās gluži spontāni un dabīgi, kā piemiņas akts tiem nelaimīgiem mūsu tautas locekļiem, kas 14. jūnija naktī tika izrauti no savām mājām un ar varu aizvesti spaidu darbos, kur viņu vairums tad arī jau miris nevainīgu mocekļu nāvē. Bet zīmīgā kārtā smagi piemeklēto latviešu skaits, kuŗiem šī piemiņa tiek veltīta, pakāpeniski ir paplašinājies.

Vispirms, jau tūliņ pašā sākumā nāca klāt visi tie, kas visā pirmā okupācijas gadā, vēl priekš 14. jūnija, tika aizvesti vai nomaitāti, un kuŗu vārdi tagad pilda nesen izdoto biezo sējumu, — un 14. jūnijs ir visu viņu piemiņas diena.

Bet kopš krievu okupācija ir atkal atjaunojusies, šis deportēto un nomaitāto skaits ir strauji pieaudzis: ir nākuši klāt tie simttūkstoši latviešu, kas tikuši aizvesti pēdējos gados un vēl tiek vesti prom, — bieži vēl necilvēciskākos apstākļos kā pirmoreiz, — un arī tos visus mēs tagad pieminam 14. jūnijā.

PĀRDOMAS LATVJU TAUTAS...

Vai ar tō jau būtu izsmelts saraksts visām šinī dienā pieminamām latviešu tautas daļām? Es domāju, ka nē. Šai dienā pieminamā latviešu sājpu draudzē jāietilpst arī visiem trimdiniekiem, jo pēc būtības mēs visi, kas esam trimdā, esam tādi paši pret pašu gribu deportētie un tālumā aizdzītie kā tie, kas aizvesti ziemeļu apgabalos un Sibīrijas tundrās. Tiešām, pēdējos aizdzina āziātu kaņavīri ar durkļiem visā viņu skaudrajā reālītātē, — trimdiniekus padzina šīs pašas reālītātes paredzēšana un zināšana, — starpība tātad nav principiāla.

Ja ir starpība, — tad tā ir tāda, ka mūsu vairums dzīvo nesalīdzināmi labākos fiziskos un arī morāliskos nosacījumos: mums nav jāsedz savs kailums ar skrandām un jātīsta kājas lupatās, nav jādzīvo aiz polārā loka un jāsalst kā zvēriem zemes bedrēs, ko klāj tikai koku zari un skujas, mēs netiekam mērdēti badā, ja neizpildām kādas necilvēciskas darba normas, mēs netiekam dzīti darbā, kaut arī mūs kratītu augsts drudzis, nemaz nerunājot par gribētām rēgulārām spīdzināšanām un sišanām.

Tomēr arī trimdinieki rietumpasaulē ir bēdu vīri un sievas, — ja tie tiešām ir trimdinieki vai nav vēl pārāk jauni. Trimdinieku dzīve īsti vairs nav dzīve, bet tikai dzīves ēna. To dzīves izjūta izteicas nemājības, svešības, žņaudzēja tukšuma un bezjēdzības pārdzīvojumos. Tie jau gadiem ilgi jūtas, it kā dzīvotu lielā dzelzceļa stacijā kaņā laikā, kad cilvēki vai nu pārguruši guļ uz dubļainas grīdas, vai saknupuši sēž uz saviem knup-

D ZĪVE UN LIKTENIS

jiem vai kastēm — salst, drebinās un vienmēr gaida — gaida, vai beidzot nenāks viņu vilciens, — un pat šķietami glīta pilsoniska apkārtnē neko negroza šai dzīves izjūtā. Atgriezti no savas zemes, no tautas kopdzīves, no visa, kas bija mīļš un dārgs, trimdinieki nes savās dvēselēs brūces, — un brūču drudzis, pret ko nelīdz nekādi penicilīni, saēd viņu dzīvesprieku. Kā slimniekiem, tiem pat vissaldākajā ēdienā šķiet kāds rūgtums, visgaišākai saules dienai cauri aužas tumsas stari, un 14. jūnijs, šī lielā latvju tautas sēru diena, ir arī mūsu un mūsu likteņa sēru diena.

Bet tā ir veltīta arī tiem, kas palikuši dzimtenē. Nospiestiem vergu kārtā, dzīvojošiem pusbadā un driskās, trīcošiem par rītdienu, vai tā nebūs kādas baigas izrēķināšanās diena, arī tiem dzīve vairs nav dzīve. Tie ir deportēto un trimdinieku stāvoklī jau savā dzimtenē, — un tas, varbūt, vēl rūgtāki. Tiem nāk vēl klāt tās briesmīgās morāliskās mokas, ka tiem — ja tie grib saglabāt savu fizisko eksistenci tai nākamai brīvajai dzīvei, uz ko tie cer un kuŗu tie gaida — tiem nepārtraukti ir jāpārdod sevi, nepārtraukti jāizvaro sevi, jāsauc pretējais tam, ko domā, jāzvēr mīlestība tam, kas riebjas, jānolād tas, ko mīl, jāsauc melns par baltu — un otrādi. Ja kādi ir mocekļi un cietēji, tad tieši šie nelaimīgie cilvēki. 14. jūnijs tad ir piemiņas diena arī šiem — savā dzimtenē trimdā dzīvojošiem.

Ja 14. jūnijs ir latvju tautas sēru diena, tad tās ir sēras par visiem mūsu tautas locekļiem, jo visi mēs esam nelaimīgi un cietēji, lai kur kāds būtu, — un

vai viņš to skaidri apzinātos vai ne. Un tad arī atklājas šīs dienas lielā nozīme: tā ir īstā tautas vienotības diena, proti, vienotības sērās, sāpēs, nelaimē. Izkaisītiem visās pasaules malās un dzīvojošiem visdažādākos ārējās dzīves apstākļos, mums dvēseles ar katru dienu vairāk piepildās ar atšķirīgiem saturiem, un mums, varbūt, varētu sajukt valodas kā Bābeles torņa cēlējiem. Bet ja kādam vēl kaut kas ir palicis no latvieša, tad to milzīgo tautas nelaيمي, ko tagad mums simbolizē 14. jūnijs, viņš izjutīs tāpat vai līdzīgi kā ikviens cits latvietis — vai tas atrastos Sibīrijas tundrās, vai Ņujorkas burzmā, vai Austrālijas stepē, vai Latvijas kolhozā.

Mūsu kopējā nelaime mūs vieno un tieši ar to var atkal dot mums vēl kādas cerības. Kamēr būs latvieši, kas nesīs sevī 14. jūnija traģēdijas apziņu un dzīvos saskaņā ar to — tik ilgi mēs vēl nebūsim zuduši, un mēs varam celties par jaunu. Mūsu nelaime, uzlikdama zīmogu mūsu dvēselēm un dzīvei, var glābt mūs no galīgas pazušanas.

Bet te tad, varbūt, kāds varētu teikt: tie nav veselīgi, »progresu un labklājību veicinātāji« uzskati. Var būt, ka tā ir. Bet tad jāņem vērā, ka ir veselība, kas sliktāka par slimību. Labāk būt ar neveselu dvēseli, nekā bez dvēseles, labāk just ciešanas, nekā nejūst nekā, labāk būt ievainotam cilvēkam, nekā raibam ķīparam, kas, raustīts šurp un turp, mētā rokas un kājas un vienmēr nirdz ar pilnu muti. Mūsu nelaime ir reizē mūsu izcilības radītāja bezdvēseliskajā pasaulē, un mūsu bēdas uzspiež mums dižciltības zīmogu šinī

DZIVE UN LIKTENIS

vienīgi vulgārās vērtības atzīstošā apkārtņē. Tās var glābt mūs no tā cilvēcīgās garīgās esmes pahiruma, kas tagad kā ļauna sērga nāvē cilvēcību visā modernajā pasaulē. Nepārdosim šo savu izcilību par lēcu virumu. Un tas nenotiks tik ilgi, cik ilgi mēs paliekam 14. jūnija cilvēki: šīs dienas ieslēgšana mūsu sirdīs var reizē glābt kā mūsu cilvēcību, tā latvietību.

IZLIGSANA AR DZIVI

Mūsu dienās ir maz cilvēku, kas nebūtu »konfliktā ar dzīvi«. Vieni ir sarūgtinājuma pilni, atskatoties uz pagātņi, citi lūkojas ar bažām un bailēm uz nākotni; nav gandrīz neviena, kas rāmi ļautos dzīves dabiskam ritmam un ar pašāvēību iekļautos kosma dzīves pulsācijā. Nemiers un steiga pātago visus, daudziem visi dzīves balsti šķiet sabrukuši, un tā cilvēks sāk trakot kā histerijā un atļaujas vistumšākajiem instinktiem. Franču modernā rakstniecība gandrīz to vien dara, kā tēlo šo visus balstus zaudējušo cilvēku un tā trakošanu. Franči jau arī ir visvecākā rietumu kultūras tauta un šīs kultūras dotību kamols tur izriņtinājies vistālāk.

Vācijā tas vēl nav tik tālu. Varbūt arī nebūs nekad, jo nav vairs gluži tās pašas dotības. Katrā ziņā rakstnieki, kas arī tur uzsāk līdzināt ceļu tai pašā virzienā, kādā aizgājuši franči, allaž sastop it kā kā kādu instinktīvu opozīciju: ar to izskaidrojama tikai visai da-

lītā piekrišana, kādu bauda, piem., Tomass Manns. Katrā ziņā Vācijā vēl ir rakstnieki, kas tic kādām idejām, kam ir ideāli un kas neбайдās arī izpaust tos. Tāds ir, piem., Hermans Hese, tāds ir Hanss Karosa, tāds ir it sevišķi Ernests Vīcherts (*Wiechert*).

Pie šī pēdējā rakstnieka, sevišķi pie viņa pēdējā romāna »Mese bez vārda« (*Missa sine nomine*), mēs arī gribam pakavēties turpmākajās rindiņās. Mums ir vairāki iemesli to darīt. Vīcherta dzimtene ir vistālākā Austrumprūsijas austrumu mala: viņš tātad ir mūsu un leišu tuvākais kaimiņš — un interesantā kārtā viņš it kā apstiprina t. s. ģeografijas filozofu apgalvojumu, ka tā ir zeme un tās daba, kas visvairāk noteic cilvēku garu un raksturu. Viņa purvu vientulības un priežu mežu apraksti varētu piederēt arī latviešu rakstnieka spalvai. Romāna personām ir tādi vārdi kā Donelaitis, Grita; tanī figūrē Laima un dainas, kas bieži tiek pat citētas. Romāna morāliski skaidrākā un viengabalainākā persona ir sirmais leišu kučieris Kristaps, kas tieši vada un izvada morāliski bīstamās situācijās savus kungus, saņemot tos aiz jostas. Bet galvenais ir pats romāna gars: tas ir Raiņa Zelta zirga, Poruka Sirdšķīsto ļaužu, Skalbes pasaku gars. Un tas vispār ir zīmīgs Vīchertam, kā tas it sevišķi spilgti izpaužas viņa brīnišķīgajās pasakās, kas šķiet elpo baltu tautu folkloras garu. Ar to Vīcherts ir zināmā mērā izņēmums visā vācu literātūrā: vāciešiem ir stipri izkopta spēja respektēt augstas kvalitātes un hierarchiju, bet mazāk raksturīga, vai pat stipri sveša tiem ir pazemības un lēnprātīgās mīlestības piekopšana:

IZLIGŠANA AR DZĪVI

tā ir zīmīgāka tautām vairāk uz austrumiem. Vīcherts šai ziņā ir vācu gara robežu parādība.

Bet pievērsīsimies paša romāna, ja tā var teikt, mācībai. Tā galvenais varonis, brīvkungs Liljenkrona, ar neparasto vārdu Amadeuss, ir tuvs mums labi pazīstamajam sapņotāja tipam. Līdzīgi kā viņa divi vecākie brāļi viņš, mūzikas, dzejas, dziļdomīgu grāmatu draugs, ir vienmēr bijis distancētās attiecībās pret dzīvi, it kā nesis ķēniņa kroni zem mēteļa, un vulgārie ļaudis allaž smīnējuši par brāļiem savādiekiem. Hitlera laikā viņa paša mežzinis to denuncē, un to aizved koncentrācijas nometnē, kur četros gados tas izcieš visas iespējamās piekaušanas un spīdzināšanas un pazemojumus līdz pēdējām mielēm. Pēc četriem gadiem, kad režīms sabrūk, tas atgriežas ar izdegušu dvēseli, ar »vilka« skatu, zaudējis ticību ir sev, ir cilvēkiem (viņu, kad tas izbēga no nometnes, atkal nodeva policijai un daudzīšanai sievietei, kas bij saņēmusi to smaidot un mīļiem vārdiem), ir dzīvei vispār. Viss romāna saturs tālāk ir stāsts, kā viņš atkal tiek atgriezts dzīvei.

Viņš aiziet dzīvot tālu no muižas centra, liela purva malā, un tā mitekklis ir aitu gana kambaris vecā aitu kūtī. Pirmais solis atveseļošanās procesā ir pievēršanās dabai. Tā iedarbojas jau ar to, ka tā reizē nozīmē novēršanos no cilvēkiem — visu sāpju un ļaunuma darītājiem. Kā visas lietas tālumā top mazākas, tā arī cilvēki un viņu nodarītais ļaunums. Un tad daba ar savu kluso, bet reizē vareno augšanu un briešanu, ar savu rāmo iešanu pāri visiem traucējumiem, ar skaidru

DZIVE UN LIKTENIS

tanī jūtamo mūžīgu mīklaino spēku neapturamo izpaušanos panāk, ka cilvēkam, kas sevi pieskaņo tai, viss, ko tas pārdzīvojis, visas viņa sāpes un ciešanas sāk likties maznozīmīgas un niecīgas. Pieskaršanās dabai vienmēr dod cilvēkiem kādu dziļāku gudrību, — un tāpēc, varbūt, modernam lielpilsētu cilvēkam tās ir tik maz, ka tas jau gandrīz pilnīgi no tās ir atrāvies. Tuvība dabai, »vienkārša dzīve« (tieši tā saucas viens no viņa zīmīgākiem romāniem) ir gandrīz visu Vīcherta darbu pamatmotīvs. Šī tuvība jau vienmēr saistās arī ar klusumu un vientulību, kas veicina meditāciju, cilvēka iedziļināšanos sevī, skaidrāku tā atklāšanu, kas dzīvē vissvarīgākais, — un tā arī iekšējas stabilitātes atgūšanu.

Bet atraušanās no cilvēkiem nevar būt galīga: pēc dažu nedēļu pavadīšanas tuksnesī jānāk atkal ļaudīs. Tā tad ir dzīves dragātam cilvēkam liela laime, ja tam gādās nākt sakaros ar dziļiem un gudrības bagātiem cilvēkiem. Vīcherta varonim ir šāda laime. Bet šie izcilie cilvēki — vāciešiem tik neparastā kārtā — atkal ir »vienkārši« cilvēki un pat, lielāka tiesu, nevācieši: Žīdiņš Jēkabs, sirmais leišu kučieris Kristaps, jauns amerikāņu leitnantīņš, draudzi zaudējis mācītājs-bēglis, kas rok purvā kūdru. Visiem tiem ir zīmīgi, ka tie ir saglabājuši sevī drošu zināšanu, ka viss briesmīgais, kas pasaulē notiek, nav vēl viss, ka pasaulē ir vēl kāds noslēpums, ka pāri visam stāv kāda augstāka kārtība. Žīdiņš, kas mums pazīstamos apstākļos Hitlera laikā zaudējis visu savu ģimeni un gandrīz visu savu tautu, pamāca baronu »nenēsāt sejā mirušos, bet atbrīvot

vietu, kur Dievs varētu apmesties«. Sirmais Kristaps stāsta leišu leģendas, kas rāda, ka arī gluži baigos cilvēkos glabājas vēl kāda Dieva dzirksts, kas var atkal iedegties, ja apkārt ir nelokāmi cilvēki, kas, pretodamies ļaunam, pamodina apklusušo sirdsapziņu. Jaunais amerikānis, kaut gan tas nāk no bagātākās komforta zemes, ar savu izturēšanos un runu rāda, ka tas vairāk ciena šo aitu kuti ar »vienkāršiem ļaudīm« tajā nekā savas tautas brāļus, kuŗu vairumam, viņš saka, »maz šaubu un nav nekādu problēmu«. Mācītājs, atsacīdamies no draudzes pilsētā, atrod, ka te viņš tuvāks Dievam starp nelaimīgiem bēgļiem un ticību zaudējušiem, nekā tur, kur »vēl tagad sprediķo gluži tāpat kā priekš tūkstoš gadiem, it kā gluži nekas nebūtu noticis«.

Bet vārdu vien nepietiek. Atgūt simpatiju pret cilvēkiem un iegūt atkal ticību var tikai, ja dara kaut ko, kas tiem vajadzīgs, ja dara tiem labu. Tas jau vispārējais likums: mēs iemīlam, darot labu, mēs ienīstam — darot ļaunu. Darbs arī atklājas, — jāpalīdz nelaimīgiem bēgļiem, kas palikuši pāri, kad krievu tanki gājuši pāri to pūlim. Bet lepnajam baronam jāiztur vēl lielāks pārbaudījums. Viņa nodevēja, mežziņa, pusaudžu meita, kaislīga, neprātīga »naciķe«, kļūst par draudzeni purvos dzīvojošam nežēlīgam laupītājam un ļaunžu kāvējam. Kad ar barona palīdzību to notver un pakar, tā iedegas briesmīgā naidā un uzsūta tam pusaudžu zēnus, kas to purva malā smagi ievaino. Šķietami mirstošā cilvēka lēnprātīgo runu meitene tomēr neiztur un zaudē prātu. Nākot mātes cerības, tā iekrīt

DZIVE UN LIKTENIS

murgā, ka gaidāmā bērna tēvs ir barons, — tai aizmirsis, ka īstenībā tas ir notiesātais laupītājs. Kļūst skaidrs, ka vienīgi, ja barons nepretojas šim murgam un pieļauj to — par spīti ļauzu smīniem, — var cerēt, ka tā reiz atkal atveseļosies. Tas izšķiras par šo soli, rūpīgi, sevišķi garīgā ziņā, kopj slimo un tiešām panāk, ka pēc dzemdībām, cauri smagam satricinājumam tā tiešām kļūst ne vien vesela, bet atkal pievērsta dzīvei. Atturoties no personiskas apsūdzības, tas tiesā atpesta no soda arī tās tēvu. Tā tas kļūst atkal cilvēkiem tuvs un, tā kā cilvēkiem tas vajadzīgs un tie tic viņam un paļaujas uz to, tad arī viņā atkal rodas ticība cilvēkiem. Izšķirīgs moments ir arī tas, ka to, ko viņš piedzīvojis un izdomājis, tas sāk uzrakstīt grāmatā: likdams savai pagātnei izkristalizēties radītā darbā, tas kļūst brīvs no tās murga. Reizē tas atklāj, ka pasaulē vēl ir kaut kas, kas var samierināt ar dzīvi, proti, tas, ka ir vēl dažas sirdis, no kurām dažām izdodas uzrakstīt tik pārpasaulīgas melodijas vai bērnu dziesmiņu, kā Mocartam, vai arī tik tālu izrauties ārā no naida, ka tās spēj kļūt citiem vājākiem par spēka avotu. Dzīvei jābūt kalpošanai labam, kas nozīmē to pašu kā kalpošana Dievam, — šķiet, ka tieši tāpēc Vicherts sava romāna virsrakstā licis vārdu »mese«, t. i. dievkalpošana. Vai tas nozīmē, ka tad cilvēks var cerēt uz kādu elementāru apmierinātību, uz to, ko vulgāri sauc par »laimi«? Vichertam lieta nešķiet tik vienkārša. Pēdējais vārds atkal pieder leišu dainu gudrībai, izteiktai pantiņā, kas kā vadmotīvs tiek vairākkārt minēts: »dejo, zēniņ, dejo, kaut ar bēdīgs esi, bet tev jābūt priecī-

IZLIGŠANA AR DZIVI

gam«, — kas autora interpretācijā nozīmē, ka jāspēj
»just skumjās visu zemes laimi«. Zināma grūtsirdība
jau visu laiku bija tinusies cauri romānam līdzīgi kā
baltu zemju vieglā migla, un tā arī autora pēdējie vār-
di ir kā skumības apdvesti.

CITAS PROF. P. JUREVIČA
GRĀMATAS

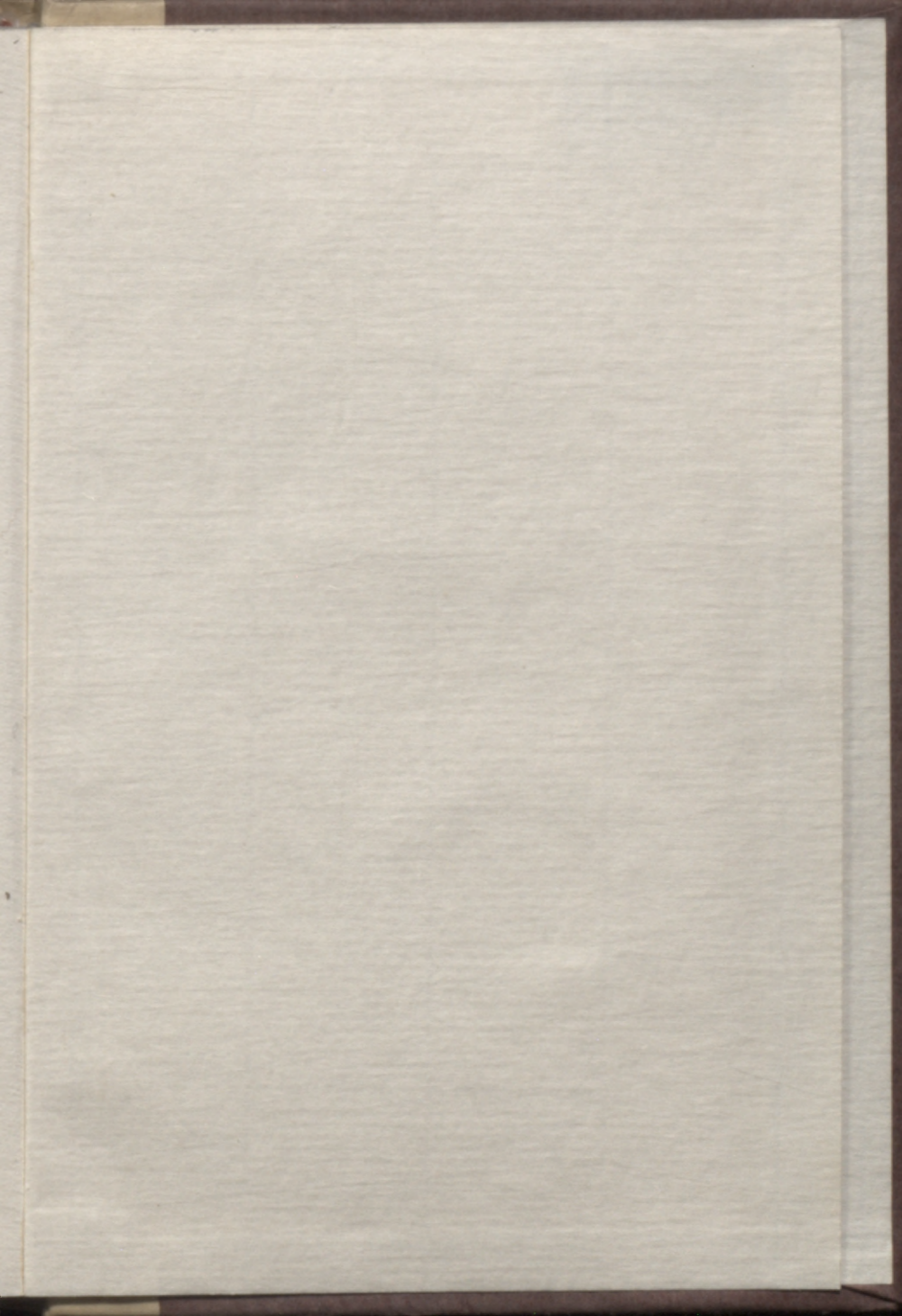
Platons, izdevis A. Raņķis, 1930.

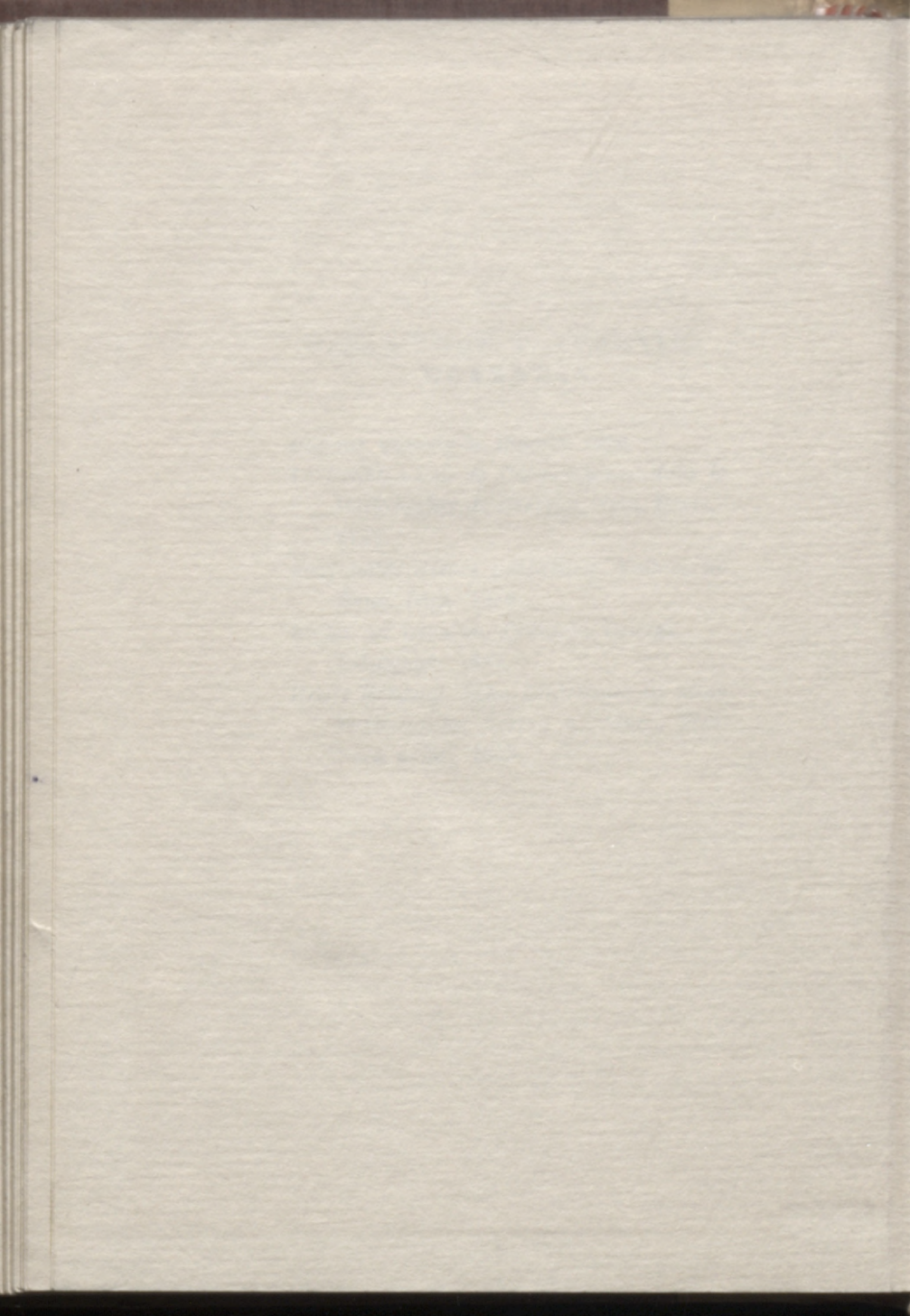
*Le Problème de la Connaissance dans la
Philosophie de Bergson*, Vrin, Paris,
1930.

Nacionālās dzīves problēmas, Valters un
Rapa, Rīgā, 1936.

Idejas un īstenība, Grāmatu Draugs,
Eslingenā, 1947.

Henri Bergson. Eine Einleitung in seine
Philosophie, Verlag K. Alber, Frei-
burg a. Br., 1949.

161-

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308126504

